

Katri Viitasalo

Äitien pyrkimykset ja toimintamahdollisuuksien valikko

Käsitteellinen tutkimus äitien
taloudellisista toimintamahdollisuuksista



Katri Viitasalo

Äitien pyrkimykset ja
toimintamahdollisuuksien valikko

Käsitteellinen tutkimus äitien taloudellisista
toimintamahdollisuuksista

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistis-yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksen auditoriossa,
maaliskuun 9. päivänä 2018 kello 12.

Academic dissertation to be publicly discussed, by permission of
the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Jyväskylä,
in Kokkola University Consortium Chydenius, on March 9, 2018 at 12 o'clock noon.



UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2018

Äitien pyrkimykset ja toimintamahdollisuuksien valikko

Käsitteellinen tutkimus äitien taloudellisista
toimintamahdollisuuksista

Katri Viitasalo

Äitien pyrkimykset ja
toimintamahdollisuuksien valikko

Käsitteellinen tutkimus äitien taloudellisista
toimintamahdollisuuksista



UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2018

Editors

Olli-Pekka Moisio

Department of Social Sciences and Philosophy, University of Jyväskylä

Ville Korhakangas, Päivi Vuorio

Open Science Centre, University of Jyväskylä

Permanent link to this publication: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7340-7>

URN:ISBN:978-951-39-7340-7

ISBN 978-951-39-7340-7 (PDF)

ISBN 978-951-39-7339-1 (nid.)

ISSN 0075-4625

Copyright © 2018, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2018

ABSTRACT

Viitasalo, Katri

Aspirations and Capability. Set of Mothers A Conceptual Study on Mothers' Financial Capabilities.

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2010, 127 p.

(Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research; 606

ISSN 0075-4625)

ISBN 978-951-39-7339-1 (print)

ISBN 978-951-39-7340-7 (pdf)

Diss.

This study addresses the conceptual outlines of the financial capabilities of mothers. It examines how the perspectives and concepts of the capability approach can be utilized in outlining the relationship between motherhood and financial aspects. The aim is to develop conceptual tools for analyzing the choices and financial agency of mothers.

This study emphasizes the methodological dimension using three elements: the capability approach, feminist economics and memory work. The main element of the study is the capability approach, which provides the perspective of the inquiry and the concepts for analysis. Feminist economics provides a definition of economy and a way to produce knowledge that deals with economic and financial aspects. Memory work offers an instrument for the collective gathering of research data. The study contributes to theoretical and conceptual discussions about capabilities as well as to discussions about developing professional social work practices for financial social work.

A conceptual framework is developed that outlines financial capabilities through the concepts of *aspiration* and *capability set*. The conceptual analysis is realized using the data provided by the mothers in the memory work group. In the analysis the mothers' aspirations are characterized by responsibility, respectability, devotion to the child and the ideal of autonomy.

Assets within the family, labor position of the mother and family benefits are analyzed to form the capability set of mothers. These elements of the capability set vary in their ability to achieve aspirations by enhancing wellbeing and agency in different intensities. The conceptual framework deepens understanding regarding the complexity and diversity of the financial choices as well as the financial agency of mothers. The study concludes with a reflection on how concepts related to capability can be utilized in social work and social work research.

Keywords: capabilities, memory work, motherhood, financial aspects, concepts, financial social work

Author's address Katri Viitasalo
Kokkola University Consortium Chydenius
Talonpojankatu 2B, 67701 Kokkola
Katri.viitasalo@chydenius.fi

Supervisors Professor Aila-Leena Matthies
Kokkola University Consortium Chydenius
University of Jyväskylä

Professor Marjo Kuronen
Department of Social Sciences and Philosophy
University of Jyväskylä

Reviewers University Lecturer Riitta Granfelt
University of Turku

Professor Katja Repo
University of Tampere

Opponents Professor Eeva Jokinen
University of Eastern Finland

ESIPUHE

Väitöskirja käsittelee äitien taloudellisia toimintamahdollisuuksia, joissa on kyse pyrkimyksistä ja siitä, kuinka tarjolla olevat vaihtoehdot mahdollistavat pyrkimysten saavuttamista. Tutkimusta tehdessäni olen saanut itsekin osakseni erilaisia mahdollisuuksia, joiden avulla olen voinut toteuttaa oman tavoitteeni, väitöskirjan. Esipuheessa haluan kiittää ihmisiä ja tahoja, jotka ovat tukeneet tutkimuksen tekemisestä.

Tutkimusta ovat ohjanneet professori Aila-Leena Matthies ja professori Marjo Kuronen. Aila-Leenalle ja Marjolle kuuluu kiitos asiantuntevasta ohjauksesta sekä eteenpäin luotsaavasta tuesta ja kannustuksesta. Aila-Leenaa pidän tutkimukseni keskeisenä mahdollistajana. Kiitos kaikista tutkimusta edistävästä järjestelyistä ja mahdollisuuksista, joita olet minulle tarjonnut, Aila-Leena. On ollut ilo tehdä tutkimusta ohjauksessasi. Marjolle haluan esittää kiitokset väsymättömästä ja tarkasta kirjoitusteni kommentoinnista. Kiitos paneutuvasta ohjauksesta, Marjo.

Väitöskirjan esitarkastajina toimivat dosentti, yliopistonlehtori Riitta Granfelt ja professori Katja Repo. Kiitän esitarkastajia lausunnoista, joista sain kimmokkeen työstää käsikirjoitusta vielä kertaalleen. Tämän ansiosta työ kehittyi harppauksen. Kiitän professori Eeva Jokista siitä, että hän suostui vastaväittäjäksi.

Väitöskirjaa tehdessä olen työskennellyt Jyväskylän yliopiston Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksessa. KYC ja sosiaalityön tiimi ovat olleet mitä mainioin työpaikka ja työyhteisö näinä vuosina. Kiitän professori Aila-Leena Mattiasta ja johtaja Tanja Risikkoa tästä mahdollisuudesta. Kiitos yhdessä tekemisestä ja yhteisyydestä kuuluu sosiaalityön tiimille. Kiitos, Sirkka Alho, Johanna Hiitola, Tuuli Hirvilammi, Helky Häkli, Kari Ilmonen, Tuomo Kokkonen, Kati Komulainen, Gorana Panic, Niina Rantamäki, Ingo Stamm, Anu-Riina Svenlin, Kati Turtiainen, Elina Vaara-Sjöblom, Sanna Virolainen. Erityisesti haluan kiittää tutkija Tuuli Hirvilammia käsikirjoituksen kommentoinnista. Tuuli antoi asiantuntevat ja arvokkaat näkemyksensä työstä vaiheessa, jota pidän merkityksellisenä käännekohtana. Tutkija Niina Rantamäki ja yliopistonopettaja Anu-Riina Svenlin ovat lukeneet työtä ja antaneet aina itseään säästelemättä apunsa, kun olen ollut sitä vailla. Suuri kiitos teille, ystävät.

Olen saanut osallistua jatkokoulutettaville tarkoitettuun opetukseen ja verkostoihin. Kiitän mahdollisuudesta osallistua Jyväskylän yliopiston sosiaalityön jatkokoulutusseminaareihin sekä seminaareihin Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksessa. Sosnetin tutkijakouluverkosto on tarjonnut minulle mahdollisuuden osallistua Sosiaalityön menetelmät ja asiantuntijuus -pienryhmään. Ryhmä on ollut tutkimukseni keskeinen vauhdittaja ja ryhmän tapaamiset ovat jouduttaneet ja rytmittäneet työni valmistumista. Kiitän keskusteluista Marina Bergman, Erkki Kuure, Sisko Piippo ja Eeva Rossi. Erityinen kiitos kuuluu dosentti, johtava asiantuntija Anu Muurille ja professori Mikko Mäntysaarelle. Olen oppinut ryhmässäni tutkimuksen teosta paljon. Lämmin kiitos, Anu ja Mikko.

Väitöskirjan tekemisessä minua on kiehtonut kirjoittaminen. Olen saanut siihen arvokasta oppia matkan varrella. Kiitän Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksen järjestämästä Tieteellisen kirjoittamisen koulutuksesta sekä Jyväskylän yliopiston järjestämästä väitöskirjaretriitistä Konneveden tutkimusasemalla. Nämä olivat yhdet parhaista etapeista väitöskirjan teossa. Tutkimuksen kielenhuollosta kuuluu kiitos Hanna Palovuorelle.

Ryhmä äitejä on osallistunut tutkimukseen kirjoittamalla ja keskustelemalla kanssani äitiydestä. Esitän kauniit kiitokset ryhmään osallistuneille äideille. Kiitän myös setlementtiyhdistystä, jonka toiminnan yhteydessä sain toteuttaa aineistonkeruun. Tutkimusta ovat taloudellisesti tukeneet Suomen Kulttuurirahaston Etelä-Pohjanmaan rahasto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius sekä Chydenius-Instituutin kannatusyhdistys. Esitän kiitokset osoittamastanne tuesta.

Perheeni on tukenut väitöskirjaprosessia tärkeällä tavalla. Kiitän äitiäni Ritva Lammista kaikesta tuesta ja kannustuksesta. Äiti on uskonut minuun aina, myös silloin, kun itseltäni on luottamus loppunut. Siskoni Laura Salaspuro on tutkimuksen alusta loppuun asti jaksanut olla kiinnostunut työn etenemisestä. Kiitän lämpimästi Lauraa ja Lauran perhettä. Mahdollisuuksiini tehdä väitöskirja on myötävaikuttanut puolisoni Jaakko Viitasalo. Jaakon positiivinen ja luottavainen asenne sekä kannustava suhtautuminen tavoitteisiini ovat olleet minulle merkityksellisiä. Kiitos rinnalla kulkemisesta ja arjen jakamisesta, Jaakko. Kiitos arkisesta avusta kuuluu myös appivanhemmille Sirkka-Liisa ja Eero Viitalolle.

Arvelen, että en ehkä olisi löytänyt tutkimuksen aiheeksi äitien taloudellisia toimintamahdollisuuksia, ellen olisi itsekkin äiti. On kunnia olla äiti kolmelle fik-sulle ja hienolle ihmiselle. Tuomo, Riikka ja Kaisa Viitasalo, olette parasta elämässä. Kiitos, että olette. Kiitos, että saan olla äitinä teille.

Vaasassa 9.1.2018
Katri Viitasalo

KUVIOT

KUVIO 1. Tutkimuksen rakenne.....	14
KUVIO 2. Käsitteet analyysissä.....	58
KUVIO 3. Käsitteellistävä välineistö äitien taloudellisten toimintamahdollisuuksien tarkasteluun	108

TAULUKOT

TAULUKKO 1. Käsitteellistävät jäsenyykset analyysiprosessin aikana.....	56
---	----

SISÄLLYS

ABSTRACT
ESIPUHE
KUVIOT JA TAULUKOT
SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	11
2	ÄITIEN TALOUDELLISET VALINNAT TUTKIMUKSEN KOHTEENA. 17	
	2.1 Feministinen taloustiede.....	17
	2.2 Aiempaa tutkimusta äitien taloudellisista valinnoista.....	19
3	TOIMINTAMAHDOLLISUUKSIEN VIITEKEHYS.....	24
	3.1 Päämäärä ja välineet.....	25
	3.2 Toiminnot ja toimintamahdollisuudet.....	27
	3.3 Sen, Nussbaum ja perustavanlaatuiset toimintamahdollisuudet.....	30
	3.4 Toimintamahdollisuuksien tasa-arvo ja eettinen harkinta	33
	3.5 Toimijuus ja pyrkimykset.....	36
	3.6 Toimintamahdollisuuksien yksilökohtaisuus	40
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	43
	4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset.....	43
	4.2 Muistelutyömenetelmä	45
	4.3 Äitien muistelutyöryhmä	46
	4.4 Tutkijanpositio ja eettinen pohdinta	50
	4.5 Analyysin toteutus	55
5	PYRKIMYKSET (ASPIRATIONS).....	60
	5.1 Vastuullisuuden rationaali.....	61
	5.2 Kunniallisuus ja motivaatio	64
	5.3 Kiinnittyneisyys lapseen.....	66
	5.4 Autonomian ideaali.....	70
6	TOIMINTAMAHDOLLISUUKSIEN VALIKKO (CAPABILITY SET)	74
	6.1 Perheen sisäinen rahatalous.....	75
	6.2 Palkkatyösuhte.....	80
	6.3 Perhe-etuudet	88
7	TALOUDELLISEN TOIMINTAKYKYISYYDEN SOVELTAMISMAHDOLLISUUKSIA SOSIAALITYÖSSÄ	95
	7.1 Taloussosiaalityö professionaalisenä suuntauksena	96
	7.2 Taloudellisen toimintakykyisyyden näkökulma sosiaalityön tutkimuksessa ja käytännössä.....	100

8	PÄÄTELMÄT	105
	YHTEENVETO (SUMMARY).....	111
	LÄHTEET	112

1 JOHDANTO

Millaisia taloudellisia valintoja ja toimintamahdollisuuksia pienten lasten äitiys tuo tullessaan? Miten äitien taloudellisia toimintamahdollisuuksia voidaan ymmärtää ja jäsentää?

Kyse on tilanteista, jotka kaikki äidit ja perheet kohtaavat. Pikkulapsiperheessä ollaan esimerkiksi sen valinnan edessä, palaako äiti työelämään vai jatkaako hän lapsen hoitamista kotona. Miten ratkaisu vaikuttaa perheen taloudelliseen tilanteeseen kokonaisuutena? Miten päivähoiton kustannukset suhteutuvat äidin palkkaan? Miten pitkälle tulevaisuuteen äidit pohtivat talouttaan? Millaiset asiat vaikuttavat äitien päätöksentekoon talousasioissa? Miten perheen kokoonpano vaikuttaa näihin ratkaisuihin?

Tässä tutkimuksessa äitien taloudellisia valintoja lähestytään toimintamahdollisuuksia jäsentämällä, jolloin valinta ja vaihtoehtojen todellinen olemassaolo tulevat suhteellistetuiksi. Tutkimus äitien taloudellisista toimintamahdollisuuksista kohdistuu erityisesti äitiyden alkumetreille, jolloin lapset ovat alle kouluikäisiä.

Tämä äitien elämänvaihe on merkityksellinen siksi, että sen aikana tehdyt taloudelliset valinnat vaikuttavat huomattavasti naisen tuleviin taloudellisiin toimintamahdollisuuksiin. Valinnoilla perhevapaista, työelämään osallistumisesta ja hoivan järjestämisestä on suora yhteys äidin palkka- ja urakehitykseen, työmarkkinoille paluuseen sekä eläkekertymään (ks. Salmi, Lammi-Taskula & Närvi 2009; Napari 2008; Kellokumpu 2006).

Äitiys rakentaa sisääntulokulman naisten elämään luomalla elämänkulun vaihteita, joiden aikana naisen mahdollisuudet osallistua tuotantoon ja kulutukseen ovat rajalliset ja osittain riippuvaiset ulkopuolisesta tuesta (ks. äitiydestä elämänvaiheittain muuttuvana suhteena esim. Nätkin 2013, 19). Elämänvaiheeseen liittyvät taloudelliset valinnat eivät kosketa yksinomaan äitejä ja heidän perheitään, vaan kyseessä on laajempaa mielenkiintoa ja huolta herättävä aihe, johon liittyy oletuksia ja odotuksia oikeasta valinnasta (eettinen huoli äitiydestä ks. Jokinen 2004, 123). Pikkulapsivaihe on merkityksellinen äitien elämänkulun vaihe, koska silloin ympäröivä yhteiskunta osoittaa erityistä kiinnostusta äitejä ja äitien taloudellisia toimintamahdollisuuksia kohtaan (ks. esim. Varjonen

2011). Esimerkiksi valtiovallan tekemät päätökset oikeuksista päivähoitopaikkoihin sekä lapsilisän ja muiden perhe-etuuksien määrästä määrittävät olennaisesti naisten taloudellisia toimintamahdollisuuksia.

Kuinka siis lähestyä tutkimuksellisesti äitien taloudellisia toimintamahdollisuuksia, äitien taloudellisia valintoja ja taloudellista toimijuutta? Tätä kysymystä voi pitää tutkimustani inspiroivana probleemana ja punaisena lankana. Tutkimukseeni yhdistyvät olennaisesti sellaiset konkreettiset taloudellisten toimintamahdollisuuksien elementit kuten vaikkapa äitien tulotaso, lasten päivähoito-oikeus tai työllisyysaste. Nämä ovat perustavanlaatuisia tekijöitä äitien taloudellisille toimintamahdollisuuksille, mutta oman tutkimukseni kontekstissa tarkastelen niitä välillisesti. Tutkimukseni ensisijainen kiinnostus kohdistuu teoreettisten keskusteluiden avulla jäsenyviin käsitteisiin, joita voidaan käyttää toimintamahdollisuuksien tutkimiseen. Työni keskittyy tarkastelemaan ilmiötä, äitien taloudellisia toimintamahdollisuuksia, ensisijaisesti teoreettismetodologisena aiheena.

Kiinnostuin äitiyteen ja talouteen liittyvien kysymysten tutkimisesta 2000-luvun alkupuolella. Ensiaskeleena tutkimukselleni voi pitää äitien muistelutyöryhmää ja liseniaatin tutkielmaa. Perustin tutkimusta varten äitien muistelutyöryhmän, joka toimi lokakuusta 2008 kevääseen 2009. Tuossa yhteydessä keräsin empiirisen aineiston, jota käytin julkaisemattomassa liseniaatin tutkielmassani (Viitasalo 2011). Melko pian liseniaatin tutkielman valmistumisen jälkeen, vuosina 2012 ja 2013, tutustuin niin kutsutun taloussosiaalityön suuntaukseen, jossa tutkimuksellista ja psykososiaalista otetta hyödyntäen lähestytään talous- ja toimeentulokysymyksiä käsittelyä sosiaalityössä (*financial social work*, ks. Birkenmaier, Sherraden & Curley 2013). Taloussosiaalityön keskustelut herättivät kiinnostukseni ja päätin perehtyä suuntauksen taustalla vaikuttaviin teoreettisiin keskusteluihin. Löysin tieni niin kutsutun toimintamahdollisuuksien viitekehyksen, *Capability Approachin* pariin (ks. Sen 1999a; 2009; Nussbaum & Sen 1993; Nussbaum 2013).

Sosiaalityön väitöskirjatutkimuksessani kohdistan tarkastelun toimintamahdollisuuksia käsitteleviin teoreettisiin lähestymistapoihin. Olen toteuttanut tutkimuksen hyödyntämällä teoreettismetodologisia keskusteluita ja käsitteitä toimintamahdollisuuksien viitekehyksestä. Tämä monitieteinen tutkimustraditio perustuu tieteellisiin keskusteluihin toimintamahdollisuuksista ja teoreettisista välineistä, joiden avulla voidaan arvioida ja tutkia hyvinvointia ja sosiaalisia käytänteitä, poliittisia malleja ja yhteiskunnallisia järjestelmiä ja niiden kehittämistä (Robeyns 2005, 94; Alkire 2005, 116; Alkire & Deneulin 2009, 9). Tutkimustraditiossa edistyksen ja inhimillisen hyvinvoinnin mittarina toimii se, mitä ihmisen on mahdollista tehdä ja olla (Robeyns 2005, 94–95). Viitekehys tarjoaa tutkimuksen käyttöön välineitä, jotka auttavat arvioimaan ihmisen asemaa sen perusteella, mitä mahdollisuuksia ihmisellä on tehdä arvostamia asioita (ks. Sen 2009, 231–232; Robeyns 2005). Näiden tutkimuksellisten keskusteluiden välityksellä etsin tutkimuksessani vastausta siihen, kuinka toimintamahdollisuuksien viitekehyksen näkökulmia ja käsitteitä voidaan soveltaa äitiyden ja talouden vä-

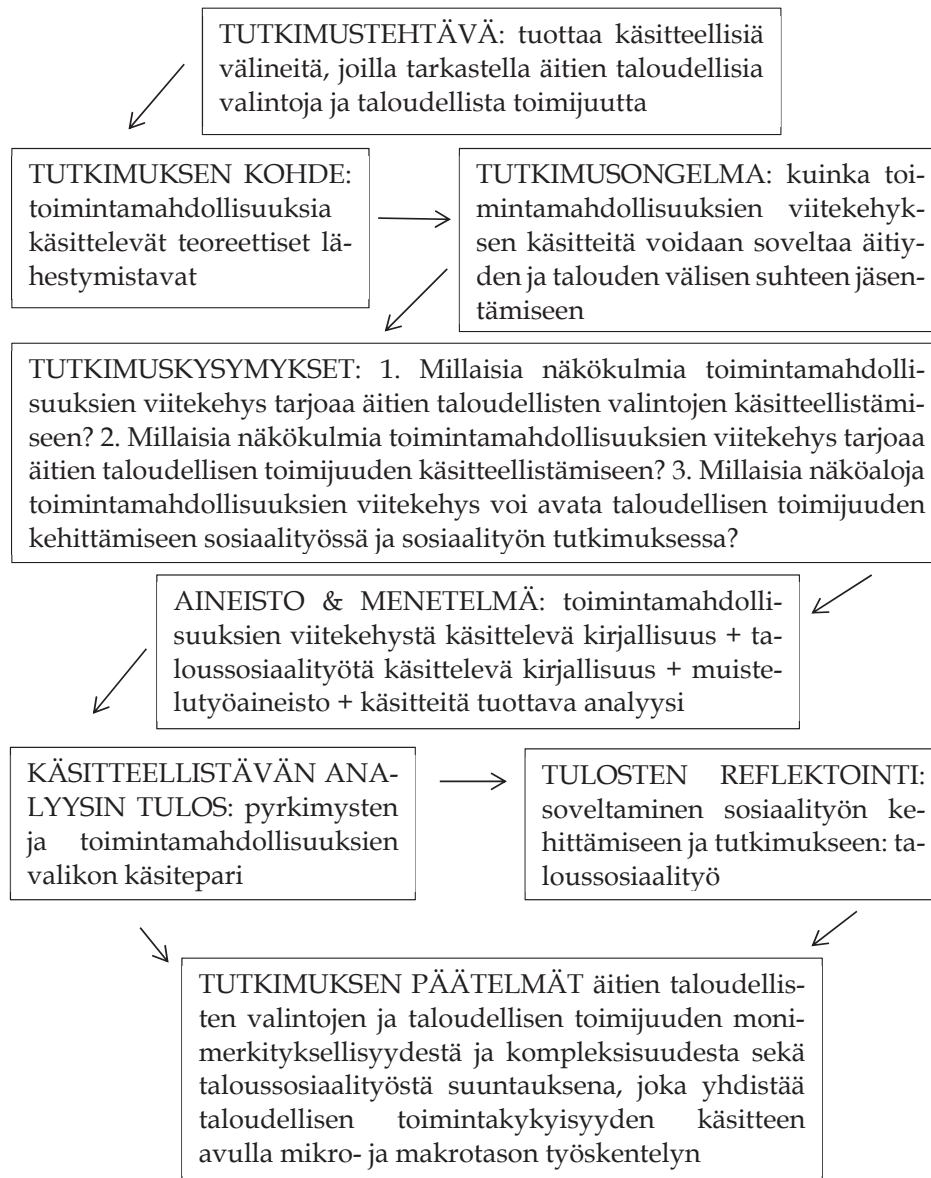
lisen suhteen jäsentämiseen. Tutkimukseni ensisijainen tarkoitus on tuottaa äitien taloudellisten valintojen ja taloudellisen toimijuuden tarkasteluun nimenomaan käsitteellisiä välineitä.

Olen toteuttanut väitöskirjatutkimukseni painottamalla teoreettisia keskusteluita ja käsitteitä (ks. kuvio 1). Tutkimuksen painotukset auttavat minua tekemään eron aiempaan, empiirisesti orientoituneeseen tutkimusasetelmaan lisen-siaatin tutkielmassani. Käytän äitien muistelutyöryhmässä keräämääni aineistoa myös väitöskirjatutkimuksessa, mutta tutkimuksen painopiste on teoreettis-käsitteellisessä tarkastelussa, joten empiirinen aineisto toimii ensisijaisesti analyysin havainnollistamisessa ja tukee käsitteellistävän analyysin toteutusta. Toteutan tutkimusanalyysin sen perusteella, millaiset näkökulmat ovat toimintamahdollisuuksien viitekehyksen mukaan merkityksellisiä yksilökohtaisten toimintamahdollisuuksien käsitteellistämässä (ks. Sen 1992; Sen 1999a; Conradie & Robeyns 2013).

Tutkimuksen teoreettiskäsitteellinen keskusteluyhteys paikantuu ensisijaisesti toimintamahdollisuuksia käsittelevän tutkimustradition pariin. Tutkimus osallistuu toimintamahdollisuuksien tarkastelua koskevaan keskusteluun soveltamalla toimintamahdollisuuksia jäsentäviä välineitä ja näkökulmia tutkimuksen ilmiöön eli äitien taloudellisiin valintoihin ja taloudelliseen toimijuuteen. Tämän ohella työ kiinnittyy keskusteluun taloudellisesta toimintakykyisyydestä sosiaalityön kontekstissa (Birkenmaier, Sherraden & Curley 2013). Tutkimukseni yhdistyy sosiaalityön kehittämiseen liittyviin keskusteluihin. Esitän tutkimuksessani kysymyksen siitä, millaisia näköaloja toimintamahdollisuuksien viitekehys voi avata taloudellisen toimijuuden kehittämiseen sosiaalityössä ja sosiaalityön tutkimuksessa. Tähän kysymykseen etsin vastausta tarkastelemalla tutkimukseni analyysin pohjalta taloussosiaalityön ideaa (Sherraden 2013, xv).

Raportoin tutkimukseni varsin perinteiseen tapaan. Luvussa kaksi (*Äitien taloudelliset valinnat tutkimuksen kohteena*) lähdän liikkeelle taustoittamalla tutkimustani. Pohdin, kuinka talous tutkimuksessani käsitetään ja tarkastelen tutkimukseni yhteyksiä feministiseen talousteoriaan. Tarkastelen, kuinka äitiyden ja talouden välisiä yhteyksiä on tutkittu yhteiskunnallisena, sosiaalipoliittisena ja taloustieteellisenä kysymyksenä. Kiinnitän huomion tutkimukseni kannalta merkityksellisiin ja kiinnostaviin tutkimuskeskusteluihin ja tutkimustuloksiin eri tieteenaloilla, erityisesti perhe-, nais- ja äitiystutkimuksen, sosiaalityön tutkimuksen ja sosiaalipolitiikan kentillä.

Luku kolme käsittelee toimintamahdollisuuksien viitekehystä. Se toimii pohjustavana jäsennyksenä sille, millaiset toimintamahdollisuuksien viitekehyyksen näkökulmat lopulta yhdistyvät tutkimukseni tarkasteluun. Etenen luvussa tarkastelemalla toimintamahdollisuuksien viitekehyyksessä esitettyjä käsityksiä toimintamahdollisuuksista ja niitä jäsentävistä käsitteistä ja pohdin, millaisen näkökulman niiden avulla voi äitiyden ja talouden välisestä suhteesta rakentaa. Johdantona näihin keskusteluihin toimii näkemys päämäärien ja välineiden perustavanlaatuisesta erosta. Omassa tutkimuksessani päämäärien ja välineiden eronteko toimii käsitteellisenä jakona, jonka avulla luon kaksiosaisen kehyksen käsitteitä tuottavalle analyysille.



KUVIO 1. Tutkimuksen rakenne

Luvussa kolme käsittelen myös keskusteluja toimintamahdollisuuksien tasa-arvosta ja pohdin, millaisen näkökulman nämä muodostavat äitien taloudellisten toimintamahdollisuuksien tarkasteluun. Liitän tarkasteluun keskustelun toimin-

tamahdollisuuksien yksilökohtaisuudesta, pyrkimyksistä ja ihmisen yhteiskunnallisesta asemasta. Perustelen samalla, miksi valintoja tutkittaessa on paikallaan pohtia myös mahdollisuuksia, jotka jäävät valitsematta tai hahmottamatta.

Luku neljä käsittelee empiirisen tutkimusosuuden toteutusta. Esittelen siinä työni empiirisen aineiston ja aineistokeruumenetelmän. Kuten edellä esitin, olen kerännyt empiirisen aineiston tutkimusta varten perustamassani äitien muistelutyöryhmässä. Muistelutyö on emansipatoriseen tiedonintressiin sitoutunut kollektiivisen tiedon tuottamisen tapa (ks. Haug ym. 1987). Ryhmässä kirjoitetut henkilökohtaiset muistot ja tallennetut ryhmäkeskustelut muodostavat aineiston, jota käytän havainnollistaakseni teoreettisen käsitteistön soveltamista. Olen toteuttanut analyysin työskennellen muistelutyöaineiston kanssa teoriaveitosesti. Analyysille ovat leimallisia käsitteellistävät jäsennykset. Tähdennän tutkimukseni olemusta teoreettismetodologiseen ulottuvuuteen painottuneena ja totean, että tutkimuksellani ei siten ole erillisiä empiirisesti asetettuja tavoitteita.

Luvuissa viisi ja kuusi toteutan analyysin ja esittelen analyysin tuloksia. Analyysiä ohjaavat pyrkimykset ja toimintamahdollisuuksien valikko, jotka ovat toimintamahdollisuuksia käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa käytettyjä käsitteitä (ks. Conradie & Robeyns 2013; Conradie 2013; Sen 1993, 38; Sen 1992, 39–40). Toimintamahdollisuuksien viitekehyksen suuntaisesti toteutan toimijuuden analyysin tarkastelemalla aluksi, millaisia ovat ihmisen mahdollisuudet tavoitella ja saavuttaa arvostamiaan päämääriä (ks. Sen 1999a; Sen 1992, 56–62; Alkire & Deneulin 2009, 14). Pyrkimysten käsite on tutkimuksessani perustavanlaatuisen jäsennyksen väline, joka käsittelee ihmisen päämääriä, tavoitteita ja toiveita. Pyrkimykset avaavat näitä sosiaalisen kontekstin, henkilökohtaisten elämäntapausten ja vuorovaikutussuhteiden muokkaamia tiedostamisprosessin ja reflektiivisen toiminnan elementtejä (ks. Conradie & Robeyns 2013). Analysoin pyrkimyksiä äidin tavoitteiden, motivaation, suhteissa olemisen ja autonomian ilmentyminä. Yhdistän analyysiin toimintamahdollisuuksien valikon käsitteen, joka täydentää jäsennyttä valinnan vaihtoehtoisten mahdollisuuksien tarkastelulla. Se käsittelee yksilökohtaisia valintoja vaihtoehtoisten mahdollisuuksien yhteydessä ja myös kysymyksenä siitä, mitä ihminen voisi tehdä valinnasta riippumatta (ks. Sen 2009, 236). Olennaista on pyrkimysten yhteys toimintamahdollisuuksien valikkoon. Käsiteparin avulla analyysi keskittyy nimenomaan siihen, miten äidin toimintamahdollisuuksien valikko vastaa äitien taloudellisten pyrkimysten saavutettavuuteen hyvinvoinnin ja toimijuuden ulottuvuudella.

Luvussa seitsemän siirrän tarkastelun sosiaalityön kontekstiin ja täydennän tutkimustani rakentamalla toiminta- ja työmenetelmäperustaista näkökulmaa työni aiheeseen (ks. Niemelä 2008, 22). Lähestyn tässä taloussosiaalityötä suuntauksena, jonka teoreettista perustaa rakentaa osaltaan toimintamahdollisuuksien viitekehys (ks. Sherraden 2010; Sherraden 2013; Despard & Chowa 2010). Käsitteelen tässä luvussa taloussosiaalityön ideaa sekä siihen yhdistyviä tavoitteita ja välineitä. Yhdistän tarkastelun suomalaiseen toimintaympäristöön jäsentämällä sosiaalityön kontekstiin paikantuvia konkreettisia aihealueita, joissa työskentelyä voisi viedä eteenpäin taloussosiaalityön suuntaisesti. Tarkastelen taloudellisten toimintamahdollisuuksien ja taloudellisen toimintakykyisyyden

käsitteitä ja pohdin, kuinka nämä tutkimuskäsitteet ja niiden näkökulmat voivat olla relevantteja sosiaalityön tutkimukselle.

Työ päättyy lukuun kahdeksan, jossa kokoan yhteen tutkimukseni tuloksia ja keskustelua. Tutkimuksessani toimintamahdollisuuksien viitekehys rakentaa taloudellisten valintojen ja taloudellisen toimijuuden tarkasteluun näkökulman, joka käsittelee toimeentuloa, yksilön ja perheen asemaa yhteiskunnassa, sekä vastuita ja vapauksia. Työ tuottaa käsiteparin, joka jäsentää käsitteellisesti äitien taloudellisia toimintamahdollisuuksia. Päätelmäluvussa äitien taloudellisia toimintamahdollisuuksia ja niiden merkityksiä tarkastellaan osana sukupolvelta toiselle jatkuvaa elämää.

2 ÄITIEN TALOUDELLISET VALINNAT TUTKIMUKSEN KOHTEENA

Tässä luvussa taustoitin tutkimusta luomalla katsauksen aiempaan tutkimukseen äitien taloudellisista valinnoista. Katsaus kohdistuu tutkimukseni kannalta merkityksellisiin tutkimuskeskusteluihin ja tutkimustuloksiin eri tieteenaloilla, erityisesti perhe-, nais- ja äitiystutkimuksen sekä sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan kentillä. Lähdän liikkeelle esittelemällä tutkimuksessani hyödynnetyn määrittelyn taloudesta sekä työni yhteydet feministiseen taloustieteeseen. Samalla luku esittelee tutkimuksen lähtökohtia lukijalle.

2.1 Feministinen taloustiede

Julie A. Nelson, amerikkalainen feministisen taloustieteen tutkija, esittää feministisen taloustieteen (*feminist economics*) asettuvan taloustieteen valtavirran ulkopuolelle. Tieteen tekemisen lähtökohdat ovat feminististen taloustieteen taholla toiset kuin valtavirran puolella. Nelsonin (2003) mukaan tässä on kyse ajattelua ohjaavien ontologisten uskomusten eroavuuksista. Perinteinen taloustiede tarkastelee ympäröivää todellisuutta lakien ja mekanismien maailmana, jossa atomistiset yksilöt toimivat ja tarkastelun objektit hahmottuvat laadultaan ja muodoltaan ekonometristen mittausten keinoin jäsenyviksi. Feministinen taloustiede sen sijaan näkee välttämättömäksi muuttaa alistavia ja epäoikeudenmukaisia rakenteita. Feministisessä taloustieteessä todellisuus nähdään avoimena (*open*), suhteisena (*interrelated*) ja joustavana (*flexible*), jolloin jokainen valittu näkökulma ja toimintatapa ovat merkityksellisiä sen suhteen, millaista todellisuutta tutkimus tuottaa. (Ks. Nelson 2003, 110.)

Feministinen taloustiede (Ferber & Nelson 1993) pyrkii korjaamaan taloustieteen ”objektiivisuuteen” yhdistyviä vinoumia, jotka syntyvät valtavirtataloustieteen maskuliinisuuden kyseenalaistamattomasta korostuksesta. Objektiivisuuden, jota toki pidetään tavoiteltavana myös feministisen taloutta käsittelevän teorian parissa, ei oleteta olevan yksittäisen tutkijan saavutettavissa, vaan

tiede ja sen objektiivisuus ymmärretään sosiaalisesti muodostuneeksi. Kun objektiivisuus nähdään sosiaalisena ilmiönä, muodostuvat päätökset siitä, mitä teorioita käytetään ja mikä on hyväksyttävää ja vakuuttavaa evidenssiä, tieteellisten yhteisöjen rakentamiksi konstruktioiksi. Feministinen taloustiede korostaa, että taloustiede on kehittynyt tiettyjen inhimillisten toimijoiden tekojen seurauksena; osana inhimillisen tietoisuuden kasvua ja osana sosiaalisia, kulttuurisia, taloudellisia ja poliittisia ympäristöjä. Tarkoitus ei ole hylätä tai kieltää olemassa olevia käytäntöjä tai objektiivisuuden vaadetta. Sen sijaan feministisen teorian tarkoitus on osallistua taloutta käsittelevän tiedon tuottamiseen kehittämällä sitä inhimilliset tekijät ja sosiaaliset vaikutteet huomioon ottaen. (Ferber & Nelson 1993, 9–12; Nelson 2003, 110.)

Tämä feministisen taloustieteen piirre on omalle tutkimukselleni merkityksellinen. Siihen yhdistyy oman tutkimukseni tiedon tuottamisen tapa. Korostan työssäni pyrkimystä tuottaa tietoa taloudellisista valinnoista inhimilliset tekijät ja sosiaaliset vaikutteet huomioon ottaen.

Feministisen taloustieteen lähtökohtiin sitoutuneet empiiriset tutkimukset ovat avanneet naisten työmarkkina-asemaa ja erilaisia työllisyyteen liittyviä merkityksiä tarkastelemalla esimerkiksi naisten työllistymisen yhteyksiä heidän hyvinvointiinsa ja toimijuuteensa (Rao 2014), selvittämällä tekijöitä naisten matalan työvoimaan osallisuuden takana (Sa’ar 2017) sekä tutkimalla yhteiskunnan tarjoamien perhe-etuuksien vaikutusta äitien työhön paluuseen (Rønsen & Kitterød 2015, ks. myös Takhtamanova & Sierminska 2009). Feministisessä taloustutkimuksessa on tarkasteltu sukupuolten välistä palkkakuilua eri näkökulmista ja vaihtelevia selitysmalleja käyttäen (ks. Cho & Cho 2011; Gradín, del Río & Ganto 2011; Cebrián & Moreno 2015; Cutillo & Centra 2017). Tämän lisäksi inhimillisiä ja sosiaalisia vaikutteita on tehty näkyväksi nostamalla tarkastelun kohteeksi talouden yhteydet perheeseen (esim. Carrasco & Domínguez 2011, Amilon 2010), palkattomaan työhön (esim. Braunstein, van Staveren & Tavani 2011) ja ajankäyttöön (esim. Gálvez-Muños, Rodríguez-Modroño; Domínguez-Serrano 2011; Bardasi & Wodon 2010).

Omalle tutkimukselleni feministinen taloustiede on keskeinen myös siten, että se tarjoaa määritelmän taloudesta. Rianne Eisler (2007) esittää teoksessa *The Real Wealth of Nations Creating a Caring Economics* määritelmän taloudesta tavalla, joka avartaa käsitystä taloudesta sen totutuilta ulottuvuuksilta. Talouden keskiöön asettuu tässä kotitalous, *household*, jota ei tarkastella vain kulutuksen yksikkönä, vaan talouden ytimenä. Eisler (2007, 9) tähdentää, että taloudella ja kotitaloudella on yhteiset juuret, mikä käy ilmi talous-sanana alkuperästä. Talous, *economics*, on perua sanasta *oikonomia*, joka on kreikkaa ja tarkoittaa kotitalouden pitoa.

Talous määritellään tässä laaja-alaisena taloudellisten suhteiden ilmiönä ja järjestelmänä, johon hoiva lukeutuu olennaiseksi osaksi (ks. Eisler 2007, 12–13; vrt. Folbre 2006, 185–186). Hoiva ja kotitalouden pito ovat määritelmällisesti talouskäsitteiden merkityksellisiä ulottuvuuksia, jotka toki usein jäävät uupumaan taloudesta keskusteltaessa ja sitä määriteltäessä. Tässä sovelletulle talouden määritelmälle nähdään etuna olevan juuri se, että se tarjoaa paikan ihmisten välisille

suhteille ja hoivalle taloutta koskevissa tarkasteluissa ja päätöksissä. Taloutta tarkastellaan laajana taloudellisten toimintojen kirjona, joka asettaa talouden ytimeen hoivan ja huolenpidon kotitalouksissa. (Eisler 2007.)

Laajennettu käsitys taloudesta saattaa ensi alkuun herättää hämmennystä. Tätä selittää se, että äitiyteen yhdistyvät arvot näyttävät vierailta ja vastakkaisilta taloudelliseen ajatteluun totutusti yhdistetyille arvoille ja esimerkiksi omaa etua ajavan yksilön idealle. Kyseessä lienee analogia epäsuhdalle, jonka näkökulma talouspolitiikkaan on osoittanut jo hyvän aikaa sitten. Tuovi Allén (1988) on todennut tarkastellessaan suomalaisen talouspolitiikan toimintatapoja ja naisia talouspolitiikan subjekteina ja objekteina, että suomalaisen talouspolitiikan käytäntö ja arvojärjestys poikkeavat merkittävästi sekä naisten taloudellisista eduista että naisten omaksumista arvoista. (Allén 1988, 77.) Äitiyden arvot ovat jännitteisiä talouteen totutusti yhdistettyjen arvojen ja saavutusten kanssa. Naisen ja äidin näkökulmasta talouspolitiikkana, mikrotaloutena, kotitaloutena tai taloutta käsittelevinä valintoina näyttäytyy varsin poikkeavana siitä, mihin on taloutta käsittelevissä tarkasteluissa totuttu. Tätä jännitettä feministinen taloustiede pyrkii osaltaan purkamaan.

Oma sosiaalityön väitöstutkimukseni ei ole itsessään feminististä taloustiedettä mutta tutkimus on saanut vaikutteita feministisestä taloustieteestä. Feministinen taloustiede tarjoaa tutkimukseni käyttöön kaksi olennaista teoreettisemtodologista elementtiä. Tutkimukseni yhtyy ensinnäkin feministiseen tavoitteen tuottaa tietoa taloudellisista valinnoista naisten näkökulmasta heidän elämäntilanteeseensa yhdistyvät inhimilliset tekijät ja sosiaaliset vaikutteet huomiioon ottaen.¹ Toisekseen työni nojaa määritelmään taloudesta laaja-alaisena taloudellisten suhteiden ilmiönä ja järjestelmänä, johon hoiva ja kotitalouden pito kuuluvat osaksi. Siirryn seuraavassa alaluvussa tarkastelemaan sitä, millaista tietoa aiempi tutkimus tarjoaa äitien taloudellista valinnoista yksilötason, mutta myös yhteiskunnallisen ja sosiaalipoliittisen tason kysymyksenä.

2.2 Aiempaa tutkimusta äitien taloudellisista valinnoista

Tietyin ehdoin voidaan ajatella, että äitiys olisi itsessään naisen individualistinen valinta, ja esittää, että suomalainen nainen valitsee äitiyden hiukan keskivertoa eurooppalaista kanssaisartaan useammin.² Lapsia syntyy Suomessa vuosittain

¹ Sosiaalisten vaikutteiden ja inhimillisten tekijöiden huomioiminen on yhtäältä keskeistä myös toimintamahdollisuuksien viitekehyksessä. On myös paikallaan lisätä, että feministisen taloustieteen tavoitteista löytyy yhtymäkohtia sosiaalityön tutkimukseen. Sosiaalityön tutkimuksessa on totutusti keskeisenä tavoitteena muuttaa alistavia rakenteita ja toimia ihmisoikeuksien ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumisen puolesta (ks. rakenteellinen sosiaalityön tutkimus esim. Pohjola 2014, 19). Sosiaalityön tutkimuksessa on myös totuttu tuottamaan tietoa, joka pyrkii huomioidaan kontekstin, sosiaaliset vaikutteet ja inhimilliset tekijät (ks. esim. Healy 2005).

² Suomalaisten naisten kokonaishedelmällisyysluku (1,71) oli vuonna 2014 eurooppalaisittain hieman keskiarvoa (1,58) korkeampi (Eurostat 2015).

hieman vajaa 60 000. Syntyneiden lasten määrä on 2010-luvun puoliväliin tullessa laskenut vuosittain. (SVT 2015: Syntyneet.) Vaikka äitiys ei valintana ole viime vuosina kohonnut erityiseen suosioon naisten parissa, voi olosuhteita Suomessa pitää kansainvälisesti tarkastellen hyvinä äitiyden valinnalle. Eurooppalaista perhe-elämää ja perhepolitiikkaa tarkastelevassa tutkimuksessa (Kuronen 2010) suomalaisen perheen ja yhteiskunnan olosuhteet luovat perustaa sosiaalisen tasa-arvon tavoitteille. Suomalaisen yhteiskunnan edistyksellisyyden puolesta puhuu tässä vertailussa muun muassa tulojen tasa-arvoisuus ja naisten työllisyyden taso, mutta myös se, että Suomi ja muut Pohjoismaat nähdään monella tapaa edelläkävijöinä perhepolitiikassa sekä perheen ja työn mahdollistavien järjestelyiden vertailuissa (ks. Kuronen 2010, 33, 36, 92–97; myös Rubery 2002, 505–511; vrt. Haataja, Airio, Saarikallio-Torp & Valaste 2016, 8–11).

Tutkijat ovat yleisesti ottaen keskittyneet tarkastelemaan pikkulapsiperheessä elävien äitien valintoja taloudesta päätöksinä työssäkäynnistä ja työmarkkina-asemasta, hoivasta, erilaisista perhevapaista ja yhteiskunnan tarjoamista etuuksista (esim. Duncan & Strell 2004; Duncan, Edwards, Reynolds & Alldred 2003; Singley & Hynes 2005; Choi & Pyun 2014; Monoogian, Jurich, Sano & Ko 2015). On kyse valinnoista, joille kotitalous, työmarkkinat sekä erilaiset yhteiskunnan mahdollistamat etuudet ja palvelut luovat kontekstin. Kun valintoja lähestytään yhteiskunnallisessa kontekstissa, yhdistyy tarkasteluun huomio yksilöllistymiskehityksestä ja yhteiskunnassa tapahtuneista kehityskuluista (esim. Haataja, Airio, Saarikallio-Torp & Valaste 2016; Hakim 2007, 7). Suomessa ja muissa Pohjoismaissa on nähty vallitsevan kahden elättäjän malli (*dual-breadwinner model* tai *dual-earner* tai *dual-carer model*), mutta siihen suuntaan on edetty myös muissa Euroopan maissa (ks. Warren 2007; Haataja 2004; Rantalaiho 1994). Yksilöllistymiskehitys on vahvistanut äitien asemaa työmarkkinoilla ja kodin ulkopuolella, ja muokannut perheen sisäisiä suhteita suuntaan, jossa vanhemmat jakavat vastuun elättämisestä ja toimeentulon hankinnasta (Duncan, Edwards, Reynolds & Alldred 2003, 324). Tämän rinnalla jälkimodernin yhteiskunnan elämäntapa sekä vallitseva poliittinen ja yhteiskunnallinen ilmapiiri taustoittaa yksilökohtaisia valintoja. Yhteiskunnallisessa keskustelussa tähdennetään valintoja ja valinnan ideaa, ja ihmisten mahdollisuuksia muokata omilla valinnoilla itselleen mieluinen elämä (Sipilä ym. 2012b, 188).

Eräs tapa lähestyä äitien valintoja työstä, perheestä ja hoivasta keskittyy tarkastelemaan valintoja yksilöllisyyden ilmentyminä. Teoksessa *Work-Lifestyle Choices in the 21st Century* (2007/alkuperäinen 2000) sosiologi Catherine Hakim esittää teorian preferensseistä, jotka selittävät ja ennustavat naisten valintoja työn ja perheen yhteensovittamisessa. Preferenssiteoriassa on kyse siitä, että naisten tekemiä valintoja ja heidän toimintaansa tulkitaan yksilökohtaisten preferenssien ja motivaatioiden ilmentyminä. Nainen tekee rationaalista logiikkaa seuraten valintoja oman elämäntyyliinsä mukaisesti vahvan työ- tai perheorientaation suuntaan. Hakim esittää länsimaisessa yhteiskunnassa tapahtuneen kehityksen johtaneen siihen, että naisilla on moninaisia suuntautumisja työn ja perhe-elämän

osalta (Hakim 2007, 7). Yksilöllistymiskehityksen seurauksena pluralistisessa yhteiskunnassa naisten valinnat kytkeytyvät moninaisesti elämäntyyliin. (Hakim 2007; ks. Hobson & Fahlen 2009, 217–218; Närvi 2014, 47.)

Hakimin (2007) preferenssiteoria jaottelee naiset valintoineen kolmenlaisiin kategorioihin: työorientoituneisiin naisiin, perheorientoituneisiin naisiin sekä sopeutujiin. Työmarkkinakäyttäytyminen ja erityisesti vahva suuntautuminen työmarkkinoille puhuu työorientoituneisuuden puolesta. Perheorientoituneisuudesta kertovat valinnat, jotka suuntaavat äidin tekemisen työmarkkinoiden sijaan perheen pariin ja äitiyden tehtäviin. Suurin osa naisista lukeutuu Hakimin mukaan jaottelussa sopeutujiin, jotka pyrkivät yhdistämään työn ja perheen ja tekevät sen perheen ehdoilla, minimoiden vaativan sitoutumisen työhön. (Hakim 2007, 6.)

Hakimin preferenssiteoria on herättänyt laajaa keskustelua ja yksilöllistymisteoreettista ajattelua on myös problematisoitu. Muun muassa Barbara Hobson ja Susanne Fahlén (2009) näkevät ongelmallisena teorian staattisuuden. Tämä jäykkyys yhdistyy teorian kyvyttömyyteen huomioida, kuinka elämäntilanteet itsessään muuttuvat ja vaikuttavat äitien valintoihin sekä se, että valinnat ovat monella tapaa riippuvaisia institutionaalisesta kontekstista ja ympäröivästä todellisuudesta. Hobson ja Fahlén (2009, 218) tähdentävät, että naisten valinnoissa on aina kyse sopeutumisesta normatiivisten ja rakenteellisten ehtojen yhteyteen.

Äitien taloudellisia valintoja on lähestytty tutkimuksessa myös tavalla, joka korostaa valintojen ja mieltymysten kompleksisuutta sekä valintojen sosiaalisia, kulttuurisia ja rakenteellisia olosuhteita (esim. Duncan 2005; Hobson & Oláh 2006; Hobson 2011; Kangas & Rostgaard 2007; Mahon, Anttonen, Bergqvist, Brennan & Hobson 2012). Esimerkiksi kysymystä perheen ja työn yhteensovittamisesta on tutkittu runsaasti näkökulmasta, joka huomioi yhteensovittamisen rajat ja mahdollisuudet luovan kontekstin (esim. Dean 2001; Heflin & Butler 2012; Usdansky & Parker 2011; Webber & Williams 2008; Lammi-Taskula 2004; Lammi-Taskula & Salmi 2009; Närvi 2014; Salmi, Lammi-Taskula & Närvi 2009; Repo 2009).

Äidin valinnat työn ja perheen yhteensovittamisesta voivat toimia esimerkkinä, joka tekee näkyväksi sen, kuinka äidin yksilökohtaiset valinnat eivät rajoitu individualistiseksi päätöksiksi vaan ovat myös yhteinen asia. Valintoja työn ja perheen yhteensovittamisesta käsitellään käytännössä usein kotitalouksittain. Toisaalta kyse on yksityisen elämänpiirin ja perheen sisäisen päätöksenteon ylittävästä aiheesta. Talouden ja politiikan kehityskulut ja muutokset ovat johtaneet siihen, että täysivaltainen yhteiskunnan jäsenyys oikeuksine ja velvollisuuksine pitää sisällään niin perhevelvollisuudet kuin aktiivisen työelämään osallistumisenkin. (Hobson 2003.) Tämä avartaa äitien kansalaisuuden (ks. Martinek 2016) määrittymistä työelämään pääsyn, tasa-arvon ja sosiaalisten oikeuksien sekä työelämän tasa-arvon ja ehtojen toteutumisen osana. Välillisesti yksilön edellytykset sovittaa yhteen työ ja perhe kietoutuvat osaksi ylikansallisella (Euroopan Unionin) tasolla tehtyjä päätöksiä sitoutua epätasa-arvon vähentämiseen (ks. Rubery 2002). Sukupuolten tasa-arvon rakentaminen on sekä osa poliittista, valtioittain vaihtelevaa ohjelmaa, että toteutuneen politiikan vaikutusten arvi-

ointia sukupuolinäkökulmasta. (Rubery 2002.) Tämä tarkoittaa, että niin kansalliset kuin ylikansallisetkin säännökset luovat merkityksellisiä institutionaalisia säädöksiä aiheen käsittelylle. Kysymys työn ja perheen yhteensovittamisesta on kietoutunut osaksi perhepoliittista keskustelua, jota lait, politiikka ja yhteiskunnalliset pyrkimykset ohjaavat. (Hobson 2003; ks. Rubery 2002.)

Olosuhteiden merkityksestä äitien taloudellisille valinnoille kertoo osaltaan myös OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development). Järjestö selvittää vuosittain OECD-maiden taloudellisia kehitystarpeita ja talouden tilaa, ja on todennut, että hyvinvointi on Suomessa korkealla tasolla (OECD Economic Surveys 2016). Toisaalta talous on heikko, mihin yhdistyvät maan suurimmat poliittiset haasteet. Raportin mukaan suomalaisen yhteiskunnan talouden vaikuttaa heikentävästi myös sukupuolten välinen epätasa-arvo sekä äitien vähäinen osallisuus työelämään. (OECD 2016, 14–15.) Raportissa esitellään tilastot, joiden mukaan suomalaisten naisten työllisyysaste (68 prosenttia) on lähellä miesten vastaavaa (69 prosenttia), mutta selkeästi matalampi kuin muissa Pohjoismaissa. Sukupuolten välisestä epätasa-arvosta kertovat sekä sukupuolittain eriytyneet työmarkkinat että se, että ainoastaan 24 prosenttia tieteen, teknologian, insinöörialan ja matematiikan opiskelijoista on naisia. (OECD 2016.) Käy myös ilmi, että sukupuolten välinen palkkaero on eurooppalaisten lähteiden mukaan Suomessa 19 prosenttia, ja että alle 6-vuotiaiden lasten äitien osallisuus työvoimasta on Pohjoismaiden alhaisin, lähes 20 prosenttia alhaisempi kuin Ruotsissa ja Tanskassa (Eurostat 2015). OECD:n ja EU:n ohjelmat taloudellisen kasvun lisäämiseksi suosittelvatkin naisten työllisyyden lisäämistä ja puhuvat harvoin pitkän lasten kotihoitojakson puolesta. (Sipilä 2012, 42, 58; Kuronen 2010, 37.) Talous- ja tasa-arvopolitiikalla on tässä yhteiset tavoitteet; pyrkimyksenä on pidentää naisten työuria.

Poliittisen tason pyrkimykset muokkautuvat kuitenkin toisenlaisiksi lapsiperheiden palveluita tuottavan sektorin käsittelyssä. Talous- ja tasa-arvopolitiikan yhteinen päämäärä naisten työllisyyden vahvistamisesta joutuu nykyisen kuntapolitiikan tasolla ahtaalle (Sipilä 2012, 58). On esitetty, että kun kysymys naisten työllisyyden lisäämisestä saa valtion tasolla ja kansantaloudellisesti merkityksen yhtenä talouspolitiikan kulmakivenä, näyttäytyy se kunnan näkökulmasta kannattamattomana investointina. Kysymys perheen ja työn yhteensovittamisen problematiikasta typistyy päättäjän pöydällä taloudelliseksi laskelmiksi perhepalveluista ja tukijärjestelmästä. (Sipilä, Rantalaiho, Repo & Rissanen 2012.) Tässä budjettitasapainon saavuttaminen asetetaan etusijalle ja itseisarvoksi, jolle näkemys naisten työllisyydestä on alisteinen (ks. Sen 2001).

Yksilökohtainen valinta yhdistyykin kontekstin tunnistavan lähestymistavan myötä kompleksisten olosuhteiden ja asianhaarojen yhteyteen paikantuvaksi ilmiöksi. Sellaiset tekijät kuin työuran yhteys identiteettiin, aiemmat elämäkokemukset, perhesuhteet sekä normatiivinen ajattelumalli yksilön sosiaalisessa verkostossa ovat kaikki elementtejä, jotka muokkaavat sosiaalista ja kulttuurista prosessia työn ja perheen yhteensovittamisen valinnasta (Duncan 2005). Samaiseen kompleksisuuden tunnistavaan lähestymistapaan kietoutuu myös

huomio siitä, että samoin kuin naisten elämäntyylit ja preferenssit ovat moninaisia, niin ovat myös heidän mahdollisuutensa toimia toiveidensa mukaan (ks. Närvi 2014, 51). Eurooppalaisten naisten työllisyyttä ja politiikan vaikutuksia tarkasteltaessa on todettu, että merkityksellinen ero naisten mahdollisuuksissa paikantuu korkeasti koulutettujen ja heikon koulutustaustan omaavien naisten välille (Hobson 2003, 199). Naisten koulutustausta luo merkityksellisiä eroja työelämän osallisuuden tasoon ja mahdollisuuteen päästä työelämään kiinni. (Hobson 2003.)

Myös suomalaisessa yhteiskunnassa valinnan vaihtoehdot työssäkäynnistä, perhevapaista ja muista taloudellisia seurauksia saavista kysymyksistä näyttävät eriytyvän (Karvonen, Moisio & Simpura 2009, 23; Rissanen 2012; Närvi 2014; Lammi-Taskula 2004). Yhteiskunnan eriytyminen koskettaa lapsiperheitä ja äitejä, mikä käytännössä tarkoittaa sitä, että valinnan vaihtoehdot vaikkapa työn ja perheen yhdistämisen suhteen vaihtelevat äidin sosioekonomisten taustatekijöiden mukaan. Korkea koulutus ja vakaa työmarkkina-asema näyttävät suosivan valinnan vaihtoehtojen syntyä (Närvi 2014; Rissanen 2012). Esimerkiksi matalan koulutustason ja epävakaan työmarkkina-aseman omaavien äitien nähdään kuormittuvan lasten kotihoidon jakson jälkeen työelämään paluun hankaluuksilla ja toimeentulon ongelmilla. On esitetty, että kotiäitiys näyttää näissä yhteyksissä tarjoavan eräänlaisen legitiimin vaihtoehdon työttömyydelle tai heikolle asemalle työelämässä, mikä itsessään samalla heikentää äitien työmarkkina-asemaa entisestään. (Närvi 2014, 551; ks. myös Rissanen 2012, 176–177.)

Tässä alaluvussa esitettyjen tutkimustulosten pohjalta voidaan todeta, että pikkulapsiperheen vaiheessa äidin taloudelliset valinnat, jotka usein yhdistyvät valintaan työssäkäynnistä, työn ja perheen yhteensovittamisesta ja yhteiskunnan tarjoamista perhe-etuuksista, ovat moniulotteinen ilmiö tutkittavaksi. Nämä valinnat paikantuvat yhteiskunnallisessa kontekstissa risteyskohtaan, jossa pitkälle edennyt yksilöllistymisajattelu ja yksilö- ja perhekohtaisten valintojen poliittisuus, julkisuus ja yhteiskunnallisuus kohtaavat. Yksilökohtaiset valinnat saattavat osaltaan edustaa äidin mieltymyksiä ja orientoitumista, mutta vaihtoehtoisten valintojen ja ympäröivän kontekstin vaikutusten sivuuttaminen jättää valinnan merkitykset ontoiksi. Rakenteet ja kontekstin huomioiva näkökulma tekee näkyväksi sekä mahdollisuudet että pakot, jotka valintoja määrittävät. Valinnan kompleksisuuden huomioivasta näkökulmasta katsottuna herää myös kiinnostus siihen, millaiset ovat yksilökohtaisen valinnan mahdollisuudet. Tästä syystä niiden tarkastelulle on tarpeen luoda teoreettis-käsitteellistä viitekehystä.

3 TOIMINTAMAHDOLLISUUKSIEN VIITEKEHYS

Siirryn tässä luvussa toimintamahdollisuuksien viitekehysten pariin³. Analysoin, millaisia näkökulmia ja millaisia käsitteellisiä välineitä viitekehys tarjoaa äitien taloudellisten valintojen ja taloudellisen toimijuuden tarkasteluun. Lähtökohtaisesti toimintamahdollisuuksien viitekehyksessä kiinnostus kohdistuu siihen, kuinka ihmisen on mahdollista toimia. Toisekseen kiinnostus kohdistuu pyrkimykseen poistaa esteet ihmisen kyvyltä elää arvostamaansa ja tahtomaansa elämää (ks. Robeyns 2005). Viitekehyksessä ihmisen asemaa arvioidaan sen perusteella, mitä mahdollisuuksia hänellä on tehdä arvostamiaan asioita. Tekemiset ja olemiset tekevät ihmiselämästä elämisen arvoisen. Ehdottoman tärkeää on ihmisen vapaat valinnan mahdollisuudet ja kyky ohjata valinnoillaan elämää tahtomaansa suuntaan. (Sen 2009, 231–232; Robeyns 2005, 94–95.) Tässä luvussa paneudun tarkemmin näihin ja muihin tutkimukseni kannalta merkityksellisiin viitekehysten käsityksiin ja keskusteluihin toimintamahdollisuuksista.

³ Viitekehyksestä käytetään englanniksi nimitystä *Capability Approach* sekä monikko-muotoa *Capabilities Approach*. Viitekehysten voi nähdä rinnakkaisena nk. inhimillisen kehityksen viitekehykselle (englanniksi *Human Development Approach*). Tietyissä määrin näitä viitekehyskäsitteitä voi pitää kielellisinä variantteina samaisesta aiheesta. Viimeksi mainittu liittyy historiallisesti Human Development Report Officeen ja YK:n kehitysohjelman (UNDP) vuosittaisiin raportteihin inhimillisestä kehityksestä. *Capability Approachin* puolestaan katsotaan viittaavan Amartya Senin poliittiseen ja taloudelliseen esitykseen tai ohjelmaan, jota Sen esittelee muun muassa teoksissaan *Inequality Reexamined* ja *Development as Freedom*. (Ks. Nussbaum 2013, 26–27.) Suomalaisen *Capability Approachin* tutkimuksessani *toimintamahdollisuuksien viitekehys* ja viittaan tällä nimityksellä toimintamahdollisuuksia käsittelevän tutkimustradition alaan lukeutuviin keskusteluihin, kirjallisuuteen ja teoreettis-käsitteelliseen välineistöön. Korostan suomennoksellani toimintamahdollisuuksien käsitteilyä teoreettis-käsitteellisesti siten, että sosiaalisten käytänteiden tutkimuksessa alleviivataan kontekstin analysointia. Nojaan tässä Sirkku Hellstenin (1995, 43–44) ajatukseen siitä, että toimintamahdollisuuksien nimitys korostaa yksilökohtaisuuden ohella vaihtelevia olosuhteita ja ulkoisten olosuhteiden merkitystä ihmisen toiminnalle ja sen mahdollisuuksille. Oman tutkimukseni tavoitteenasettelun kannalta pidän toimintamahdollisuuksia parempana suomennoksena kuin toisaalla käytettyjä toimintavalmiuksia (ks. Björklund & Sarlio-Siintola 2010) tai toimintakykyä (ks. Lagerspetz 2011, 103; Herne 2012, 9; Mäntysaari 2016, 85).

Toimintamahdollisuuksien viitekehyyksessä on kyse lähestymistavasta, joka liittyy liberalistiseen ajattelutraditioon. Liberalismi ei viittaa ajattelun poliittiseen asettumiseen oikealle tai vasemmalle, eikä tietyn sosiaalisen tai poliittisen järjestelmän suosimiseen. Liberalismi tarkoittaa tässä viitekehyyksen yhteyttä filosofiseen perinteeseen, joka painottaa yksilön vapauksia. (Robeyns 2005, 95.) Taloustieteilijä ja filosofi Amartya Senin kirjoitusten on katsottu aloittaneen toimintamahdollisuuksia käsittelevä tutkimustraditio. Hänen rinnallaan filosofi Martha C. Nussbaumin kirjoitukset ovat keskeisesti vieneet keskustelua eteenpäin. Toimintamahdollisuuksiin keskittyvän tutkimustradition synty on sijoitettu 1980-luvulle, ja juuret hyvinvointitaloustieteen perinteeseen (ks. Alkire 2005, 124–126; Simpura & Uusitalo 2011, 109; Jäntti 1999, 126). Viitekehystä on esitelty vaihtoehtoisena perinteisille taloustieteellisille näkemyksille hyvinvoinnista, hyvinvointiliberalismille ja uusliberalismille (esim. Hausman & McPherson 2001, 107; Mäntysaari 2016, 85).

Toimintamahdollisuuksien viitekehys on herättänyt kiinnostusta niin filosoifeissa, taloustieteilijöissä kuin sosiaalieteilijöissäkin. Lähestymistapaa on sovellettu köyhyyden teoretisointiin, tasa-arvoa ja taloudellista kehitystä esimerkiksi kehitysmaatutkimuksen parissa käsitteleviin keskusteluihin, sekä lukuisiin muihin aihealueisiin, joihin toimintamahdollisuuksien teoretisointi ja käsitteellistäminen on luonut tutkimuksellisen sisääntulokokonaisuuden⁴. Käytön moniulotteisuus, laajuus ja monitieteisyys antavat viitteitä siitä, että kyseessä on varsin joustava teoreettinen lähestymistapa. Huomionarvoista onkin, että kyseessä ei ole köyhyyttä, epätasa-arvoa tai hyvinvointia selittävä teoria. Sen sijaan viitekehys tarjoaa välineitä ilmiöiden käsitteellistämiseen ja kehystämään kysymyksiä. (Robeyns 2005, 94; Deneulin & McGregor 2010, 504, 508–510.)

3.1 Päämäärä ja välineet

Avaimena toimintamahdollisuuksien analyttiseen jäsentämiseen toimii eron- teko välineiden ja päämäärien kesken. Lähdän liikkeelle tästä jäsennyksestä. Selvitän keskustelua toimintamahdollisuuksista ja pohdin, miten taloudelliset resurssit, varallisuus ja käytössä olevat hyödykkeet kietoutuvat ihmisen toimintamahdollisuuksiin ja käsitykseen ihmisen hyvinvoinnista tästä jäsennyksestä katsoen.

Yksilökohtaisia toimintamahdollisuuksia arvioitaessa toimii lähtökohtana se, että hyvän elämän päämäärä ei ole pelkästään tyydyttävään elintasoon riittävät resurssit (Sen 2009, 254). Ajatellaanpa vaikka vaurautta, joka itsessään luo

⁴ *Capability Approachin* käyttö ei rajoitu akateemisiin yhteyksiin, vaan sen parissa käydyillä keskusteluilla ja kehitetyillä käsitteillä pyritään vaikuttamaan globaaliin poliittiseen yhteisöön ja sen tekemiin päätöksiin. Tällaisen vaikutusvallan olemassaolosta kertovat esimerkiksi YK:n vuosittaiset raportit inhimillisestä kehityksestä, mutta myös esimerkiksi Amartya Senin osallistuminen nk. Stiglitz-Sen-Fitoussi komiteaan, joka tarkasteli ajankohtaisia talouteen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen paikantuvia haasteita. (Ks. Deneulin & McGregor 2010, 502.)

hyvinvointia ja jota tavoitellaan hanakasti. Vaurauden arvo on lopulta siinä, mitä se mahdollistaa ihmiselle ja mitä ihminen voi sen avulla saavuttaa ja tehdä. Amartya Sen tähdentääkin, että tulot eivät itsessään turvaa hyvää elämää esimerkiksi vapautena ennenaikaiselta kuolemalta. Hyvä elämä on tavoitteena sellainen, että sen toteutumiseen vaikuttavat myös muut tekijät, kuten julkinen terveydenhuolto, koulunkäynti ja koulutus, sosiaalinen koheesio ja harmonia sosiaalisina järjestelminä, esittää Sen (2009, 226–227.) Taloudellinen vauraus ja resurssit ovat lopulta vain välineitä⁵ ja merkitykseltään alisteisia inhimilliselle hyvinvoinnille, vaikka ne paikoin kyllä saattavat sekoittaa näyttämään päämäärältä, jolla on itseisarvo. (Sen 2006, 41–42.) Päämäärät ja välineet sekoittuvat helposti, mistä johtuen on hyvä olla valppaana tämän eronteon suhteen. Toimintamahdollisuuksien kannalta on pidettävä mielessä, että päämäärillä on ensisijainen asema välineisiin nähden. Välineillä on puolestaan instrumentaalinen rooli päämäärien tavoittamiseksi. (Ks. Sen 1999a; Robeyns 2005, 95.)

Resurssilähtöinen ajattelu, jota on sovellettu hyvinvointiteorioissa, saa toimintamahdollisuuksien viitekehysessä totuttua laajemman muodon. Viitekehys irrottautuu ajattelusta, jonka mukaan hyvinvointia voidaan mitata yksioikaisesti vaurautena tai reaalityloilla (ks. Senin kirjoitukset hyvinvointikäsitteen suhteellisuudesta ja hyödykkeiden vertailtavuudesta tarkemmin Sen 1992, 31–87; Sen 1999b, 12–13, 34; Sen 1995, 28–29; ks. myös Hirvilammi 2015, 25). Ihmisen käytössä olevat resurssit tai tulot eivät kerro yksiselitteisesti ihmisen hyvinvoinnista. Hyvinvointikäsitystä rakentaa sen sijaan se, mitä ihminen resursseilla tekee sekä, kuinka ihmisen on mahdollista käyttää resursseja oman toimintansa tavoitteiden mukaisesti (Sen 1992, 27; Sen 2009, 231–232).

Toimintamahdollisuudet myös eroavat hyödykkeistä (Sen 1999b, 6; Sen 1995, 114–116). Tätä huomiota Sen on kirjoituksissaan selvittänyt esimerkiksi, joka on tuttu Adam Smithin kirjoituksista teoksessa *Kansojen varallisuus* (2015 / alkuperäisteos 1790). Smith esittää, että kyky esiintyä julkisuudessa tuntematta häpeää on perustavanlaatuisen inhimillinen toiminto. Tämän toteutuminen vaati Rooman valtakunnassa erilaisia hyödykkeitä kuin 1700-luvun Skotlannissa tai Englannissa. Puhdas pellavapaita oli sekä Skotlannissa että Englannissa toiminnon saavuttamiseksi välttämätön edellytys. Englannissa puolestaan kengät olivat välttämättömiä, mutta eivät Skotlannissa. Smithin esimerkki paljastaa, että samaisen toiminnon saavuttaminen vaatii erilaisia hyödykkeitä yhteiskunnasta, ajasta ja paikasta riippuen (Jäntti 1999, 130.) Tämän rinnalla Sen korostaa, että ihmisen henkilökohtaiset ominaisuudet (ikä, sukupuoli, fyysinen ja psyykkinen terveys ja niin edelleen) muokkaavat ihmisen edellytyksiä muuntaa resurssit tekemiseksi ja olemiseksi (Sen 2009, 255). Esimerkiksi raskaana olevan naisen hyvinvoinnin kysymykset eroavat merkityksellisesti vastaavanikäisen ja muutoin saman tulotason omaavan miehen hyvinvoinnin kysymyksistä (Sen 1995, 27).

⁵ Ajatukset resurssien instrumentaalisesta arvosta hyvän elämän tavoittelussa sekä pohdinnat välineiden ja tavoitteiden sekoittumisesta palautuvat Amartya Senin kirjoituksissa ainakin Aristoteleen filosofiaan, mutta myös Immanuel Kantin kirjoituksiin ihmisten roolista edistykseen tuotannossa (ks. Sen 2006, 41; Sen 1999a, 28).

Amartya Sen suhtautuu kirjoituksissaan kriittisesti taloustieteen utilitaristisiin näkemyksiin hyvinvoinnista (Sen 1999b; 1999; 2009). Sen esittää, että utilitaristiset näkemykset samaistavat tai muuttavat arvioinnit yksilöiden hyödyksi turhan yksiselitteisesti (Sen 1999a, 82–89). Teoksessaan *Commodities and Capabilities* (1999b) Sen esittelee oman vaihtoehtoisen käsityksensä utilitarismista, kehittämällä hyötyjen ja hyvinvoinnin merkityksiä toimintamahdollisuuksien näkökulmasta. Sen kirjoittaa, että pelkkä subjektiivinen arviointi koetusta hyödyistä ei ole riittävä perusta arvioida hyvinvointia vaan on kiinnitettävä tämän ohella huomio olosuhteisiin. (Sen 1999b, 15.)

Senin näkemystä voi avata kuvitteellinen esimerkki kahden kotiäidin, Sannan ja Maijan, tilanteesta ja hyvinvoinnistaan. Molemmat äidit hoitavat kotona lapsia kotihoidon tuella. Yhtäläisestä tulotasosta ja lastenhoidon valinnasta huolimatta heidän tyytyväisyytensä omaan tilanteeseensa vaihtelee. Sanna katsoo etuuden olevan liian matala. Maija saattaa elää ruoan, vaatetuksen, terveydenhuollon tai asumisjärjestelyjen osalta selkeästi vaatimattomammassa olosuhteissa kuin Sanna, ja kuitenkin Maija on tyytyväisempi ja onnellisempi elämäänsä kuin Sanna. Maija, joka on lähtöisin varsin vaatimattomista oloista, on tyytyväinen lasten hoitamiseen kotona ja etuuteen, jonka hän kotona tekemästään työstä saa. Ei kuitenkaan ole ilmeistä, että Maijan hyvinvoinnin tasoa voisi esimerkissä pitää parempana kuin Sannan, vaikka Maijan kokema tyytyväisyys saattaa antaa siitä merkkejä. Toimintamahdollisuuksien viitekehyksessä nähdään mielihyvänä ilmenevän utiliteetin, hyödyn, maksimoinnin tarjoavan rajalliset mahdollisuudet tarkastella hyvinvointia ihmisten välisinä vertailuina hyvinvoinnin tasosta. Hyödyn, varallisuuden tai resurssien maksimoinnin sijaan päämääräksi asetetaan yksilökohtaisten toimintamahdollisuuksien vapaudet ja huono-osaisuuden kompensointi toimintamahdollisuuksia laajentamalla.

3.2 Toiminnot ja toimintamahdollisuudet

Keskeisin käsitepari toimintamahdollisuuksien lähestymistavassa on toiminnot, *functionings*, ja toimintamahdollisuudet, *capabilities* (Robeyns 2005, 108). Tässä alaluvussa tarkastelen toimintoja ja toimintamahdollisuuksia tarkemmin ja pohdin, miten niitä voisi soveltaa tutkimukseni ilmiöön liittyen.

Toiminnoilla⁶ Amartya Sen viittaa ensisijaisesti siihen, miten ihminen toimii, mitä hän tekee tai on. Kyse on toteutuneista ja saavutetuista ”tekemisistä ja olemisista” (Sen 1993, 31). Toiminnot ovat ihmisen valinnan seurauksena toteu-

⁶ Englanninkielinen käsite *functioning* on suomennettu toimintana (ks. Herne 2013) ja toimintona (ks. Hirvilammi & Mäki 2013). Sisällöllisesti ”functioning” viittaa Senin (esim. 1993, 31) sanoin ”tekemiseen ja olemiseen”. Kyse on hiukan eri asiasta kuin mihin on totuttu viittaamaan toiminnalla, vaikkapa suomennettaessa termiä ”action”. Jotta käsite tavoittaisi Senin ”tekemisen ja olemisen” -ulottuvuuden, valitaan tässä tutkimuksessa suomenkieliseksi termiksi *toiminto*.

tuneita toimintamahdollisuuksia. Ne viittaavat todentuneisiin tilanteisiin, tiettyihin asioihin, joita ihmisen onnistuu tehdä tai olla. Toiminnot ovat perustavanlaatuisia ihmisenä olemiselle ja mitattavissa olevia. Ne muodostavat perustan ihmisen hyvinvoinnin arvioinnille ja käsitteellistämiseksi. (Sen 1995, 38.)

Toimintamahdollisuudet viittaavat Amartya Senin (1995, 40; 49) mukaan ihmisen mahdollisuuksiin saavuttaa tavoittelemansa toiminnot. Toimintamahdollisuudet, *capabilities*, ovat valittavissa olevien toimintojen yhdistelmiä, jotka ihminen voi potentiaalisesti saavuttaa. Ne käsittelevät tarjolla olevia vaihtoehtoja, joista erilaisia valintoja tekemällä ihminen voi elää arvostamaansa elämää. Tämä tarkoittaa sitä, että toimintamahdollisuudet ovat eräänlaisia riippumattomia vapauksia toteuttaa tekemisiä ja olemisia. (Sen 1999a, 108.)

Toimintojen ja toimintamahdollisuuksien perustavanlaatuisia merkityksiä selkiyttää ajatus toimintamahdollisuuksista arvokkaiden toimintojen, *valuable functionings*, ja vapauksien, *freedoms*, yhdistelmänä (Alkire 2005). Tässä ajatuksessa toiminnot ovat monenlaisia eri elämän aspekteja, joita ihminen arvostaa. Toimintojen käsitteen filosofinen alkuperä palautuu Aristoteleen käsitykseen toimintoista perustavanlaatuisina ihmiselämän olemisina (Alkire 2005, 118; ks. esim. Sen 1995, 39). Ihmisen toteuttamien toimintojen osalta tässä on merkityksellistä ihmisen itsensä toiminnolle antama arvostus. (Alkire 2005, 119.)

Kuitenkaan ihmisen mahdollisuudet toimia eivät riittävästi tule avatuksi yksinomaan arvostukseen ja arvoihin yhdistyvien tekemisten ja olemisten kautta. Tämän vuoksi toimintoja tarkastellaan suhteessa siihen, millaiset ovat ihmisen vaihtoehdot ja niihin yhdistyvät vapaudet toiminnon toteuttamiselle, miten vapaa ihminen on valitsemaan valittavissa olevia toimintoja sekä miten saavutettu toiminto korreloi ihmisen oman hyvinvoinnin kanssa. Toimintamahdollisuuksia siis rakentavat ihmisen arvostamien toimintojen ohella vapaudet ja se, mistä vaihtoehtojen valikosta ihmisen toteuttama toiminto on tullut valituksi. (Alkire 2005, 118–121.)

Toimintamahdollisuuksien viitekehyksessä ei kiinnostuta pelkästään ihmiselle arvokkaista toiminnoista, vaan niiden rinnalla korostetaan ihmisen mahdollisuuksia valita (Sen 2009, 236.) Sen käyttää toimintamahdollisuuksien valikon käsitettä, *capability set*, viittaamaan vaihtoehtoisiin valinnan mahdollisuuksiin. Tämä käsite kohdistaa huomion vaihtoehtoisten valinnan mahdollisuuksien tarjontaan ja sen kautta siihen, mitä ihmisen voisi tehdä valinnasta riippumatta (ks. Sen 2009, 236; Sen 1992.) Tämän ohella vastavalinnan käsite, *counterfactual choice*, kiinnittää tarkastelun siihen, mitä ihminen olisi voinut valita, mikäli tietty vaihtoehto olisi ollut hänen valittavanaan (Sen 1992, 67). Koska kyse on ihmisen vapaudesta tehdä valinta, on tarkasteltava myös sitä, mitä ihminen jättää valitsematta.

Käytän kuvitteellista esimerkkiä tutkimukseni aihepiiriin liittyen ja avaan sen avulla esitettyjä käsitteitä. Toiminto voisi tässä olla se, että äiti ostaa kouluvaatteet lapselle. Toiminto, kouluvaatteiden ostaminen, kertoo äidin toimintamahdollisuuksista saavutettuina ja toteutuneina tekemisinä ja olemisina. Äidin toteuttamana tekemisenä se kertoo jotain lapsen vaatteiden ostamiseen yhdisty-

västä arvosta. Kyse lienee ainakin huolenpidon arvosta, kenties myös koulutuksen tai ulkonäön ja siihen liittyvän statuksen arvosta. Saavutettuna tekemisenä kouluvaatteiden ostaminen edellyttää toimintoon tarvittavia resursseja, jotka äidillä on käytössään ja joita hän päättää käyttää lapsen koulupukeutumisen puolesta. Äidin käytössä oleviin resursseihin vaikuttavat hänen työtulonsa, mahdolliset perhe-etuudet sekä potentiaalisesti myös puolison tulot. Samalla nämä lasten vaatteiden ostamiseen käytetyt resurssit antavat kuitenkin ainoastaan niukat perusteet tehdä johtopäätöksiä siitä, millaiset mahdollisuudet äidillä on valita kouluvaatteiden ostaminen.

Käsitys toimintamahdollisuuksista avartuu, kun ottaa huomioon tekijät, jotka luovat edellytyksiä ihmisen valitsemalle tekemiselle. Tällaisia tekijöitä luovat ympäröivät elinolosuhteet, sosiaaliset käytänteet sekä yksilöstä itsestään johtuvat tekijät. Erilaiset ihmisen henkilökohtaisiin tekijöihin, sosiaalisiin tekijöihin sekä ympäristötekijöihin kiinnittyvät tekijät jäsentävät toimintamahdollisuuksia. (Ks. Sen 1999a, 98–100.)

Esimerkin äidillekään pelkät taloudelliset resurssit eivät mahdollista kouluvaatteiden ostamista. Resurssien lisäksi äidillä on muita kykyjä, ominaisuuksia tai edellytyksiä, jotka luovat ostamiselle mahdollisuuksia. Äidillä on esimerkiksi aikaa käytettävissä ostamista varten. Hän on vapaa liikkumisen rajoitteista, jotka fyysisesti estäisivät ostoksilla käynnin. Äidillä on tämän lisäksi tietoa siitä, millaiset vaatteet lapselle on syytä hankkia (käyttötarkoitus, koko, lapsen mahdolliset mieltymykset) sekä tieto siitä, mistä vaatteet voi ostaa (lastenvaatteita jälleenmyyvät kaupat, verkkomyynti, käytettyjä lastenvaatteita myyvät kirpputorit). Ainakin tällaiset tekijät voivat olla luomassa äidin henkilökohtaisia mahdollisuuksia toteuttaa ostaminen.

Samalla äidin mahdollisuuksia toimia voivat määrittää erilaiset sosiaaliset tekijät. Näitä voisi esimerkissä tehdä näkyväksi huomiolla perhemuodosta ja sen yhteydestä tehtyyn valintaan. Yhden vanhemman perheessä tilanne saattaa olla se, että kukaan muu kuin äiti ei tosiasiaassa tai edes potentiaalisesti tee valintaa kouluvaatteiden ostamisesta. Vaatteiden ostaminen asettuu näin yhden vanhemman perheessä elävän äidin kohdalla valinnaksi, jonka vaihtoehdot ovat rajatut. Vastaavasti kahden vanhemman perheessä elävä äiti saattaa valita ostamisen keskusteltuaan vaatemenojen jakamisesta lasten isän kanssa. Hänen kohdallaan vaatteiden ostaminen saattaa olla toiminto, joka on perheen sisällä vaihtoehdoisesti jaettavissa ja toteutettavissa. Toimintamahdollisuuksien näkökulmasta huomiot siitä, että toimintojen mahdollisuudet eroavat yksilöittäin ja ovat sosiaalisten suhteiden värittämiä, ovat merkityksellisiä.

On tähdennettävä, että toiminto, eli kouluvaatteiden ostaminen lapselle, ei ole sama asia kuin toimintamahdollisuudet. Tekemisten ja olemisten tarkastelu pelkinä toimintoina jättää kertomatta valinnan vaihtoehdoista eli ihmisen toimintamahdollisuuksiin perustuvasta vapaudesta, *freedom, capability*. Tämän vuoksi tarkastelu on laajennettava siihen, millaiset ovat valinnan vaihtoehdot ja toimintamahdollisuuksien valikko. Asiaa voisi tässä kuvitteellisessa esimerkissä valaista huomiolla siitä, että uusien kouluvaatteiden ostaminen saattaa tarkoittaa

luopumista toisesta vaihtoehdosta ja toisten perheenjäsenten tarpeiden sivuuttamista. Perheellä on käytössä rajattu määrä resursseja, mikä erityisesti sosiaalityön kontekstissa on olennainen seikka. Toimintamahdollisuuksien valikossa, *capability set*, vaihtoehtoina kouluvaatteiden ostamiselle voi olla vaikka äidin omat vaatteet, lääkkeet, ruoka tai jokin muu asia. Resurssit myös määrittävät äidin valinnan vaihtoehtoja ja äidin tekemä valinta vaatteiden ostamisesta on riippuvainen harkinnasta, jota äiti käyttää toista vaihtoehtoa kohtaan. Kiinnostuksen kohteeksi nousee, mitä äiti jättää valitsematta ostaessaan lapselle kouluvaatteet. Merkityksellistä on tässä yhteydessä sen tunnistaminen, että valinnan vaihtoehdot ja vapaudet ovat monin eri tavoin rajallisia. Vastaavan suuntaisesti etenevä yksilökohtaisten tekemisten ja olemisten tarkastelu valintoina ja niiden vaihtoehtoina rakentaa perustaa käsitykselle ihmisen tekemisistä ja olemisistä toimintamahdollisuuksien näkökulmasta.

3.3 Sen, Nussbaum ja perustavanlaatuiset toimintamahdollisuudet

Toimintamahdollisuuksien tutkimustraditiota lähestytään usein valitsemalla joko ”seniläinen” tai Nussbaumin näkemykseen nojautuva näkökulma aiheeseen. Tässä alaluvussa tarkastelen toimintamahdollisuuksia tutkimalla näiden kahden keskeisen tutkijan lähestymistapojen eroavaisuuksia ja perustelen samalla omia valintojani.

Lähes yhtä usein kuin taloustieteilijä, filosofi ja Nobel-palkittu Amartya Sen nimetään toimintamahdollisuusnäkemyksen alullepanijaksi, mainitaan filosofi Martha C. Nussbaum hänen rinnallaan toisena keskeisenä toimintamahdollisuuksien viitekehyksen eteenpäin viejänä.⁷ Intialaislähtöinen Sen (syntynyt vuonna 1933) ja yhdysvaltalainen Nussbaum (syntynyt vuonna 1947) ovat tieteellisillä kirjoituksillaan sekä yhteiskunnalliseen debattiin osallistumisellaan kasvattaneet ja luoneet uutta paradigmaa, jossa korostetaan jokaisen ihmisen oikeutta ihmisarvoiseen elämään ja sitoudutaan kaikkien ihmisten tasa-arvoon riippumatta luokasta, uskonnosta, kastista tai sukupuolesta (ks. Nussbaum 2013, 188). Ihmisarvoisen elämän puolesta argumentoituva paradigma rakentuu erilaisista toimintamahdollisuusnäkemyksistä. Myös Senin ja Nussbaumin käsitykset toimintamahdollisuuksista eroavat paikoin toisistaan. Eroavaisuudet ovat kiinnostaneet toimintamahdollisuustutkijoita ja tarkastelen tässä hiukan lähemmin Senin ja Nussbaumin erilaisia tapoja argumentoida toimintamahdollisuuksista.

Ensinnäkin voidaan todeta, että Senin ja Nussbaumin sisääntulokulmat toimintamahdollisuuksien pariin poikkeavat toisistaan (ks. Robeyns 2005, 104).

⁷ Kolmantena keskushahmona nimetään usein pakistanilainen taloustieteilijä Mahbul Haq, joka myötävaikutti merkityksellisellä tavalla siihen, että toimintamahdollisuusnäkemyksestä tuli osa YK:n inhimillisen kehityksen UNDP:n ohjelmaa (De-neulin & McGregor 2010, 504–506).

Nussbaumin näkemyksen on kuvattu painottavan ihmisten taitoja ja henkilökohtaista merkityksellistämistä toimintamahdollisuuksien piirteinä. Senin toimintamahdollisuusnäkemys on korostuneesti fokusoitunut tosiasiallisiin ja aitoihin vaihtoehtoihin mahdollisuuksiin. (Robeyns 2005, 103–104; vrt. Nussbaum 2000, 11–14.) Näkemyserot käyvät ilmi käsitteellisissä kategorioissa, joilla Sen ja Nussbaum jäsentävät toimintamahdollisuuksia. Senin ajattelulle on ominaista käsitys toimintamahdollisuuksien jäsentymisestä toimintoina, *functionings*, ja toimintamahdollisuuksina, *capabilities*, jotka ovat toisiinsa kietoutuneita, mutta myös toisistaan erillisiä ulottuvuuksia (kuten edellisessä alaluvussa on esitetty, esim. Sen 1995). Senin kirjoituksissa toiminnot, saavutettuna tekemisenä ja olemisena, rakentavat ihmisen hyvinvointia, jolle toimintoja koskevat valinnan mahdollisuudet muodostavat sen tosiasialliset vaihtoehdot, eli hyvinvoinnin vapauden. Näiden suhteessa on tällöin kyse hyvinvoinnin vapaudesta, joka ilmentää ihmisen mahdollisuuksia hyvinvointiin. Hyvinvoinnin vapaus on arvostettava ominaisuus vähintään välineellisesti, kertoessaan esimerkiksi ihmisen asemasta yhteiskunnassa. Kuitenkin vapaudella on tämän ohella myös itsessään arvo hyvän sosiaalisen järjestyksen kannalta. Tässä Senin näkemyksessä korostuu ajatus siitä, että hyvä yhteiskunta on vapauksien yhteiskunta. (Sen 1995, 40–41.)

Nussbaum puolestaan jäsentää toimintamahdollisuuksia yhdistettyjen toimintamahdollisuuksien kategorialla, *combined capabilities*. Yhdistetyt toimintamahdollisuudet viittaavat siihen, että toimintamahdollisuuksissa ihmisen omiin toimintakykyihin yhdistyvät vapaudet, joita ulkoiset olosuhteet ja mahdollisuudet ihmiselle tarjoavat (Nussbaum 2013, 29). Kyse on yhtäältä sisäisistä toimintakyvyistä, *internal capabilities*, eli sellaisista henkilökohtaisista edellytyksistä kuten luonteenpiirteet, intellektuaaliset ja emotionaaliset kyvyt, fyysiset ominaisuudet, terveys, opitut taidot ja hahmotus- ja liikuntakyky. Toimintamahdollisuuksissa sisäiset toimintakyvyt yhdistyvät ulkoisten olosuhteiden eli sosiaalisten, taloudellisten, perheeseen liittyvien, poliittisten ja ympäristöön liittyvien tekijöiden yhteyteen. Olennaista näiden yhdistettyjen toimintamahdollisuuksien osalta on pyrkimys edistää toimintamahdollisuuksia yhteiskunnan taholta siten, että toimintamahdollisuudet tukevat sisäisten toimintakykyjen kehitystä muun muassa koulutuksen, fyysistä ja psyykkistä terveyttä edistävien resurssien avulla sekä tukemalla perhe-elämää. (Nussbaum 2013, 29–31.)

Tämän ohella Nussbaumin näkemykselle toimintamahdollisuuksista on erityisen keskeistä ajatus kynnyksistä, *threshold*, jonka alapuolella ei voida puhua ihmisarvoisesta elämästä (ks. Nussbaum 2013, 28). Määrättyjen toimintamahdollisuuksien takaaminen kaikille on hänen teorianensa ydintä ja tähän ajatukseen myös perustuu Nussbaumin lista perustavanlaatuisista toimintamahdollisuuksista. Senin ja Nussbaumin näkemykset toimintamahdollisuuksista luovatkin erilaiset lähestymistavat keskusteluun siitä, mitä ihmisen tulisi voida tehdä (ks. Sen & Nussbaum 1993). Tämä kysymys linkittyy hyvän elämän standardin määrittelyyn ja esimerkiksi siihen, minkälaisien asioiden pitäisi olla mahdollisia jokaiselle ihmiselle. Mikä on minimitaso, joka jokaiselle yhteiskunnan jäsenelle on turvattava? Kuka tämän tason määrittelee?

Amartya Sen tähdentää, että toimintamahdollisuuksien merkityksellisin tehtävä on osoittaa, millaiset asiat ovat kaikkein olennaisimpia ihmisten elämänlaadun tarkastelussa. Hänen mukaansa on kysyttävä, mitä ihmisen on mahdollista olla tai tehdä, ja kun näin tehdään, avautuvat myös sosiaalisen tasa-arvon ja epätasa-arvon kysymykset. (Nussbaum 2000, 12.) Martha Nussbaum puolestaan osallistuu keskusteluun laatimallaan listalla perustavanlaatuisista toimintakyvyistä hyvälle elämälle ja hyvinvoinnille. Nussbaumin lista on filosofisen pohdinnan tulos ja se on tarkoitettu yhteiskunnalliseen järjestelyyn poliittiseksi työkaluksi, joka varmistaa oikeudenmukaisuuden perustuslaissa (Herne 2012, 187). Lista, joka hiukan vaihtelee Nussbaumin eri kirjoituksissa, lukeutuu joukko kynnystason toimintakykyjä⁸: elämä itsessään mahdollisuutena elää normaalin pituinen elämä, fyysinen terveys ja mahdollisuus elää terveenä, fyysinen koskemattomuus, mahdollisuus käyttää aisteja, mielikuvitusta ja päättelykykyä, tunteet, käytännöllinen päättely, yhdistyminen, mahdollisuus elää välittämällä eläimistä, kasveista ja luonnosta, leikki ja oman elinympäristön hallinta. (Nussbaum 2013; listan suomentamisessa seurattu Herne 2012, 189–190). Tämän listan avulla Nussbaum pyrkii luomaan perustan perustuslaillisille periaatteille, joita kansalaisten on mahdollista vaatia hallinnolta oikeudekseen (Nussbaum 2000, 12). Sen puolestaan näyttää argumentoivan sen puolesta, että vastaavansuuntaisten periaatteiden ja listojen laatiminen on alistettava demokraattiselle päätöksenteolle. (Ks. Sen 2005, 158–162).

Omassa tutkimuksessani hyödynnän sekä Senin että Nussbaumin kirjoituksia, ja olen tutkimusta tehdessäni pyrkinyt perehtymään molempien ajatteluun. Tutkimukseni ei puhtaasti operationalisoi kummankaan tutkijan näkemystä toimintamahdollisuuksista. Heidän käymänsä keskustelu ja kehittämänsä käsitteet luovat tutkimuksellista näkökulmaa, jonka avulla tutkin äitiyden ja talouden välistä suhdetta. Tunnistan sen, että Nussbaum suosittaa viitekehyksen välineistön käyttöä hyvän elämän normatiivisena kehyksenä, ja korostaa toimintamahdollisuuksien edellytysten takaamista ylitse inhimillisten toimintojen vapauden ja aktiivisuuden (Sen 1993, 48; Nussbaum 1993). Tässä lähestymistapani eroaa Nussbaumin tavasta käsitellä toimintamahdollisuuksia. Ajattelen, että oman tutkimukseni aihepiiriin Nussbaumin näkemyksiä voisi soveltaa määrittelemällä äitien taloudellisten toimintamahdollisuuksien turvaamisen edellytyksiä tai nimeämällä äitien taloudellisen toimintakyvyn turvaavat yleispätevät valmiudet. Olen tässä tutkimuksessani valinnut toisen tavan lähestyä aihetta.

Tutkimukseni näkemykset toimintamahdollisuuksista seuraavat enemmän Amartya Senin lähestymistapaa hänen käsitellessään toimintamahdollisuuksia osana taloudellisia kysymyksiä ja rakentaessaan (erityisesti Sen 2009) perustaa eettiselle näkökulmalle oikeudenmukaisuuteen ja talouteen. Tämän näkökulman kehittäminen on yksi Senin tuotannon kulmakivistä aina 1980-luvulta lähtien (ks.

⁸ Lista itsessään esitettyine toimintakykyineen sekä listan laadintamenettely ovat poolemisen ja monisyisen keskustelun aihe toimintamahdollisuuskeskusteluissa. Näiden keskusteluiden tarkempi esittely ei tässä ole tarkoituksenmukaista, vaan viittaaan siihen tässä Senin kehittämän toimintamahdollisuuksien käsitteistöä täydentävänä keskustelun avauksena (ks. Herne 2012, 187–195.)

Sen 1993, 49). Käsittelen ja sovellan tutkimuksessani erityisesti Senin tässä yhteydessä kehittämiä välineitä (toiminnot, toimintamahdollisuuksien valikko ja toimintamahdollisuudet). Tutkimukseni perusta nojaa erityisesti näihin käsitteisiin yhdistyviin keskusteluihin ja kirjoituksiin toimintamahdollisuuksien vapauksista (tässä erityisesti Sen 1999a), mutta myös Senin käsitteellisiä välineitä kehittäneiden toimintamahdollisuustutkijoiden kirjoituksiin (esim. Conradie & Robeyns 2013; Conradie 2013). Seuraavissa alaluvuissa jatkan toimintamahdollisuuksien viitekehyksen käsittelyä syventymällä tutkimukseni kannalta relevantteihin kysymyksiin toimintamahdollisuuksien tasa-arvosta, toimijuudesta ja yksilökohtaisuudesta.

3.4 Toimintamahdollisuuksien tasa-arvo ja eettinen harkinta

Tämä alaluku kohdistuu keskusteluihin tasa-arvosta ja eettisestä harkinnasta ja pohdin samalla, millaisen näkökulman nämä muodostavat äitien taloudellisten toimintamahdollisuuksien tarkasteluun. Kysymys toimintamahdollisuuksien tasa-arvosta on toimintamahdollisuuskirjallisuuden ytimessä ja yhdistyy olennaisesti toimintamahdollisuuksien käsittelyyn. Jo Amartya Senin varhaisimmat kirjoitukset toimintamahdollisuuksista 1970-luvulla käsittelivät oikeudenmukaisuutta. Yhteiskuntafilosofi John Rawlsilla ja hänen teoksellaan *A Theory of Justice* (vuodelta 1971, suomennos 1988) on tässä merkityksellinen asema. Oikeudenmukaisuusteoriassa Rawls väittää, että ihmiset voivat hyväksyä nk. alkuasetelmassa tietämättömyyden verhon takana tehdyt yhteiskunnalliset sopimukset (ks. Kangas 2009, 67; Rawls 1988). Alkuasetelmassa yhteiskunnalliset asemat määrätään sattumanvaraisesti, mistä johtuen ihmiset välttelevät toimimista puolueellisesti ja tiettyjä ryhmiä suosivien sopimusten tekemistä. Rawlsin mukaan alkuasetelmassa sovitaan kahdesta asiasta (vapausoikeuksista ja yhteiskunnallisesta jaosta). (Kangas 2009, 67, 74.) Sen kritisoi Rawlsin teoriaa toteamalla, että resurssien jakaminen tasan ei riitä takaamaan oikeudenmukaisuutta. Sen esittää, että oikeudenmukaisuutta arvioitaessa huomio olisi kiinnitettävä siihen, mitä resurssit ihmisille mahdollistavat. (Ks. Sen 2009, 52–53; Herne 2012, 170–196.) Martha Nussbaum (2013, 84) on hänkin tahollaan todennut oman poliittisen oikeudenmukaisuuskäsityksensä pohjautuvan keskeisesti Rawlsin käsitykselle eettisten teorioiden oikeutuksesta. Sekä Senille että Nussbaumille Rawlsin oikeudenmukaisuusteoretisointi on keskeistä (ks. esim. Sen 2009; Nussbaum 2013, 84).

Oikeudenmukaisuuskäsitys, jota toimintamahdollisuuksien kirjallisuudessa vaalitaan, eroaa Rawlsin oikeudenmukaisuusnäkemyksestä kysymyksessä vastuusta. Rawls näkee vastuun hyvinvoinnista kuuluvan ihmiselle itselleen ja hänen vapauksilleen kilvoitella yhteisesti jaettavien resurssien osuudesta. Sen ja Nussbaum korostavat ajattelussaan yhteisvastuuta ja huono-osaisuuden kompensointia toimintamahdollisuuksien jakamisessa. (Pirhonen & Pulkki 2016, 255.)

Oikeudenmukaisuuteen yhdistyvät eettistä harkintaa edellyttävät arvioinnit toimintamahdollisuuksista. Oikeudenmukaisuus on arvo ja hyve, joka kos-

kettaa meitä kaikkia, mutta sen määrittely on vaikeaa. Oikeudenmukaisuuskysymysten kriittinen tai objektiivinen tarkastelu ei ole helppoa siksi, että ihmisellä on taipumus käsitellä oikeudenmukaisuutta omasta tai lähipiirinsä näkökulmasta. (Herne 2012, 8–9.) Toimintamahdollisuuksien viitekehys suuntaa oikeudenmukaisuudesta tehtävää arviointia – aivan kuten Rawlsin oikeudenmukaisuusteoriakin – puolueettomuuden vaadetta korostaen. Tavoitteena on puolueettomuuden saavuttanut ja kriittisen harkinnan läpikäynyt lopputulos. (Sen 2009, 45; ks. Niemi 2013, 43.) Amartya Sen esittää (erityisesti 2009), että eettinen näkökulma oikeudenmukaisuuden arvioinnissa syntyy rationaalisella harkinnalla.

Reasoning can be concerned with the right way of viewing and treating other people, other cultures, other claims, and with examining different grounds for respect and tolerance. (Sen 2009, 46–47)

Rationaalinen harkinta syntyy keskustelussa, joka laajenee moninaisten näkökulmien suuntaan ja pyrkii välttämään paikallisiin arvoihin yhdistyvää ahdasmielisyttä. Rationaalisuudessaan se ei hylkää spontaanien tuntemusten merkitystä, vaan osaksi rationaalialia kietoutuvat taloustieteilijä ja moraalifilosofi Adam Smithin kirjoituksia mukaillen myös tuntemukset sekä sympatia (ks. Smith 2006, alkuperäisteos 1759). Toimintamahdollisuuskirjallisuudessa kehitetään puolueettomuusajattelua John Rawlsin teoriasta poikkeavaan suuntaan esimerkiksi alkuaasetelmaan yhdistyvän tietämättömyyden verhon osalta. Amartya Sen seuraa puolueettomuuden tarkastelussa Adam Smithin metaforaa puolueettomasta tarkkailijasta, *impartial spectator*. Puolueeton tarkkailija on kuvitteellisen ajattelun idea, joka korostaa eri näkökulmien ja erilaisten perusteluiden ottamista huomioon oikeudenmukaisuutta pohdittaessa. Puolueettoman tarkkailijan metaforan tarkoituksena on johdattaa pohdiskelu siihen, miltä jokin kysymys vaikuttaisi, mikäli sitä tarkasteltaisiin erilaisista näkökulmista, läheltä ja kaukaa. Puolueettoman tarkkailijan laatimat eettiset arvioinnit kohdistuvat todellisiin yhteiskunnallisiin epäoikeudenmukaisuuksiin ja irrottautuvat henkilökohtaisesta näkökulmasta sekä oman kulttuurin ja perinteen arvoista, mutta eivät hylkää emotionaalisiin reaktioihin ja moraalituntoihin yhdistyviä motiiveja osana rationaalista harkintaa. (Sen 2009, 69–72, 46; Sen 2005, 160–166; Herne 2012, 170–179; Kangas 2006, 223.)

Jos puolueettomuuden vaade oikeudenmukaisuutta käsittelevän tutkimuksen teossa saattaa aluksi kuulostaa itsestäänselvydeltä, ei objektiivisuuden tai kriittisen harkinnan saavuttaminen toteudu vaivatta. Tämä johtuu siitä, että kysymys oikeudenmukaisuutta käsittelevien arvioiden totuudenmukaisuudesta ei ole yksiselitteinen. Problematiikka paljastuu keskusteluina useista, keskenään kilpailevista esityksistä ja näkemyksistä totuudesta. Esimerkki, joka oivaltavasti avaa oikeudenmukaisuudesta tehtävien arvioiden totuudenmukaisuutta ja moninaisuutta, on Senin kertomus kolmesta lapsesta ja huilusta (Sen 2009, 8–15).

Kolme lasta kinaa huilusta ja sinun on päätettävä kenelle huilu annetaan. Ensimmäinen lapsista, Anna, kertoo sinulle että hän on lapsista ainoa, joka osaa soittaa huilua. Olisi hullua antaa huilu jommallekummalle lapsista, jotka eivät

osaa soittaa sitä. Huiluhan jäisi käyttämättä. Jos et ole kuullut kahden muun lapsen tarinaa, päädyt kenties antamaan huilun Annalle.

Seuraavalla lapsella, Bellalla, on myös näkemys, miksi huilu kuuluu hänelle. Bella kertoo olevansa heistä kolmesta kaikkein köyhin, niin köyhä, että hänellä ei ole yhtään leikkikalua eikä soitinta olemassa. Huilu olisi hänelle tärkeä ja ainutkertainen mahdollisuus saada lelu. Jos et ole kuullut kahden muun lapsen tarinaa, päädyt kenties antamaan huilun Bellalle.

Kuitenkin myös kolmas lapsi, Camilla, kertoo tarinansa. Hän kertoo käyttäneensä useita kuukausia tehdäkseen itselleen oman huilun. Juuri kun hän oli saanut itse valmistamansa huilun valmiiksi, tulivat varkaat ja veivät hänen omilla käsillään valmistaman huilun. Huilu siis kuuluu hänelle. Jos et ole kuullut kahden muun lapsen tarinaa, päädyt kenties antamaan huilun Camillalle.

Oikeudenmukaisuutta eri näkökulmista tarkasteleva ihminen, joka päättää huilun antamisesta, kuulee kolme erilaista tarinaa, kolme erilaista perustetta käyttää harkintaa päätöksen tukena. Päätös on vaikea, ja esimerkki kuvaa yleisellä tasolla oikeudenmukaisuuteen yhdistyviä näkemyksiä, jotka kilpailevat keskenään. Kullakin näkemyksellä on perusteensa, ja asian ratkaiseminen saattaa edellyttää keinotekoisien ratkaisukriteerien nimeämistä. Kukin lapsi perustelee tarpeensa eri näkökulmasta, kyseenalaistamatta toistensa perusteluita. Tarjolla on kolme erilaista argumentointia, jotka osoittavat omanlaisen puolueettoman ja luonnollisen perusteen harkintaa. Esimerkki myös osoittaa, että kaikissa päätöksissä ei ehkä ole löydettävissä ideaalia ratkaisua, joka toteuttaa puolueettomuutta ei-keinotekoisella tavalla. (Sen 2009, 8-15.)

Toimintamahdollisuuksien laajentaminen oikeudenmukaisesti ja toimintamahdollisuuksien tasa-arvo ovat itsessään ylevä ja kaikin puolin kannatettava päämäärä. Samalla tämän toteutuminen käytännössä on mutkikasta, sillä arvot vaihtelevat ihmisten kesken ja voivat olla ristiriitaisia. Jää sovittavaksi, kenen arvostuksia seurataan ja millä perusteilla. Yhteisiä asioita koskevat päätökset eivät tässä eroa yksilökohtaisista. Kollektiivisia asioita koskevien päätösten edistämä suunta on aina yhteydessä arvoihin ja yhteisiä asioita koskeviin ratkaisuihin sekä näiden oikeudenmukaisuuteen. Omaan tutkimuskontekstiini soveltuvana esimerkkinä voi toimia naisten työllisyyskysymys.

Keskustelut naisten työllisyydestä kattavat poliittiselta ideologialtaan vaihtelevia näkökulmia äitien työllisyyskysymykseen (ks. Mahon, Anttonen, Bergqvist, Brennan & Hobson 2012; Maestripieri 2015; Saraceno 2011; Kangas & Rostgard 2007). Naisten työurien pidentämisen ja edistyksellisten työmahdollisuuksien puolesta argumentoiva näkökulma kiinnittyy tähän irrottautumalla familistisen perhepolitiikan suuntauksesta (OECD 2012). Perhepolitiikkaa saatetaan tämän mukaisesti suositella kehitettäväksi matalien päivähoitomaksujen, maksuttoman varhaiskasvatuksen ja mahdollisimman laajan päivähoito-oikeuden suuntaan. Näin ajatellaan tuettavan äitien mahdollisuuksia päästä työelämään. Työurien pidentämisestä puoltavia pyrkimyksiä voi löytyä sekä talous- että tasa-arvopolitiikan perusteista. Tasa-arvoista päätöksentekoa ohjaavalle politiikalle tieto naisten köyhyydestä ja mahdollisuuksista muuttaa kehityskulkua tämän osalta on merkityksellistä, mikä suuntaa tavoitteet naisten työllisyyden vahvistamiseen

(ks. Maestripieri 2015). Tämän rinnalla myös talouspoliittinen ohjaus näkee sukupuolten välisen epätasa-arvon ja naisten työmarkkinaosallisuuden vajeen toimenpiteitä vaativana asiantilana ja esittää tarpeen vahvistaa naisten työmahdollisuuksia ja työllisyyttä osana työn ja perheen yhteensovittamista (OECD 2016, 14–15; Hobson 2003).

Naisten työllisyys tulee paikoin asetetuksi välineelliseen rooliin osana päätöksentekoa, jolloin työllisyyden vahvistamisen tarve nähdään toisin. Näin näyttää tapahtuvan esimerkiksi kuntatason päätöksenteossa: kuntatalouden tulokehitys muuttaa naisten työllisyyskysymyksen laskelmiksi perhepalveluiden ja tukijärjestelmien taloudellisuudesta ja perustelee naisten työllisyyttä hankaloittavien valintojen tekemistä (Sipilä ym. 2012b, 187). Tällöin perhepoliittinen linja saattaa ohjata naisten työllisyyttä vastakkaiseen, työmarkkinoille osallisuutta heikentävään suuntaan. Tätä linjaa edustaa familistinen perhepolitiikka. Tämän suuntaisten intressien (ja arvojen) olemassa olosta kertoo myös pääministeri Juha Sipilän hallituksen vuonna 2016 harjoittama perhepolitiikka, esimerkiksi päätös subjektiivisen päivähoito-oikeuden rajaamisesta. Hallituksen ratkaisuja voidaan tulkita päätöksinä, jotka edustavat talouden päämäärien teknistä ja välineellistä saavuttamista. Tässä valtiovallan budjettitasapainon saavuttaminen asetetaan etusijalle ja itseisarvoksi, jolle näkemys naisten työllisyydestä on alisteinen (ks. Sen 2001).

Esimerkki kertoo samalla siitä, että ei ole epäolennaista pohtia, kenen arvojen mukaisia päätöksiä yhteisistä asioista tehdään ja millaiseen rationaaliin nämä päätökset pohjaavat. (Alkire & Deneulin 2009.) Naisten työllisyyskysymys äitien taloutta koskevia valintoja rajaavana tekijänä on moninaisten intressien ja vastakkaisten odotusten ja pyrkimysten risteyspisteessä. Aiheeseen yhdistyy jännitteitä siitä, kuinka olemassa olevat käytännöt vastaavat ihmisten arvoja ja normeja, mutta myös siitä, kuinka eri toimintaperiaatteita seuraavat poliittiset ratkaisut onnistuvat luomaan valittavissa olevia mahdollisuuksia ihmisille (ks. Hobson & Fahlén 2009.) Toimintamahdollisuuksien viitekehys argumentoi tässä sen arvon puolesta, jota vaihtoehtoisilla mahdollisuuksilla valita luodaan yksilölle ja toimintamahdollisuuksien tasa-arvolle.

3.5 Toimijuus ja pyrkimykset

Liberalistisessa länsimaisessa poliittisessa ja yhteiskuntafilosofisessa ajattelussa toimijuudella on keskeinen rooli. Ihmisten erilaisia käsityksiä hyvästä elämästä ja ihmiselämän vapausluonnetta korostetaan. Toimintamahdollisuuksien viitekehyksessä toimijuus, *agency*, on toimintojen, *functionings*, ja toimintamahdollisuuksien, *capabilities*, rinnalla keskeisimpiä käsitteitä. Se viittaa tässä ihmisen mahdollisuuksiin tavoitella ja saavuttaa arvostamiaan päämääriä (Alkire & Deneulin 2009, 14; ks. Sen 1999a; Sen 1992, 56–62). Käsittelen tässä alaluvussa tutkimukselleni keskeisiä käsitteitä toimijuus ja pyrkimykset.

Toimijuus on elementti, joka painottaa autonomisten ja aktiivisten valintojen tärkeyttä sekä yksittäisten ihmisten toimintaa oman sekä kollektiivisen hyvinvoinnin puolesta (Conradie 2013, 68; Sen 1992, 60–61). Kyseessä on perustavanlaatuiset käsitykset mahdollisuuksista, joita inhimillinen toiminta hyvältä elämältä edellyttää sekä siitä, kuinka ihminen vapaalla toiminnallaan edelleen luo hyvinvoinnille edellytyksiä. Keskusteluihin toimijuudesta limittyvät käsitykset siitä, että hyvinvointia ja menestystä luodaan optimaalisesti suomalla yhteiskunnan jäsenille todellisia vapauksia. (Sen 1999a, 32–33; 1993, 33–35.)

Toiminnanvapauksien tavoitteita ei pelkistetä vapaudeksi individualistisen hyödyn tai oman edun tavoitteluun, vaikka tähän yhdistyvä hyvinvoinnin vapaus, *well-being freedom*, onkin yksi vapauden keskeinen ulottuvuus. Omaa hyvää ja hyvinvointia tavoitteleva hyvinvoinnin vapaus tarvitsee rinnalleen ihmisenä olemisen moninaisuutta kunnioittavan toimijuuden vapauden, *agency freedom*. Toimijuuden vapaus käsittää toiminnan ja mahdollisuuksien arvot ja tavoitteet hiukan laajemmin ja huomioi toimijuuden sosiaalisten suhteiden kontekstissa. (Ks. Sen 1995, 92–93.)

Toimijuutta käsitteleviin kirjoituksiin liittyvät pohdinnat itsekeskeisten tavoitteiden, yhteisen hyvän sekä moraalituntojen osuudesta. Toimijuus ja siihen kytkeytyvä vapaus luovat yhteyden ihmisen omaan ja muiden kanssa yhteiseen hyvinvointiin. Perusteita tälle käsitykselle ovat luomassa muun muassa eettistä harkintaa ja moraaliarvoja tähdentävät ajatukset, jotka löytyvät Adam Smithin kirjoituksista. Teoksessaan *The Theory of Moral Sentiments* (1982, alkuperäisteos 1790) Adam Smith korostaa moraalisten sääntöjen välineellistä merkitystä ja sitä, että ihmiselämän ongelmiin ja kysymyksiin liittyy olennaisesti eettinen käyttäytyminen, joka rakentuu monimutkaisissa sosiaalisen moraalin järjestelmissä. (Ks. Sen 2001, 136–137.) Teoksen aluksi Smith kirjoittaa:

Kuinka itsekkään ihmisen sitten oletetaan olevan, hänen luontoonsa kuuluu selvästikin joitakin periaatteita, jotka saavat hänet kiinnostumaan muiden onnesta ja tekevät muiden onnellisuuden hänelle tarpeelliseksi, vaikkakaan hän ei saa siitä itselleen muuta kuin nautinnon sen näkemisestä. Tämäntyyppisiä ovat sääli ja myötätunto, tunteet, joita tunnemme toisen kurjuutta kohtaan, kun me joko näemme sen tai meidät saadaan tajuamaan se hyvin elävällä tavalla. (Smith 2006, 3)

Kuten lainaus osoittaa, Smithin kirjoitukset käsittelevät myös muiden motiivien kuin itsekeskeisten hyvinvointitavoitteiden vaikutuksia ihmisen toimintaan ja käytökseen. Käsitys Adam Smithistä kansantaloustieteen isänä, joka samaistaa markkinat materiaalisen hyvinvoinnin lisääntymiseen on tulkittu erheelliseksi, mikäli käsitys sivuuttaa Smithin tähdentämän moraalisen edistyksen merkityksen hyvinvoinnille (Kangas 2006, 220). *Moraalituntojen teoria* -teoksessa Smith eksplisiittisesti kumoaa väitteen itsekkyydestä ihmisluonnon perimmäisenä luonteenpiirteenä. (Kangas 2006, 219–220.) Senin mukaan Smith (1790) argumentoi selkeästi itsekeskeisten hyvinvointitavoitteiden vastavoimasta: sympatiasta, jalomielisyydestä (*generosity*) ja yhteisestä hyvästä (Sen 2009, 185).

Edellä esitetyn ohella Smith tähdentää kirjoituksissaan, että ihmisten moraalinen käytös näyttää paikoin seuraavan vallitsevien käytäntöjen mallia (Sen

2009, 187.) Hän ei kuitenkaan katso, että ihmisillä olisi itsessään taipumus systemaattisesti epäonnistua moraalisisessa harkinnassa tehdessään valintoja. Moraalisten perusteiden toteutumista ihmisten käytöksessä ohjaavat tyypillisesti yhteiskunnan vakiintuneet käytännöt. Tämän perusteella ihmisten käytöstä ja valintoja ohjaavat tavat ja (traditionaaliset) käytännöt moraalisten argumenttien sijaan ja rinnalla. (Smith 2003, 195–210; ks. Sen 2009, 187, 192–193.) Johtopäätös on toimintamahdollisuuksien näkökulmasta merkityksellinen. Se perustelee osaltaan eettisen harkinnan tärkeää tehtävää keinona ylittää valintoja ja käytöstä ohjaavat tavat ja käytännöt.

Ei liene liioiteltua väittää, että sekä Sen että Nussbaum katsovat naisten yhteiskunnallisen aseman olevan erityinen toimintamahdollisuuksien osalta (ks. Sen & Nussbaum 1993; Nussbaum 2000; Sen 1999a). 1990-luvun alkupuolella toimitetussa teoksessa, *Quality of Life* (1993), Amartya Sen ja Martha Nussbaum kokoavat yhteen joukon tutkijoita tarkastelemaan sitä, mitä elämänlaatu tarkoittaa ja kuinka sitä on sosiaalipoliittisin keinoin parannettava. Naisten elämä ja toimintamahdollisuudet esitetään tässä teoksessa aihealueena, joka erityisesti kärsii utilitaristisesta elämänlaadun mittaamisesta sekä kulttuurisesta relativismista (ks. Sen & Nussbaum 1993). Sen ja Nussbaum esittävät, että naisten mahdollisuudet yleisesti ottaen ovat vähäisemmät kuin miesten. Eriarvoisuus luo heidän mukaansa naisten pyrkimyksille, odotuksille ja tavoitteille kehnon maaperän, sillä ihmisen on lähtökohtaisesti vaikea haluta sitä, mitä ihminen ei osaa kuvitella mahdolliseksi. (Nussbaum & Sen 1993, 5; ks. myös Nussbaum 2003, 33–34; Sen 1999a.) Alistetuista suhteista voi seurata ”virheellinen tietoisuus”, jolla tarkoitetaan hankaluutta hahmottaa mahdollisuuksien vaihtoehtoja (Clark 2009, 22). Vaihtoehtojen ja mahdollisuuksien hahmottaminen harhautuu, kun ihmisen pyrkimykset ja mieltymykset sopeutuvat ja mukautuvat omien kokemusten ja elinympäristön tarjoamien mahdollisuuksien mukaisiksi. (Clark 2009.)

Omassa tutkimuksessani otan väitteen toimintamahdollisuuksien eriarvoisuudesta vakavasti. En tarkoita tällä sitä, että olisin työssäni kiinnostunut tutkimaan naisten ja miesten tasa-arvoa sinänsä saatikka vertailemaan heidän mahdollisuuksiaan. Sen sijaan tunnistan tarpeen olla valppaana eriarvoisuuden seurauksista äitien toimintamahdollisuuksille. On paikallaan pysähtyä pohtimaan, millaiset mahdollisuudet naisilta potentiaalisesti jäävät hahmottamatta tai valitsematta, heidän mukautuessaan naisille totunnaisiin vaihtoehtoihin. Tämän perusteella olen tutkimuksessani päätenyt irrottautumaan mieltymysten tarkastelusta valintoina (tai preferenssiteoriasta Hakim 2007), sillä tämä kapeuttaa tarkastelua syrjäyttämällä pohdinnat siitä, millaiset ovat yksilön valinnan vaihtoehdot ja potentiaaliset mahdollisuudet.

Olen etsinyt toista tapaa lähestyä äitien taloudellisia valintoja ja päätenyt siihen, että haluan tarkastella valintoja vuorovaikutuksen ja kontekstin huomiovalla ulottuvuudella. Pyrkimysten, *aspirations*, käsite on tässä merkityksellinen väline, sillä pyrkimykset on määritelty sosiaalisen kontekstin muokkaamiksi tavoitteiksi ja tulevaisuuteen suuntaaviksi toiveiksi tai tavoitteiksi (Conradie & Ro-

beyns 2013). Pyrkimykset on nähty olevan aina sosiaalisen kontekstin vaikutuksen alaisia ja syntyvän osana ihmisten välistä vuorovaikutusta (Conradie & Robeyns 2013, 562.)

Käsitteellisesti pyrkimykset tavoittavat ihmisen tulevaisuuteen suuntaavat toiveet ja tavoitteet osana tiedostamisprosessia ja reflektiivistä toimintaa (Conradie & Robeyns 2013). Tutkija Ina Conradie (2013) esittää, että reflektiivisen harkinnan välityksellä rakentuvaa toimijuutta voi tarkastella pyrkimyksinä, jotka kertovat ihmisen tavoitteiden, motivaation, suhteissa olemisen ja autonomian ulottuvuuksille paikantuvista merkityksistä osana toimintamahdollisuuksia (Conradie 2013, 114). Conradie myös väittää, että pyrkimyksillä on toimijuutta avaava kyky (Conradie 2013, 110–111; myös Conradie & Robeyns 2013). Tämä on yhteydessä ihmisen motivoitumiseen, mikä on keskeinen tekijä pyrkimyksiä käsiteltäessä. On kyse siitä, millaisia asioita ihmisellä on kyky tavoitella tai nähdä saavutettavissa olevana, ja kuinka ihmisen pyrkimykset muokkautuvat vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa.

Olennaista on tässä pyrkimysten dynaaminen olemus (Conradie & Robeyns 2013, 562). Koska pyrkimykset ovat sosiaalisen kontekstin ja ihmisten välisen vuorovaikutuksen muokkaamia, voivat ne myös toimia käyttökelpoisina välineinä ihmisten parissa työskenneltäessä. Omien tavoitteiden, motivaation sekä erilaisten pyrkimyksiin vaikuttavien muiden tekijöiden tiedostaminen ja niihin vaikuttamaan pyrkiminen voivat olla keino saada aikaan muutos elämäntilanteessa sekä ympäristössä (Conradie 2013). Pyrkimykset eivät mukaudu ainoastaan siten, että niiden avulla ihminen tulkitsee ympäristöä itselleen edulliseen (tai epäedulliseen) suuntaan. Tietyn aseman saavuttaminen työelämässä voi lähtökohtaisesti näyttää ihmiselle oman elämän- tai lähtötilanteen kannalta saavuttamattomalta. Esimerkkinä voisi toimia naisten asema johtotehtävissä, vaikka yritysten hallituspaikoissa. Omassa perhe- tai tuttavapiirissä ei kenties löydy yhtään tämän aseman omaavaa naista. Kuitenkin, jos muutama saman elämän- tai lähtötilanteen omaava nainen saavuttaa tuon position, voi tämä muuttaa omien pyrkimysten suuntaa, kun nainen alkaa uskoa omiin mahdollisuuksiinsa saavuttaa tuo asema. Pyrkiessään aktiivisesti tuota asemaa kohden ihminen samalla myös muokkaa omilla pyrkimyksillään ympäristöä. (Conradie & Robeyns 2013, 561–562.) Pyrkimykset ilmentävät toimijuutta tekemällä näkyväksi sen yhteyttä ihmisen motivoitumiseen (Conradie 2013, 122).

Kun ihmisen mahdollisuuksia tavoitella ja saavuttaa arvostamiaan päämääriä tarkastellaan pyrkimysten käsitteen avulla, tarkastelu kohdistuu erilaisiin tavoitteisiin, toiveisiin ja ihmistä motivoiviin asioihin sekä näiden mahdollisuuksiin erityisesti osana sosiaalista kontekstia ja vuorovaikutusta. Valintoja ei tarkastella ihmisen arvostamien päämäärien tai mieltymysten ilmentyminä, vaan olennaista on pyrkimysten kyky avata toimijuutta (Conradie 2013). Kyky tavoitella itselleen arvokasta päämäärää on tiiviisti yhteydessä siihen, kuinka ihminen kykenee näkemään päämäärän itselleen saavutettavana ja kykenee motivoitumaan. Pyrkimykset ilmentävät sosiaalisen kontekstin ja vuorovaikutuksen muokkaamia individualistisia tavoitteita, mutta niiden toteutumisesta ei tässä yhteydessä nähdä olevan varmuutta tai tietoa (Conradie & Robeyns 2013, 562).

3.6 Toimintamahdollisuuksien yksilökohtaisuus

Toimintamahdollisuuksien viitekehystä on kritisoitu toistuvasti sen yksilöorientoituneisuudesta, individualistisuudesta ja siitä, että se keskittyy atomististen yksilöiden tarkasteluun (ks. esim. Stewart 2005; Ibrahim 2006). Totta on, että yksilökohtainen toimijuus ja toimijuuden vapaudet nähdään tässä itsessään ratkaisevana tekijänä yhteiskunnalliselle ja inhimilliselle kehitykselle (ks. Sen 1999a, 9). Samalla ihmisen mahdollisuudet toimia ja osallistua kehitykseen nähdään merkityksellisellä tavalla riippuvaisina yhteiskunnan ihmiselle tarjoamista mahdollisuuksista. Käsitys yhteiskunnallisen kehityksen ja yksilökohtaisten toimijuuden vaihtoehtojen yhteen kietoutumisesta antaa ymmärtää, että yksilökohtainen toimijuus on osaltaan sosiaalisesti vaikuttanutta. (Ks. Sen 1999a, 49.) Tämä herättää mielenkiinnon pohtia tässä alaluvussa toimintamahdollisuuksien yksilöorientoituneisuutta ja sosiaalista värityneisyyttä hiukan tarkemmin.

Kritiikkiin toimintamahdollisuuksien individualismista on vastannut belgialaissyntyinen Ingrid Robeyns esittämällä, että on olennaista erottaa eettinen individualismi ontologisesta individualismista (ks. Robeyns 2005, 107–109; myös Robeyns 2003). Eettinen individualismi kohdistaa sosiaalisen toiminnan moraalisten seurausten tarkastelun yksilötasolle, jossa moraalinen toimijuus ja sen seuraukset todentuvat. Ontologinen individualismi korostaa yksilöllisyyttä ihmisenä olemisen luontona, ihmisen tapana elää ja olla yhteydessä yhteiskuntaan, jolloin yhteiskunta muodostuu yksilöiden yhteenlasketuksi summaksi. Robeyns väittää toimintamahdollisuuksia käsittelevän kirjallisuuden nojaavan eettiseen individualismiin, mutta irrottautuvan ontologisesta individualismista. Tämä ilmenee tutkijan mukaan siinä, että teorian tarjoama käsitteellinen välineistö tähdentää sosiaalisten olosuhteiden ja tekijöiden merkitystä sosiaalisten käytänteiden analyysissä. (Robeyns 2005, 108.)

Sosiaalisten rakenteiden ja yksilökohtaisten toimintamahdollisuuksien välinen suhde on merkityksellinen. Näyttää siltä, että Amartya Sen (2009) paikantaa näiden merkityksen yksilön harjoittamiin arvostuksiin ja arvoihin. Senin mukaan on vaikeaa edes kuvitella, kuinka ihmiset voisivat ajatella, valita tai toimia yhteiskunnassa ilman, että ympäröivä maailma vaikuttaa heihin. Kirjoituksissaan Sen osoittaa sosiaaliset vaikutteet yksilön ja yhteiskunnan välisessä suhteessa tarkastelemalla ihmisen arvoja (jotka siis kertovat ympäristön arvoista) sekä sitä, mitkä vaikutteet muokkaavat arvoja. Tästä seuraa, että toimijuuden tarkastelussa ei ole kyse vain siitä, että ihminen ajattelee, valitsee tai toimii ilman, että huomioidaan syvä ja kaikkialle ulottuva yhteiskunnan vaikutus. Sosiaaliset vaikutteet ja suhteet ovat pohjimmiltaan kietoutuneet ihmisten arvoihin. (Sen 2009, 244–246.)

Senin kirjoituksissa toimintamahdollisuuksien yksilökohtaisuus on ensisijaista niiden sosiaaliseen rakentuneisuuteen nähden (Sen 2009). Argumentointi palautuu yhtäältä juuri edellä esiteltyyn käsitykseen ihmisten arvoista sekä näiden yhteydestä sosiaalisiin rakenteisiin. Sen toteaa tässä yhteydessä, että ryhmä tai kollektiivi ei itsessään arvota tiettyjä toimintamahdollisuuksia vaan ryhmän

jäsenet arvottavat ryhmään yhdistyviä edellytyksiä. Kyse on tällöin yksilökohtaisesta, yksilön itsensä tekemästä arvioinnista. Toisekseen Sen tähdentää, että ihminen kuuluu moniin eri ryhmiin. Toimintamahdollisuuksien määrittely yhden ryhmäjäsennyksen kautta sulkee ulkopuolelle muita ryhmäjäsennyksiä ja kaivaa vapauksia nähdä vaihtoehtoisia mahdollisuuksia. Ajattelu palautuu käsitykseen todellisuuden monimutkaisuudesta ja laaja-alaisuudesta⁹, jonka kieltämiseen päädytään sitoutumalla tiettyyn ryhmäkohtaiseen toimintamahdollisuuteen. (Sen 2009, 246.)

Tulkitsen Senin kirjoituksia siten, että toimintamahdollisuuksien individualistisuus ei estä sen huomioimista, että tietyillä ryhmillä on ryhmäkohtaisesti tunnistettavat toimintamahdollisuudet. Katson tämän tulkinnan olevan merkityksellinen oman tutkimukseni yhteydessä, äitien toimintamahdollisuuksien tarkastelussa. Teoksessa *Development as Freedom* (1999) Sen käyttää toimintamahdollisuuksien viitekehystä varsin yksiselitteisesti pyrkimättä irrottamaan yksilöiden näkemyksiä ympäröivästä yhteiskunnasta (Ibrahim 2006, 402). Eryteisesti naisten asemaa Sen on käsitellyt ilmiönä, joka on kietoutunut sosiaalisten olosuhteiden yhteyteen. Tämä on siinäkin merkityksessä ohittamaton huomio, että viitekehyyksessä yksilön asemaa arvioidaan sen perusteella, mitä mahdollisuuksia ihmisellä on tehdä arvostamia asioita.

Olen tutkimusta tehdessäni perehtynyt näkemyksiin yksilökohtaisista toimintamahdollisuuksista ja pohtinut, millaisiin tieteenfilosofisiin perusteisiin toimintamahdollisuuksia käsittelevä tutkimukseni nojautuu. Kuten tässä kolmannessa luvussa on käynyt ilmi, toimintamahdollisuuksien viitekehys ja sen tarjoamat teoreettimetodologiset käsitteet suuntaavat tutkimuksessani tarkastelun arvoihin, toiminnan mahdollisuuksiin, vapauksiin ja vastuisiin. On kyse asioista, joiden tavoittaminen tutkimuksessa ei perustu yksiselitteisesti mitattaviin havaintoihin. Arvojen, toiminnan mahdollisuuksien ja niiden vapauksien tieteellinen tarkastelu edellyttää tutustumista tieteenfilosofisiin keskusteluihin olemassa olevasta ja sen tutkimisesta.

Äitien taloudellisia valintoja ja toimijuutta tarkasteleva tutkimukseni tuottaa tietoa niiden käsitteiden ja teorioiden välityksellä, joita siinä sovelletaan. Eryteisesti toimintamahdollisuuksia käsittelevän tutkimustradition välineet ja keskustelut tarjoavat tutkimukselleni näkökulman, jolla tutkimuskohdetta lähestytään. Toimintamahdollisuuksia jäsentävät kategorisoinnit toimintamahdollisuuksien tutkimustradition parissa ovat lukuisat ja moninaiset. Olenkin tutkimusta tehdessäni saanut pohtia suhtautumistani sekä käsitteisiin ja niiden moni-

⁹ Todellisuuden monimutkaisuuteen liittyen Amartya Sen (2001) kirjoittaa teoksessaan *Luentoja etiikasta ja taloustieteestä* epäjohdonmukaisuudesta ja täydellisyydestä sekä epätäydellisyydestä. Sen toteaa, että kun arvoitettavia asioita on useita, valittu vaihtoehto voi olla jossain suhteessa hyvä ja arvokas, mutta toisessa suhteessa huono. On ajateltavissa, että moniarvoisessa valintatilanteessa saattaa vallita ratkaisematon periaatteiden välinen ristiriita, mistä johtuen yksi ratkaisu voi olla parempi kuin toinen, mutta myös päinvastoin. (Sen 2001.) Täydellisen, eksaktia selkeyttä ilmentävän käsitteellisen jäsennyksen paljastuminen mahdottomaksi ei perustele sitä, että käsitteellinen monimutkaisuus unohdetaan ja pyritään valheellisen kapeaan yksiselitteisyyteen. (Ks. Sen 2006.)

lukuisuuteen ja moninaisuuteen että siihen, millaista suhdetta todellisuuteen käsitteet rakentavat. Tähän pohdintaan todellisuuden ja valittujen käsitteiden suhteista liittyy Amartya Senin (2006) esittämä ajatus johdonmukaisuudesta arvotettavan asian ja sitä käsitteellistävien kategorioiden välillä. Sen näyttää argumentoivan sen puolesta, että tutkija voisi käyttämällä käsitteillä ilmentää tiettyä piirrettä tutkimuksen kohteena olevan arvotettavan asian olemuksesta. Katson, että myös äitien taloudellisia valintoja ja niiden merkityksiä on hankala kategorisoida yksiselitteisesti. Päädyn argumentoimaan Senin tapaan tutkimukseni avulla mieluummin äitien toimijuuden ja taloudellisten valintojen kompleksisuuden kuin yksiselitteisyyden puolesta.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tämä luku käsittelee pääasiassa sitä, kuinka tutkimuksen empiirinen osio on viety läpi ja kuinka se toimii osana tarkastelua. Lähdän liikkeelle väitöstyön tutkimustehtävästä ja tutkimuskysymyksistä. Esittelen tarkemmin aineistonkeruussa käyttämäni metodin ja ryhmän, jossa äidit ovat tutkimukseni puolesta toimineet. Pohdin, millaiseksi äitien rooli ja osallistuminen tutkimukseni yhteydessä muodostuu. Tarkastelen rooliani tutkijana ja käsittelen eettisiä pohdintoja tutkimukseni oikeutuksesta. Luku päättyy empiirisen osion analyysin toteuttamista käsittelevään osuuteen.

4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Esittelin tutkimusasetelmani jo Johdannossa. Tässä luvussa täsmennän tutkimustehtäväni ja perustelen sitä sekä esitän tutkimuskysymykseni. Inspiraationa työleni toimii kiinnostus siitä, kuinka äitiyden ja talouden välistä suhdetta voi lähestyä toimintamahdollisuuksien näkökulmasta. Olen edellisissä luvuissa taustoittanut tutkimustani tarkastelemalla aiempaa sosiaali- ja yhteiskuntatieteellistä tutkimuskirjallisuutta äitien taloudellisista valinnoista pikkulapsiperheessä sekä teoreettisia keskusteluja toimintamahdollisuuksista. Aiempien tutkimusten hyödyntämät kysymyksenasettelut ja niiden tuottamat näkökulmat aiheeseen ja tutkimustulokset aihepiiristä ovat runsaita ja monipuolisia. Katson, että äitien taloudelliset valinnat työssäkäynnistä, työn ja perheen yhteensovittamisesta sekä yhteiskunnan tarjoamista perhe-etuuksista näyttävät tutkimustiedon valossa moniulotteiselta ilmiöltä tutkittavaksi. Omassa tutkimuksessani haluan tarkastella aihepiiriä valitsemani teoreettis-käsitteellisen viitekehyksen keinoin. Kiinnostus kohdistuu siihen, kuinka äitien taloudellisia valintoja voidaan lähestyä toimintamahdollisuuksien näkökulmasta.

Tutkimuksen empiirisen osion tarkoituksena on toimia tutkimuksen käsitteellis-teoreettisen tarkastelun havainnollistamisen lähteenä. Tässä on kyse käsit-

teellistämistä siinä mielessä, että etsitään tutkimuksen kohteena olevista teoreettis-metodologisista keskusteluista käsitteitä ja näkökulmia, jotka voivat merkityksellistää äitien taloudellisia valintoja ja taloudellista toimijuutta (ks. Tuomela 1983, 63). Tutkimukseni kokonaisuus luo käsitteiden välityksellä ymmärrystä siitä aihepiiristä, jota tämä tutkimukseni empiirinen osio havainnollistaa ja konkretisoi. Tutkimukseni käsitteellinen luonne viittaa nimenomaan siihen, että tutkimus kohdistuu käsitteisiin, joilla voidaan lähestyä äitien taloudellisia valintoja ja taloudellista toimijuutta tietystä näkökulmasta.

Tutkimukseni empiirisessä osassa konkretisoituu se äitiyden ja talouden välinen suhde, jonka tarkasteluun koko tutkimukseni pyrkii luomaan käsitteistöä toimintamahdollisuuksien viitekehystä. Tämä on tutkimusongelmani, jonka ratkaisemiseksi esitän työssäni kolme tutkimuskysymystä. Tutkimuskysymykseni ovat:

- 1) Millaisia näkökulmia toimintamahdollisuuksien viitekehys tarjoaa äitien taloudellisten valintojen käsitteellistämiseen?
- 2) Millaisia näkökulmia toimintamahdollisuuksien viitekehys tarjoaa äitien taloudellisen toimijuuden käsitteellistämiseen?
- 3) Millaisia näköaloja toimintamahdollisuuksien viitekehys voi avata taloudellisen toimijuuden kehittämiseen sosiaalityössä ja sosiaalityön tutkimuksessa?

Kaksi ensimmäistä tutkimuskysymystä liittyvät käsitteellistämiseen ja ovat tutkimukseni pääkysymykset. Näille kysymyksille on yhteistä kohdistuminen toimintamahdollisuuksien viitekehukseen ja toimintamahdollisuuksia käsittelevään kirjallisuuteen. Olen aloittanut näiden näkökulmien tarkastelun väitöskirjan luvussa kolme ja jatkan analyysiä soveltamalla toimintamahdollisuuksien viitekehksen teoreettismetodologista välineistöä muistelutyöaineistoon luvuissa viisi ja kuusi.

Esitettyjen päätutkimuskysymysten lisäksi työssäni on kolmas tutkimuskysymys. Tämä kysymys, johon luku seitsemän keskittyy, eroaa edellisistä tutkimuskysymyksistä siten, että tässä ei enää pyritä käsitteellistämään, vaan se rakentaa sosiaalityön kehittämiseen ja tutkimiseen visionääristä tarkastelukulmaa. Tämän tutkimuskysymyksen avulla rakennan työn teoreettis-käsitteellisen lähestymistavan rinnalle toiminta- ja työmenetelmäperustaista näkökulmaa aiheeseen (ks. Niemelä 2008, 22). Tämä tarkastelu perustuu tutkimuksessani laaditulle analyysille sekä taloussosiaalityötä käsittelevälle kirjallisuudelle.

Toimintamahdollisuuksien viitekehyksellä on tutkimuksessani tietyssä mielessä ”määräävä” asema teoreettisena näkemyksenä. Tämä tarkoittaa sitä, että toimintamahdollisuuksia käsittelevät teoreettismetodologiset keskustelut ja välineet yhtäältä rakentavat tutkimukselleni näkökulmaa, mutta ovat samalla tutkimukseni fokus ja kohde. Lisäksi hyödynnän toimintamahdollisuuksien viitekehystä analyysin päätteeksi: Toimintamahdollisuuksien viitekehys esittää, että ihmisen valintoja on ylipäättään tärkeää tarkastella niiden potentiaaliset vaihtoehdot huomioiden. (Sen 2009, 228–230; Sen 1999.) Vaihtoehtoja ei tarkastella

ainoastaan suhteessa valittuihin vaihtoehtoihin tai pyrkimyksiin nähden, vaan kysytään myös, millaiset ovat valinnanvaihtoehdot riippumatta yksilön valinnasta. Tämän suuntaisesti pohdin analyysin tuloksia työni päätelmäluvussa vastavälittävien käsitteiden avulla (ks. Sen 1992, 67). Tässä toimintamahdollisuuksien viitekehys siis auttaa tutkimustani etenemään analyysin tuloksista päätelmiin.

Edellä esitetystä huolimatta toimintamahdollisuuksien viitekehys on nähtävä elementtinä, joka tarvitsee tutkimuksen toteutuksessa rinnalleen muita teoreettismetodologisia välineitä. Toimintamahdollisuuksia käsittelevä teoreettinen keskustelutraditio ei itsessään ole teoria, joka selittää tutkimuksen kohdetta (ks. Robeyns 2005, 94; Deneulin & McGregor 2010, 504, 508–510). Tutkimuksessani käytän toimintamahdollisuuksien viitekehysten rinnalla muistelutyötä sekä feminististä talousteoriaa. Feministinen talousteoria on tutkimuksessani keskeinen siksi, että feministisen taloustieteen avulla on mahdollista selittää, mistä äitien taloudellisissa valinnoissa on kyse ja mitä taloudella tässä tarkoitetaan (ks. Eisler 2007; Ferber & Nelson 1993). Muistelutyö toimii empiirisen tiedonhankinnan keinona mutta myös elementtinä, joka tarjoaa tutkimuksellisen tarkastelukulman omakohtaiseen kokemukseen ilmiönä, jolla on yhteisöllinen luonne (ks. Haug ym. 1987; Fraser & Mitchell 2015, 326). Se on metodi, joka kohdistaa tarkastelun yhteisöllisyyden merkityksiin. (Ks. Haug ym. 1987, 186–191.)

4.2 Muistelutyömenetelmä

Tutkimukseni aineistonkeruussa olen käyttänyt muistelutyön menetelmää. Muistelutyö on kollektiivinen tutkimusmenetelmä, joka on lähtöisin saksalaisten feministiakivistien innovointi- ja kehittämistyöstä 1980-luvulla (ks. Haug ym. 1987; Jokinen 1989). Frigga Haug ja kumppanit (1987) tutkivat metodin avulla naissosialisaatiota, prosessia, jossa naisesta yksilönä tulee osa yhteiskuntaa. Heitä kiinnosti, kuinka yksilö elää sosiaalisia suhteita ja uusintaa niitä rakentamalla itsensä niihin sisään. He tarkastelivat omaa suhdetta ruumiiseensa ja sen kehitykseen ja pohtivat, kuinka he oppimalla elämään omassa ruumissaan asettautuvat yhteiskunnalliseen järjestykseen. Jälkistrukturalismi, feministinen yksityisen julkistamispolitiikka ja Foucault'n teorian arkeologiasta ja seksuaalisuuden historiasta ovat teoreettisia keskusteluja, joiden viitekehyksessä he tulkitsevat naissosialisaatiota. Haug ja kumppanit päätyvät tutkimuksessaan kritisemaan käsitystä seksuaalisuudesta erillisenä tukahduttamisen tai vapauttamisen paikana, ja näkevät sen olevan kaikkialla, joka paikkaan levinneenä vallankäytön muotona. (Haug ym. 1987, 186–191.)

Aineistonkeruumenetelmänä muistelutyö on tiedonhankinnan keino, joka keskittyy luomaan yksityiskohtaista ymmärrystä pienen ryhmän omakohtaisesti kokeman ilmiön yhteisöllisestä luonteesta (ks. Fraser & Mitchell 2015, 326). Muistelutyön lähtökohdat perustuvat käsitykseen muistosta, kokemuksesta, työstämisen arvoisena tuotoksena, joka vaihtelee muun muassa ajassa, paikassa ja kulttuurissa. Henkilökohtaiset muistot eivät kuitenkaan tässä yhteydessä kerro aino-

astaa muistelijasta ja hänen identiteetistään, vaan ne avaavat näkökulman yhteiskuntaan ja yhteisöön, sekä näiden rakenteisiin. (Fraser & Mitchell 2015, 322, 324.) Tämä tarkoittaa sitä, että muistojen ja kokemusten ainutkertaisuus ja kokemusten tietoisuuden erityisyys tulee kyseenalaistetuksi (Haug ym. 1987). Muistot kertovat sosiaalisista rakenteista ja suhteista, jotka muotoilevat uskomuksiamme, arvojamme, itseymmärrystämme ja käsityksiämme omista mahdollisuuksistamme. Kokemusten sosiaalinen ulottuvuus asettuu muistelutyössä keskiöön. (Haug ym. 1987, 33, 43–44.)

Sosiaalisten ja yhteisöllisten vaikutteiden merkitys, joka korostuu muistojen kanssa työskennellessä (ks. Fraser & Mitchell 2015, 326), tekee menetelmästä oivallisen välineen feministiseen taloustieteeseen mutta myös toimintamahdollisuuksien viitekehyksen yhteyteen. Yksilökohtaiset muistot luovat ymmärrystä tarkasteltavan ilmiön yhteisöllisestä luonteesta. Ne avaavat näkökulmaa inhimillisiin tekijöihin ja sosiaalisten vaikutteiden tarkasteluun. Sosiaaliset vaikutteet määrittävät yksilökohtaisia toimintamahdollisuuksia ja niiden jäsentäminen on merkityksellinen osa analyysiä (Sen 1999a; Robeyns 2005, 98–99).

Tiedon tuottamisen tapana muistelutyömenetelmää voi luonnehtia emansipatoriseksi (ks. Jokiranta 1997, 215; ks. feministisestä metodologiasta Liljeström 2004). Tietoa tuotetaan kollektiivisesti. Tieto ja uusi tiedostaminen, joka ryhmässä syntyy, on jokaisen ryhmäläisen hyödynnettävissä. Orientaatio kuitenkin eroaa auttamistyöstä pyrkimyksiltään ja siinä, että kyse ei ole ongelmien ratkaisemisesta terapiatyöskentelyn tai muun vastaavan tapaan. Ryhmän ensisijaisena tarkoituksena ei ole tarjota ratkaisuja yksittäisten ihmisten elämän ongelmatilanteisiin. (Haug ym. 1987, 59–61.) Sen sijaan tietoisuus, joka ryhmässä syntyy, voi auttaa ryhmään osallistujia löytämään ratkaisuja, uusia näkökulmia ja uusia toimintatapoja. Toiminnan perimmäinen pyrkimys onkin tavoitella muutoksia yhteisön ja yhteiskunnan tasolla. Tämä voi olla mahdollisuus muutokseen omassa elämässä tai se voi toimia sysäyksenä poliittiseen tai muuhun yhteisölliseen toimintaan. (Haug ym. 1987, sivu; vrt. toimijuus ja emansipatorinen politiikka feministisessä metodologiassa Liljeström 2004, 13–15.)

4.3 Äitien muistelutyöryhmä

Kokosin tutkimustani varten äitien muistelutyöryhmän, jonka yhteydessä tutkimusaineisto kerättiin. Valitsin menetelmän osin henkilökohtaisesta kiinnostuksesta uusien ryhmämenetelmien käyttöön, osin tutkimuksen aihealueen perusteella. Olin työskennellessäni sosiaalityöntekijänä ja sosiaalityön yliopistonopettajana tutustunut ryhmien kanssa toimimiseen ja pidin tästä tavasta työskennellä. Tutkimusorientoituneena ryhmämenetelmänä muistelutyö näytti tarjoavan uusia ideoita, joita halusin ryhmässä kokeilla. Olin ryhmää kootessani erityisen kiinnostunut siitä, kuinka ryhmä analysoi henkilökohtaisista kirjoitetuista muistoista sosialisatioprosessin piirteitä (ks. Haug 2000, 5–6).

Ryhmää perustaessani kuitenkin havaitsin pian, että osallistuminen muistoja kirjoittavaan kollektiiviin vaatii rohkeutta. Tavoitteenani oli perustaa kaksi

erillistä äitien ryhmää tutkimustani varten, mutta muistelutyöryhmä ei herättänyt vastakaikua niin, että olisin saanut riittävästi osallistujia kahteen ryhmään. Äitejä näytti vierastuttavan ajatus kirjoittaa muistoja ryhmää varten. Kyse oli kenties arkuudesta osallistua ei-perinteiseen tapaan toteutettavaan tutkimukseen. Samalla siihen saattoi vaikuttaa varauksellinen suhtautuminen omien henkilökohtaisten tunteiden jakamiseen puolittettujen kanssa. Australialaistutkijat Heather Fraser ja Dee Michell (2015, 325) esittävät, että muistelutyöskentelyn kanssa onnistuminen edellyttää luottamuksellisen ilmapiirin syntyä. Heidän mukaansa ryhmä voi onnistuessaan luoda yhteistä solidaarisuutta ja kokemuksen kunnioituksesta ja luottamuksen arvoisena olemisesta. Kokemukseni ryhmien käynnistämisestä puhuvat sen puolesta, että näitä luottamuksellisuuden kysymyksiä ei sovi vähätellä edes ryhmän suunnitteluvaiheessa.

Luottamuksellisuuden toteutuessa menetelmä tarjoaa mahdollisuuden lähestyä arkojakin aihealueita ryhmässä (Haug 2000; Fraser & Michell 2015). Ihmisen talous- ja raha-asioihin liittyy tabumaisuutta (Nars 2006, 43). Katsoin aineistonkeruumenetelmää valitessani, että yksilöhaastattelut toimentulon kysymyksistä saattaisivat aiheuttaa tunteen tutkijan tunkeilusta yksityiselle alueelle. Tämän halusin välttää metodivalinnallani ja luoda tutkimukselleni yhteyden, jossa raha-asioita voitaisiin käsitellä mahdollisimman vapautuneesti. Samalla katsoin, että vallitsevaan tapaan käsitellä naisten ja äitien raha-asioita liittyy piirteitä, joiden osalta naiset voisivat hyötyä uudenlaisesta tietoisuudesta talousasioiden osalta. Viittaan tässä esimerkiksi tutkimusten esiin nostamaan sukupuolittuneeseen ajan ja rahan sekä päätöksentekovallan jakautumiseen lapsiperheissä (esim. Raijas & Wilska 2007; Repo 2003, 81–83; Sipilä, Rantalaiho, Repo & Rissanen 2012, 203–204) sekä näkemykseen siitä, että esimerkiksi yhden vanhemman perheessä elävien äitien selviytymisstrategiat jättävät taloudellisen huono-osaisuuden yhteiskunnallisena ongelmana näkymättömiin (esim. Krok 2009; Krok 2012, 145). Arvelin, että tutkimukseen kanssani osallistuvat äidit voisivat itseni lailla hyötyä uudenlaisen tietoisuuden kasvusta tarkasteltavaan aihealueeseen yhdistyen. Tietoisuuden kasvu, jonka edistämiseen tämä kollektiivinen aineistonkeruumenetelmä soveltuu (ks. Jokiranta 1997, 215), oli yksi menetelmän valinnalla tavoittelemani asia.

Toteutin muistelutyöryhmän etsimällä tutkimukseeni äitejä paikallisen setlementtiyhdistyksen järjestämästä yksinhuoltajille¹⁰ tarkoitetusta ryhmästä¹¹. Saatua setlementtiyhdistyksen hallitukselta tutkimusluvan, vierailin yhdistyksen tiloissa yksinhuoltajien ryhmän kokoontuessa ja kerroin naisille tutkimusintresseistäni. Kerroin etsiväni tutkimusryhmään äitejä, joita kiinnostaa tutkia äitiyttä kirjoittamalla muistoja ja keskustelemalla niiden pohjalta. Oletin ryhmäläis-

¹⁰ Käytän tässä ryhmän järjestäjän tuolloin käyttämää nimitystä *yksinhuoltaja*. Pyrin muuten työssäni nimeämään perheet yhden vanhemman perheiksi. Haluan nimeämisellä kiinnittää huomion siihen, että en viittaa tässä vanhempien asemaan huoltajina.

¹¹ Toinen ryhmä, jonka yhteydessä viritin muistelutyöskentelyä oli nuorien äitien ryhmä. Tässä ryhmässä muistelutyöskentely ei ottanut käynnistyäkseen ja olen jättänyt ryhmässä kerätyn tutkimusaineiston tarkastelun ulkopuolelle.

ten olevan yhden vanhemman perheistä, ja suunnittelin tutkivani äitiyden taloudellisia merkityksiä heidän elämässään. Ryhmän käynnistyessä ilmeni, että muistelutyöskentelystä kiinnostuneista äideistä kaksi eli yhden vanhemman perheessä ryhmäkokoontumisten aikana. Päätin, että en rajoita ryhmään osallistumista sen perusteella, että äiti elää parisuhteessa.

Kokoamaani muistelutyöryhmään on osallistunut neljä naista, joista tutkija on yksi. Ryhmä on kokoontunut noin puolen vuoden aikana, vuosina 2008–2009. Kokoontumisten yhteydessä on kerätty aineisto, joka sisältää 14 kirjoitettua muistoa sekä neljä nauhoitettua ryhmätapaamista. Litteroidut ryhmäkeskustelut ovat laajuudeltaan yhteensä 114 sivua¹². Muistelutyöryhmän tapaamisten aikana itselleni selvisi muistelutyömenetelmän hyödyllisyyden ohella ominaisuudet, jotka tekivät siitä tutkijalle haasteellisen. Arvostin ja arvostan menetelmässä sitä, että ryhmäläiset nähdään kanssatutkijoina ja kanssaihmisinä (ks. esim. Fraser & Michell 2015, 326–327). Työskentelyssä korostuu pyrkimys tasavertaisuuteen ja yhtäläisiin mahdollisuuksiin vaikuttaa tutkimuksen toteutukseen ja aineistonkeruuseen (Haug ym. 1987). Jokainen osallistuja on sekä tutkija että tutkittava. Tähän ideaaliin yhdistyy yhtäältä omat haasteensa. Periaatteessa kaikilla ryhmäläisillä oli ryhmäkeskustelussa edessään samainen pulma: kaksoisrooli. Käytännössä tämä konkretisoituu kuitenkin erityisesti tutkijan kohdalla, sillä tutkija on ryhmänperustajana vastuussa ryhmän toiminnasta. Tunnistin ryhmäkeskusteluiden aikana tähän kaksoisrooliin liittyvät haasteet. Koin paikoin epävarmuutta siitä, osallistunko keskusteluun äidin vai tutkijan roolissa. Tapaamisten jälkeen pohdin usein sitä, olinko vienyt ryhmässä liiaksi tilaa kertomalla omista kokemuksistani äitinä, sekä sitä, kuinka olisin voinut tuoda keskusteluun enemmän tutkimuksellista näkökulmaa mukaan. Jälkeenpäin arvioisin tasapainotelleeni näiden roolien välillä suhteellisen onnistuneesti, vaikka katsonkin, että toteutusta olisi voinut tukea vielä tietoisempi tutkimuksellisten näkemysten käyttäminen keskustelussa.

Esittelen muistelutyöryhmään osallistujat tiivistetysti näin: Osallistuneista neljästä äidistä kaksi elää yhden vanhemman perheessä. Kaksi äideistä elää parisuhteessa. Äideistä kolme on muistelutyöskentelyn aikana palkkatyössä. Yksi äiti hoitaa lasta kotona kotihoidon tuella ja aloittaa opiskelut toisen asteen oppilaitoksessa. Taustallaan kahdella äideistä on korkeakoulututkinto ja yhdellä keskiasteen koulutus. Ryhmäläisillä on yhteensä kymmenen lasta: yhdellä äidillä on yksi lapsi, yhdellä kaksi, yhdellä kolme ja yhdellä neljä. Vanhimmat lapsista ovat aikuisia, joilla on jo omia lapsia, ja nuorin on alle kolmevuotias. Jokaisella äidillä on ryhmän kokoontuessa alle kouluikäisiä lapsia.

Olen aineistonkeruussa soveltanut niin kutsuttua katkaistua muistelutyömenetelmää (ks. Jokinen 1989, 101). Tämä tarkoittaa, että olemme ryhmässä luopuneet muistojen uudelleen kirjoittamisesta, mikä on yksi alkuperäisen muiste-

¹² Olen käyttänyt osaa empiirisestä aineistosta julkaisemattomassa lisensiaatin tutkielmassani (Viitasalo 2011). Käytännössä rajasin aineiston lisensiaatintutkielmassa yhden ryhmätapaamiskerran aineistoon (nauhoitettuun ryhmäkeskusteluun ja sitä varten laadittuihin muistoihin). Tässä tutkimuksessa hyödynnän muistelutyöryhmän aineistoa kokonaisuutena.

lutyömenetelmän tavoite (ks. Haug 2000, 25–26). Tämän tutkimuksen muistelu-työryhmän organisoitumiselle on ominaista vapaamuotoinen aktiivisuus. Jokainen aihe, josta kirjoitimme muiston, oli ryhmän kollektiivisesti valitsema. Minulla oli ryhmän käynnistyessä lista aiheista, joita ehdotin käsiteltäväksi. Kahden ensimmäisen tapaamisen aiheet ryhmä valitsi listasta. Ensimmäisen ryhmätapaamisen aiheeksi valikoitui äitiys ja koulutus. Ryhmäläiset perustelivat valintaa sillä, että aihe on neutraali. Äidit olivat toisilleen melko vieraita, vaikka osallistuivatkin samaan yksinhuoltajaryhmään. Ymmärsin, että heistä tuntui turvallisuutta lähteä liikkeelle neutraalin aihevalinnan avulla. Toisella tapaamiskerralla käsitelimme äitiys ja rahat -teemaa, joka myös oli yksi minun ehdottamistani aiheista. Olin kertonut ryhmälle, että minua kiinnostaa tutkia äitiyteen ja yksinhuoltajuuteen liittyviä taloudellisia merkityksiä. Kolmannen kerran teema oli äitiys ja jaksaminen ja neljäntenä kertana aiheena oli äitiys ja naisena oleminen. Nämä otsikot olivat ryhmäläisten omia ehdotuksia. Tapaamisten sisällöllisistä aihealueista muodostuu ryhmädynamiikan kehittymistä kuvaava prosessi, joka ilmentää luottamuksen syntyä ryhmässä. Keskustelu neutraalista koulutus-temasta vaihtui raha-asioiden ja jaksamisen teemojen myötä keskusteluksi naisena olemisesta. Neljännessä tapaamisessa ryhmä käsiteli varsin intiimejä ja sensitiivisiä kysymyksiä äitiyteen ja naisena olemiseen liittyen. Tämä edellytti turvallista ja luottamuksellista yhteisöä, jollaiseksi ryhmä oli tapaamisten aikana hioutunut. Kokonaisuudessaan ryhmässä kuitenkin käsiteltiin aiheita, jotka eivät fokuoituneet yksinomaan tutkimukseni tavoittelemiini, taloudellisiin merkityksiin yhdistyviin aiheisiin. Käytän aineistoa ensisijaisesti havainnollistaakseni tutkimukseni analyysiä. Analyysissä jäsenen äitien taloudellisia valintoja ja taloudellista toimijuutta teoreettis-käsitteellistä ulottuvuutta painottaen, ja toteutan analyysin empirian tukemana.

Olen pohtinut tutkimukseni empirisen aineiston suhdetta toimintamahdollisuuksien viitekehukseen ja sen tarjoamiin käsitteellisiin jäsenyyksiin toimintamahdollisuuksista. Empiirinen aineisto, jota tutkimuksessani käytän, on ollut olemassa ennen kuin tutkimuksen teoreettinen viitekehys on valittu. Tässä tutkimusprosessini poikkeaa tavanomaisesta tutkimuksen etenemisestä. Tutustuessani toimintamahdollisuuksia käsittelevään kirjallisuuteen syvälinen pohdinta teoreettiskäsitteellisen välineistön ja empirisen aineiston yhteensopivuudesta jäi vähäiseksi. Edellytykset arvioida yhteensopivuutta kasvoivat kuitenkin kirjallisuuteen perehtymisen myötä. Tarve sekä halu reflektoida viitekehysten ja empirisen aineiston yhteensopivuutta on tullut myöhemmin kohdatuksi.

Erityisesti olen pohtinut aineiston ja teoreettisen viitekehysten yhteensopivuutta sen osalta, kuinka perustavanlaatuinen asema individualistisilla valinnoilla ja arvoilla on toimintamahdollisuuksille. Toimintamahdollisuuskirjallisuus painottaa liberalistista ajattelua ja tähdentää toimijuuden merkitystä lähestymistapana, mikä merkitsee keskittymistä individualistisesti jäsenyviin toimintamahdollisuuksiin. Yksilökohtaisuus on keskeinen ja ideologisesti hallitseva elementti toimintamahdollisuuskirjallisuudessa. Argumentointi rakentuu siten, että yksilön ja yhteisöllisten sekä sosiaalisten vaikutteiden välinen yhteys tulee osoitetuksi yksilön valinnoissa ja arvoissa (Sen 2009.) Ihmisen arvot siis kertovat

ympäröivän yhteisön arvoista sekä siitä, miten sosiaaliset vaikutteet muokkaavat arvoja. Toimintamahdollisuuksia tarkastellaan yksilökohtaisina toimintoina ja arvoina, jotka ilmentävät sosiaalisen ympäristön ja yhteisön arvoja. (Sen 2009, 244–246.) Kollektiiviseen tietoisuustyöskentelyyn perustuvassa aineistossani käsityksiä toimintamahdollisuuksista analysoidaan kontekstissa, joka pohjimmiltaan rakentuu yhteisen, vuorovaikutuksellisen toiminnan varaan. Aineistolle on tyypillistä syntyminen kollektiivisesti tuotettuna. Jäin pohtimaan, kuinka näin tuotetun tutkimusaineiston pohjalta on mahdollista tarkastella yksilökohtaisia valintoja toimintamahdollisuuksina.

Kysymys toimintamahdollisuuksien muodostumisen kollektiivisuudesta ja yksilökohtaisuudesta on tuttu toimintamahdollisuuskirjallisuudessa (ks. esim. Sen 2009, 246; Ibrahim 2006; Stewart 2005). Esimerkiksi englantilaiset tutkijat Frances Stewart (2005) ja Solava S. Ibrahim (2006) ovat argumentoineet sen puolesta, että yhdessä toimimisessa rakentuu perustavanlaatuisia toimintamahdollisuuksien elementtejä. Individualismiin perustuvaa käsitystä toimintamahdollisuuksista on laajennettu keskusteluilla toimintamahdollisuuksien perustavanlaatuisesti sosiaalisesta luonteesta ja näiden teoreettisten keskusteluiden myötä on perusteltu toimintamahdollisuuksien soveltuvuutta muihin kuin individualistisesti tuotettujen aineistojen käyttöön.

Tässä yhteydessä on paikallaan huomioida, että Amartya Senin sitoessa toimintamahdollisuudet ensisijaisesti yksilökohtaiselle tasolle, ryhmän tai kollektiivin ei itsessään katsota arvottavan tiettyjä toimintamahdollisuuksia vaan ryhmän jäsenet arvottavat ryhmään yhdistyviä edellytyksiä. On olennaista tunnistaa, että kyse on yksilön itsensä tekemästä arvioinnista. (Sen 2009, 246.) Kuitenkaan tämä ei estä sen huomioimista, että tietyillä ryhmillä on ryhmäkohtaisesti tunnistettavat toimintamahdollisuudet. Teoksessa *Development as Freedom* (1999) Sen kenties selkeimmin käyttää toimintamahdollisuuksien viitekehystä irrottamatta yksilöiden näkemyksiä ympäröivästä yhteiskunnasta (Ibrahim 2006, 402). Erityisesti naisten asemaa hän käsittelee tässä ilmiönä, joka on kietoutunut sosiaalisten olosuhteiden yhteyteen. Esitetyn perusteella päädyn siihen, että on mahdollista käyttää kollektiiviseen tietoisuustoimintaan perustuvaa tutkimusaineistoa yksilökohtaisten toimintamahdollisuuksien tarkastelussa sillä edellytyksellä, että analyysissä tunnistetaan rajoitteet käsitellä arvoja ja valintoja äitien ryhmäkohtaisina toimintamahdollisuuksina.

4.4 Tutkijanpositio ja eettinen pohdinta

Tutkimuksen tekeminen on alkujaan käynnistynyt empiirisen aineiston keräämisellä ja arkisiin näkemyksiin ja kokemuksiin perustuvilla äitien kollektiivisilla tapaamisilla. Äidit ovat jakaneet aikaansa ja ajatuksiaan kanssani ja olleet valmiita myötävaikuttamaan tutkimukseni syntyyn. Olen halunnut toteuttaa tutkimukseni tekemällä oikeutta heidän ajatuksilleen ja käsityksilleen äitiydestä. Kuvailisinkin omaa tutkijanpositiota tämän osalta tasapainoiluksi ”tieteellistämisen” imun ja tutkimukseen osallistuneille äideille lojaalisuuden säilyttämisen välillä.

Tutkimuksen edetessä kävi selväksi, että tutkimukseni tulee painottamaan käsitteitä ja käsitteisiin yhdistyviä merkityksiä. Tämä haastoi minut tutkijana pohtimaan oikeutusta käyttää ihmisten kertomuksia tutkimukseni tarkoituksiin. Jääkö tutkimuksessa riittävästi tilaa kuunnella äitien ajatuksia vai täyttyykö tutkimus teoreettisorientoituneista käsitteistä? Katoaako äitien kertomusten autenttisuus, kun tutkimusta tehdään teoreettisia käsitteitä painottamalla?

Sanat ja sanojen merkitykset ovat keskiössä tutkimuksessa, joka pohtii sitä, kuinka tuottaa käsitteitä tietyn ilmiön tutkimiseen, ja joka keskittyy käsitteiden avulla luomaan ymmärrystä ilmiöstä. Tällainen tutkimus luo sanoja ilmiöille ja asioille, joita tutkija haluaa tieteen keinoin ymmärtää. Tutkijalle tämä prosessi tarjoaa omat haasteensa. Minä olen tutkimusta tehdessäni löytänyt itseäni puhuttelevia teoreettiskäsitteellisiä keskusteluita ja kirjallisuutta, jotka ovat ohjanneet minua tutkijana yhä syvemmälle käsitteelliseen ja abstraktiin keskusteluun.

Pyrin tutkimuksen teossa johdonmukaisuuteen tutkimuksen ilmiön ja sitä tarkastelevien käsitteiden välillä, minkä tavoittelemiselle löysin perusteita Amartya Senin kirjoituksista. Sen (2006) epäilee, kuinka monimutkainen ja moniselitteinen ihmiselämä voisi tutkimuskohteena tulla käsitteellistetyksi yksiselitteisesti. Sen näyttää argumentoivan sen puolesta, että tutkija voi käyttämillään käsitteillä ilmentää tiettyä piirrettä tutkimuksen kohteena olevan ilmiön olemuksesta (vrt. Kuusela 2006, 10). Olen käyttänyt muistelutyöryhmäläisten kertomaa äitiydestä ensisijaisesti havainnollistaakseni toimintamahdollisuuksia käsittelevien teoreettismetodologisten keskusteluiden näkökulmia. Kuitenkin olen samalla tavoitellut johdonmukaisuutta teoreettisten käsitteiden ja äitien kertoman välillä, joten empirian voi katsoa tukevan analyysin toteutusta, kuten osoitan tutkimuksen luvussa 4.5 Analyysin toteutus. Sikäli kuin johdonmukaisuuden tavoittaminen on mahdollista, katson sen edellyttävän tutkijalta sekä kykyä myötäellä tutkimuksen osallistuvien ihmisten kertomaan että etäännyttää itsensä siitä.

Olen tutkimusprosessin aikana liikkunut tutkijana positioissa, jotka paikantuvat eläytymisen ja etäännyttämisen välille. Kerätessäni aineistoa muistelutyöryhmässä tunsin olevani yksi äideistä ja jaoin yhteenkuuluvaisuuden tunteen ryhmässä. En voi olla varma siitä, kokivatko muut äidit ryhmässä vastaavaa, mutta tulkitsen keskusteluaiheiden kehittymisen ryhmätapaamisten aikana kertovan siitä, että saavutimme ainakin tietyn luottamuksen tason yhteisyydessämme. Kriittisen tutkimuksen katsotaan edellyttävän tutkijalta etäännyttämistä ja etäisyydenottoa sekä irrottautumista yhteenkuuluvaisuudesta (ks. Gothóni 2004.) On kyettävä erkaantumaan kriittiseen pohdintaan ja vapauduttava läheisyyden tunnepuolesta ja tunteista. (Gothóni 2004, 30–35.)

Juuri näihin jaettuihin tunteisiin, joista Gothóni (emt.) kirjoittaa, paikantuu paljon arvokasta tietoa. Olen tietoisesti pyrkinyt kyseenalaistamaan edellytykseni eläytyä, eli tuntea ja tietää sitä, mitä toinen äiti kokee ja käy läpi. Houkutus kuvitella tietävänsä, mitä toinen ihminen kokee, on olemassa, kun yhteenkuuluvaisuuden tunne on syntynyt yhdistävän tekijän, vaikka jaetun äitiyskokemuksen, perusteella. Teoreettismetodologiset käsitteet ja niitä käsittelevä kirjallisuus

edesauttavat etääntymisessä ja voivat antaa ymmärrystä ilmiön heterogeenisyydestä ja siitä, että toimintamahdollisuudet vaihtelevat äitien kesken. Tutkijana käytin tutkimuskirjallisuutta myös tähän tarkoitukseen.

Pohtiessani omaa positiotani tutkijana koin hyödylliseksi myös muiden tutkijoiden pohdinnat omien kokemusten hyödyntämisestä tieteenteossa. Tutkijan omat kokemukset voivat tulla hyödynnetyiksi tieteenteossa eri tavoin. Katja Hyry (2015) on esittänyt, kuinka hänen omaan sairastumiskokemuksensa liittyi voimakas tietoisuus siitä, että hänen kokemaansa ei voi kuvata sanoin. Tästä seurasi hänelle tutkijana tarve kyseenalaistaa sitä, kuinka tieteen kielellä on ylipäättään mahdollista sanallistaa kokemuksia. Hyry (2015, 528) päätyy korostamaan sitä, että aineistonkeruuseen ja aineiston tulkintaan vaikuttavat tutkijan omat elämäkokemukset. Tutkijan kokemukset voivat avata aiheeseen uusia näkökulmia, kuten Hyryn omalla kohdalla tapahtui. Omat kokemukset voivat myös johtaa tutkijan harhaan, ja sen vuoksi vuoropuhelu etääntymisen ja eläytymisen välillä on tärkeää. Perhetutkija Eija Sevón (2009) tarkastelee äidiksi tulemistä käsittelevässä väitöskirjassaan tutkijan positiointia ”kokijana”. Sevón kirjoittaa, että hänelle tutkijana äidiksi tuleminen kokemukset ja niiden myötä olemassa oleva ”sisäpiiriläisen” asema antavat erityisen tilaisuuden tutkimukseen osallistuvien äitien ymmärtämiselle ja arkiseen elämään kytkeytyvien haastattelukysymysten esittämiselle. Tätä voi pitää vahvuutena, mikä ei kuitenkaan vapauta tutkijaa pyrkimyksestä reflektoida kriittisesti omaa positiotaan. Sevón katsookin, että ”sisäpiiriin” kuuluvan tutkijan on myös kyettävä asettamaan itsensä ulkopuolelle ja tunnistamaan ero omien kokemustensa ja tutkimukseen osallistuvien ihmisten kesken. Tutkijalla on vastuu analysoinnista ja tulkinnoista. Hän myös asemoi itsensä refleктоimalla tutkimuksen teossa keskeisiä käsitteitä, teorioita ja näkökulmia. Lopulta erottavana tekijänä ”sisäpiiriin” kuuluvan tutkijan ja tutkimukseen osallistuneiden ihmisten välilläkin ovat juuri heidän kokemuksensa. (Sevón 2009, 15–17.)

Olen tutkijana pyrkinyt tiedostamaan oman äitiytteni ja sen mahdollisesta sokeuttavasta vaikutuksesta tulkitessani toisten äitien kertomaa. Olen tarkoitukSELLISESTI halunnut välttää sitä, että omat henkilökohtaiset kokemukseni ja aiheeseen eläytymiseni johdattaisivat tutkimuksen tekoa. Olen käyttänyt teoreettisia keskusteluita toimintamahdollisuuksista myös tässä tarkoituksessa. Ne ovat toimineet tutkimuksen teossa keinona, joka on auttanut tekemään tietoista etäisyyttä muistelutyöryhmässä kerrottuun äitiyteen.

Elina Viljamaa (2012), joka on väitöskirjassaan tutkinut äidin ja lasten kerrottavien kohtaamisia ja toteuttanut työnsä tutkimalla omia lapsiaan, on päättänyt pohtimaan äidin ja tutkijan positiota mielenkiintoisella tavalla. Tutkija ei hänen tapauksessaan ”astu” tutkimuskentälle, vaan hän on jo siellä. Lastensa äitinä Viljamaa elää suhteissa, joita hän tutkii. Hän ei myöskään aineistonkeruun jälkeensä poistu tutkimuspaikalta, vaan elää tutkimuksen suhteissa ja tutkimus elää tutkimukseen osallistuneiden ihmisten suhteissa aina. Hän kuvaa tutkimusta jatkumona omaansa ja lastensa elettyyn elämään. (Ks. Viljamaa 2012, 60.) Viljamaa kuvaa oman äitiytensä aina pitäneen sisällään ihmettelevän ja pohdiskelvan

asenteen, ja liittää siihen pyrkimyksen tehdä äitiyteen yhdistyvästä implisiittisestä eksplisiittisempää lukemalla ja kirjoittamalla. Tähän olemisen tapaan väitöskirja on luonut Viljamaalle raamit ja päämäärät. Viljamaa (2012, 61) kirjoittaa: ”On ollut havahduttavaa ja tarpeellista löytää itseni välillä sellaisesta tutkijan positiosta, joka on kaukana äidin positiosta.”

Omassa tutkimuksen teossani äitipositio on ollut etäinen, mutta läsnä. Kun Viljamaalle (2012, 61) on väitöskirjassaan ollut ominaista laatia tutkimus äidin ja tutkijan positiot yhdistävästä asemasta käsin, on itselleni muodostunut olennaiseksi tietoinen äitinä olon ja tutkijan position eriyttäminen. Olen nähnyt positioni äitinä ja positioni tutkijana selkeästi toisistaan erillisinä. Aineistonkeruun jälkeisissä vaiheissa, erityisesti analyysissä ja raportoinnissa tämä on ollut merkityksellistä ja auttanut etäännyttämään itseni yhteenkuuluvuuden tunteesta, joka aineistonkeruuseen tutkimusvaiheessa yhdistyi.

Pohdinnat omasta roolista ja sen vaikutuksesta tutkimuksen sisältöön eivät rajoitukaan ainoastaan aineistonkeruuvaiheeseen. Katson, että muistelutyömenetelmän käyttö liittää pohdinnat tutkijan erityisestä positiosta laajemmaksi kysymykseksi tutkimuksen teossa. Tutkijan on pysähdyttävä pohtimaan omaa rooliaan tutkimuksen kohteena ja tekijänä kautta koko tutkimuksen toteutuksen. Olen työssäni niin analyysin kuin raportoinninkin aikana pyrkinyt tarkastelemaan tutkijan positiotani. Olen miettinyt esimerkiksi sitä, kuinka käytän hyväkseni itse kirjoittamiani muistoja tai ryhmäkeskusteluissa lausumiani repliikkejä tutkimuksessa. Ovatko ne tutkimusaineistossa ryhmäläisen tuottamia esityksiä, joilla on sama arvo kuin muiden ryhmäläisten tuottamalla aineistolla? Pitääkö niitä analysoida samoin vai eri tavoin kuin muiden ryhmäläisten vastaavaa aineistoa? Olen myös pohtinut, kuinka paljon ne ohjaavat aineistoa kokonaisuudessaan. Vaikka arvioinkin, että olen ryhmänvetäjänä antanut ryhmäläisille tilaisuuden ohjata keskustelua ja ryhmää tahtomaansa suuntaan, en voi katsoa tämän tarkoittavan sitä, ettenkö itse olisi toiminut ryhmässä ensisijaisesti tutkijan roolissa ja ohjannut näin merkityksellisesti aineistoa ja tutkimuksen syntyä. Analyysissä ja raportoinnissa olenkin päätenyt siihen, että hyödynnän omia repliikkejäni ja kirjoittamiani muistoja ensisijaisesti tutkijan roolissa tehtyinä interventioina.

Empiirisen aineistonkeruuvaiheen jälkeen olen tavannut tutkimukseeni osallistuneita äitejä. Erästä heistä tapaan säännöllisen epäsäännöllisesti asuinpaikkani lähistöllä, sillä asumme samalla asuinalueella. Meistä tuli ryhmän jälkeen ”hei-tuttuja” ja olemme myös pysähtyneet juttelemaan ja vaihtamaan kuumuisia. Tapasin kahta äideistä joskus kaupungilla ryhmätapaamisten jälkeen. Vein äidit syömään kiitokseksi osallistumisesta ryhmään ja kerroin heille tutkimuksen etenemisestä. Yhden äidin kanssa olemme pitäneet vuosien mittaan yhteyttä, tavanneet muutaman kerran hänen luonaan tai kaupungilla ja tulleet näin ystäviksi. Yhteydenpito muisteluryhmäläisiin on nykyisin satunnaista. Heidän elämänsä on kulkenut monta vuotta eteenpäin yhteisistä tapaamisistamme. Heille ryhmä on jäljellä korkeintaan muistoissa ja mielikuvissa.

Tutkija Tarja Tolonen (2001, 70) kuvaa tutkimusaineistoa pysäytetyksi kuvaksi. Aineistonkeruun aikainen sosiaalinen elämä ja yhteydenpito tutkijan ja

tutkimukseen osallistuneiden ihmisten välillä on ajallisesti jäädytetty paikalleen pysäytetyksi tutkimusaineistoksi. Ihmisten elämä on toisaalla, eikä aineisto ole osa elämää. Se elää ainoastaan tutkijalle nauhoitteina ja litteroituina kirjoituksina. (Tolonen 2001, 77.) Pysäytetty kuva on oiva tapa kuvata myös muistelutyöryhmän kokoontumisten aikaisen yhteydenpidon ja empiirisen tutkimusaineiston välistä eroa. Se, mitä äidit kertoivat tutkimustani varten äitiydestä ja sen reunaehdoista muistuttaa pysäytettyä kuvaa, kollektiivisten tapaamisten yhteydessä syntynyttä kertomusta äitiydestä. Minulla on tutkijana kiitollisuudenvelka äideille siitä, että he osallistuivat tutkimukseeni. Tutkimus on kulkenut teoreettisten keskusteluiden ja käsitteiden myötä varsin kauas intensiivisen ryhmätapaamisten tunnelmasta. Arvelenkin, että muisteluryhmäläisten voi olla vaikea tunnistaa oma äänensä ja ajatuksensa käsillä olevasta tutkimusraportista. Olen kuitenkin tarkkaavaisesti koettanut pyrkiä mielipahan välttelyyn ja haluan uskoa onnistuneeni siinä, vaikka samalla epäilen, että tietyn autenttisuuden kadottaminen tutkimusraportista voi äideistä itsestään myös tuntua harmilliselta.

Olen tutkimuksessani kohdistanut tarkastelun erityisesti taloudellisten toimintamahdollisuuksien näkökulmaan ja päätynyt tutkimusprosessin aikana pohtimaan myös sitä, kuinka oikeutettu tällainen näkökulmavalinta on sosiaalityön kontekstissa. Vähävaraisuus, köyhyys, työttömyys, syrjäytyminen, koulutamattomuus ovat usein sosiaalityön apua hakevien ja tarvitsevien ihmisten elämäntilanteissa tosiasiallisia reunaehtoja, jotka yhdistyvät yksilökohtaisiin toimintamahdollisuuksiin. Näkökulman nimeäminen toimintamahdollisuuksia jäsentäväksi saattaa synnyttää toiveikkuutta ilmentävän mielikuvan yksilötason taloudellisista olosuhteisista, mikä sosiaalityön kontekstissa kenties tulee tulkituksi harhaan johtavana.

Minua on väitöskirjatutkimuksen alkumetreiltä lähtien askarruttanut kysymys siitä, voiko sosiaalityön tutkimus lähestyä yksilökohtaisia taloudellisia toimintamahdollisuuksia muuten kuin puutteen näkökulmasta. Kysymys ei ole yksinkertainen. Sosiaalityön tutkijat ovat todenneet, että esimerkiksi köyhyyteen, vähävaraisuuteen ja syrjäytymiseen yhdistyy leima, joka kantaa mukanaan toiseutta (Juhila 2002). Toiseus on tekijä, joka heikentää edellytyksiä yhteiskunnallisen yhteisyyden vahvistamiselle (ks. Helne 2002). Hiukan samansuuntaisesti pohdiskellen sosiaalityön tutkija Anneli Pohjola (1994) lähestyy väitöskirjassaan nuorten elämäkulkua toimeentulotukea vaativien tilanteiden valossa. Pohjola pohtii käsitteellisiä valintojaan ja lähestymistapojaan sekä niiden yhteyttä siihen, millaista käsitystä tutkimukseen osallistuneista ihmisistä ja heidän elämästään tutkimuksella tuotetaan. Tutkimuksessaan Pohjola irrottautuu ”ilman” olemisen lähestymistavasta ja rakentaa elämänkulun tutkimuksen avulla toisenlaista lähestymistapaa nuorten elämäntilanteiden haasteisiin. (Ks. Pohjola 1994, 51.)

Olen omassa tutkimuksessani etsinyt näkökulmaa, joka lähtökohtiensa osalta irrottautuu ”vaille jäämisen” -näkökulmasta (vrt. Pohjola 1994, 51). Olen pohtinut, seuraako tästä sosiaalityön olennaisen ytimen sivuuttaminen. Kuinka sosiaalityön tutkija voi tehdä eettisesti kestävästä tutkimuksesta niin, ettei vähättele rakenteellisten epäkohtien aiheuttamaa puutetta tai sosiaalityön kontekstiin liit-

tyvien elämäntilanteiden aiheuttamaa ahdistusta ja hätää, jos irrottautuu tutkimuksessa sosiaalityölle niin olennaisten köyhyyden, syrjäytymisen ja vähävaraisuuden näkökulmasta?

Olen mielestäni löytänyt myös näihin kysymyksiin vastauksen toimintamahdollisuuksia käsittelevän kirjallisuuden näkökulmista ja käsitteistä. Toimintamahdollisuuksien yksilökohtaisuus ja tutkimuksen irrottautuminen ”vaille jäämisen” -näkökulmasta ei välttämättä merkitse sitä, että tutkimus sivuuttaa edellä esitetyt seikat. Käsitteet itsessään, kuten toimijuus, vapaus, tasa-arvo tarjoavat mahdollisuuden tehdä näkyväksi toimintamahdollisuuksien rajoitteita. Tämän suuntaisesti toimintamahdollisuuksien viitekehyksen käsitteitä ovat tutkimuksessaan käyttäneet aiemmin esimerkiksi Tuuli Hirvilampi ja Sari Mäki (2013) tutkiessaan perusturvan saajien rajallisia toimintamahdollisuuksia. Toimintamahdollisuuksien viitekehyksen käsitteet joustavat monenlaiseen käyttöön ja tulkitsen, että tämän suuntainen teoreettis-metodologisten välineiden käyttö, joka osaltaan myös pyrkii osoittamaan yksilökohtaisten toimintamahdollisuuksien rajoittuneisuutta sekä yhteiskunnallista epäoikeudenmukaisuutta, ei ole ristiriidassa käsitteiden alkuperäisen idean kanssa. Päinvastoin, yhteisvastuu ja huono-osaisuuden kompensointi toimintamahdollisuuksien jakamisessa ovat korostuneita näkökulmia Senin ja Nussbaumin kirjoituksissa (Pirhonen & Pulkki 2016, 255).

4.5 Analyysin toteutus

Idea siitä, kuinka toteutan äitien taloudellisia toimintamahdollisuuksia tarkastelevan analyysin, on syntynyt vuorovaikutuksessa tutkimuskirjallisuuden kanssa. Käsitteet, joita toimintamahdollisuuksien viitekehys tutkimuksen tekoon tarjoaa, ovat lukuisat ja niiden merkitykset paikoin päällekkäisiä. Toimintamahdollisuuksien käsitteellistä välineistöä ei luonnehdi eksakti selkeys (Sen 2006, 45). Käsitteiden joukosta ja käsitteellisten jäsenyyksien parista olen pyrkinyt valitsemaan oman tutkimukseni tarpeisiin parhaiten vastaavat käsitteet ja tätä valintaa esittelen tässä. Lopullista valintaa edeltänyt perehtyminen useampiin toimintamahdollisuuksien kategorisointeihin ja oivallus siitä, että vaihtoehtoisia käsitteellistäviä jäsenyyksiä on useampia, on osaltaan myös auttanut hyväksymään sekavuuden, joka tähän käsitteelliseen välineistöön yhdistyy.¹³

Analyysiprosessia voi kokonaisuudessaan kuvata polveilevaksi prosessiksi, jossa teorian ja empirian painottuminen on vaihdellut tutkimusvaiheittain. Aivan analyysin alkuvaiheessa, etsiessäni vielä analyysin toteuttamista pyrin

¹³ Tähän liittyvää pohdintaa olen käynyt Amartya Senin epäjohdonmukaisuutta ja täydellisyyttä sekä epätäydellisyyttä käsittelevien kirjoitusten kanssa. Sen (2001) kirjoittaa, että moniarvoisessa valintatilanteessa ratkaisut saattavat olla ristiriitaisia ja täydellistä, eksaktia selkeyttä vailla. Epätäydellisyys ei kuitenkaan toimi perusteluna sille, että pyritään sivuuttamaan monimutkaisuus ja tavoitellaan kapeaa yksiselitteisyyttä. Olen päätenyt siihen, että argumentoin mieluummin tutkimukseni ilmiön kompleksisuuden kuin yksiselitteisyyden puolesta.

antamaan empiiriselle aineistolle mahdollisimman runsaasti tilaa. Lukemalla kirjoitettuja muistoja ja litteroituja ryhmäkeskusteluja halusin muodostaa käsityksen äitiyden ja talouden väliseen suhteeseen yhdistyvistä merkityksistä aineistossani. Useiden aineiston läpikäymien jälkeen keskityin katkelmiin, jotka käsittelevät äitiyttä ja yhdistyvät talouteen tai kuvaavat taloudellisia reunaehtoja äidin elämässä. Konkreettisesti etenin aineiston käsittelyssä siten, että tein valmistelemaan analyysin poimimalla aineistosta kaikki kohdat, jotka käsittelevät äitiyteen ja raha-asioihin tai talouteen yhdistyviä näkökulmia tai aiheita. Näitä episodimaisia katkelmia ryhdyin myöhemmässä vaiheessa analysoimaan toimintamahdollisuuksien teorian käsitteitä soveltaen. Suuri osa raportissa käytetyistä aineisto-otteista on peräisin tässä alustavassa vaiheessa tekemästäni aineiston käsittelystä.

Olen toteuttanut analyysin työskentelyn edetessä yhä enenevässä määrin teoriavetoisesti. Perustavanlaatuista työskentelylleni on ollut kokeilevat käsitteellistävät jäsennykset. Alustavat analyysikierrokset ovat pohjustaneet lopullista analyysiä (ks. taulukko 1). Kunkin käsitteellistävän jäsennykserran yhteydessä olen pyrkinyt perehtymään käsitteiden taustalla käytäviin teoreettisiin keskusteluihin sekä pohtinut käsitteiden merkitystä ja käyttökelpoisuutta tutkimukseni ilmiöön ja muistelutyöryhmän kertomaan liittyen. Olen myös antanut painoarvoa teoreettiskäsitteelliselle keskustelulle välineistä. Toimintamahdollisuuksien viitekehyksen tarjoamat käsitteet itsessään ovat hyvin joustavia ja taipuvat moneen, mistä johtuen katson, että myös pohjustavat käsitteellistävät jäsennykset olisivat olleet mahdollisia tapoja rakentaa tutkimuksellinen kokonaisuus. Olen kuitenkin halunnut luopua tietyistä käsitteistä korostaakseni toisia ulottuvuuksia toimintamahdollisuuksien kategorisoinnissa.

TAULUKKO 1. Käsitteellistävät jäsennykset analyysiprosessin aikana

Käsitteet analyysikierröksittäin	Mihin käsitteiden käyttö johtaa?
Toimintamahdollisuuksien ulkoiset ehdot ja sisäiset toimintamahdollisuudet	Esitys yksilökohtaisista mahdollisuuksista, joita ohjaavat ulkoiset olosuhteet, eli sosiaaliset ja aineelliset ehdot elinolosuhteissa
Toiminnot ja toimintamahdollisuudet	Esitys toimintamahdollisuuksien yhteydestä saavutettuun hyvinvointiin
Pyrkimykset ja toimintamahdollisuuksien valikko	Esitys äidin toimijuudesta, valinnasta ja taloudellisista toimintamahdollisuuksista pyrkimysten ja toimintamahdollisuuksien valikon välisissä yhteyksissä

Lähdin toimintamahdollisuuksien analyysissäni aluksi liikkeelle ulkoisten ehtojen ja sisäisten toimintamahdollisuuksien jaottelusta, joka perustuu Martha Nussbaumin yhdistettyjen toimintamahdollisuuksien käsitteeseen, *combined capabilities* (ks. Nussbaum 2013, 31). Yhdistetyt toimintamahdollisuudet tarjoavat välineet käsitteellistää ulkoisten, eli aineellisten ja sosiaalisten ehtojen, *external*

conditions, suhdetta sisäisiin toimintamahdollisuuksiin, *internal capabilities*, eli ihmisen henkilökohtaisiin valmiuksiin toimia. Nussbaumin käsitteellisen jaottelun on katsottu tuovan esille sen, että mahdollisuudet hankkia valmiuksia, käyttää ja kehittää niitä, syntyvät vallitsevissa institutionaalisissa, taloudellisissa ja sosiaalisissa olosuhteissa (Björklund & Sarlio-Siintola 2010, 41). Olen tekemäni alustavan analyysin perusteella taipuvainen yhtymään esitettyyn näkemykseen. Käsitepari osoitti aineistostani löytyvän joukon ulkoisia ja sisäisiä toimintaehtoja, joiden voi tulkita olevan yhteydessä toisiinsa. Se, millaisia edellytyksiä sisäisillä toimintavalmiuksilla on vaikuttaa ulkoisiin olosuhteisiin, jäi tämän kategorisoinnin yhteydessä mietittävään. Käsitepari näytti osoittavan ulkoisten olosuhteiden yhteydestä sisäisiin toimintavalmiuksiin.¹⁴ Siirryin melko nopeasti ensimmäisen käsiteparin jäsenyyksestä tekemään analyysiä seuraavalla käsiteparilla.

Siirtymistä seuraavaan käsitepariin edesauttoi se, että halusin analyysissäni keskittyä seikkaperäisemmin äitien toimijuuteen yhdistyviin arvoihin, joiden tarkasteluun ensimmäisen analyysikierroksen käsitteet olivat mielestäni riittämättömiä. Amartya Senin kehittämä toiminnon käsite, *functioning*, näytti tässä suhteessa lupaavalta vaihtoehdolta, sillä Sen yhdistää toimintojen analyysiin olennaisesti ihmisen henkilökohtaiset arvot (ks. Sen 1992, 46; Sen 1999b, 33). Lähdin laatimaan uutta analyysiä ja käytin käsitteinä Senin kehittämää toimintoja ja toimintamahdollisuuksia, *functioning* ja *capability* (ks. Sen 1993, 30–31).

Toimintamahdollisuuksien kirjallisuus tähdentää, että näiden käsitteiden väliset suhteet ovat olennaisia (ks. Alkire 2005, 118–120), mikä käytännössä ohjasi myös analyysini toteutusta. Käsitteitä on toki mahdollista soveltaa myös erikseen (Sen 1992, 46–52), mutta luovuin tästä vaihtoehdosta. Päädyin kokeilemaan niiden avulla analyysiä, joka tähtää sen arviointiin, miten äidille tarjolla olevat toimintamahdollisuudet, *capabilities*, tukevat äidin saavuttaman toiminnon, *functioning*, toteutumista. Rakensin analyysiä tekemisten ja olemisten arvoista ja näiden mahdollisuuksista tulla saavutetuiksi vapauksina. Vein analyysiä pidemmälle kuin ensimmäisellä analyysikierroksella. Lopulta päädyin kuitenkin kyseenalaistamaan käsitteiden soveltuvuuden tutkimukseni tarkoituksiin. Analyysin heikkous oli mielestäni se, että äitien tekemiseen ja olemiseen (muistelutyöaineistossa) yhdistyvä relationaalisuus jäi ulottuvuudeksi, jota käsitteet (erityisesti toiminnon käsite) eivät tavoita. Tämän lisäksi oivalsin, että toiminnoksi jäsentämässäni ilmiössä ei lopulta välttämättä ole kyse saavutetusta toiminnosta siinä merkityksessä, johon käsite alkuperäisessä kirjallisuudessa viittaa (Sen 1992, 50). Toimintojen sijaan kyse oli pitkälti äitien toiminnan tavoitteista ja päämääristä. Jäin pohtimaan, kuinka kohdistaa analyysi fokusoidummin toimintamahdollisuuksien sosiaaliseen ulottuvuuteen sekä kuvata toimijuuden ulottuvuutta hyvinvoinnin ulottuvuuden sijaan.

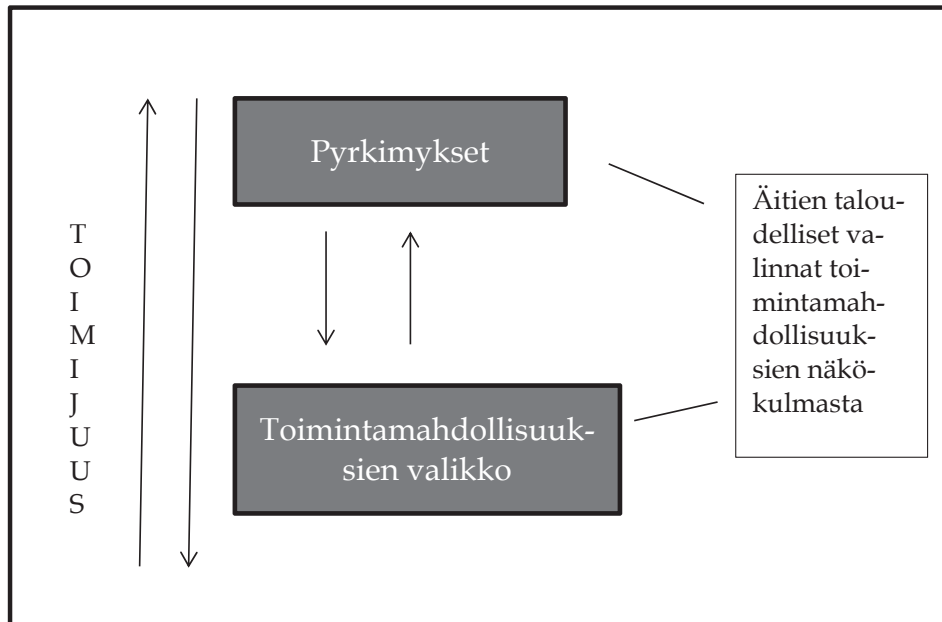
Tämä pohdinta johti minut etsimään uudelleen tutkimukseni tarkoituksiin soveltuvia käsitteitä. Perehdyin tässä yhteydessä erityisesti kirjallisuuteen, jossa toimintamahdollisuuksia käsitellään kollektiivisuuden näkökulmasta (esim. De-

¹⁴ Nämä tekemäni huomiot on otettava intuition ohjaamana reflektointina, jonka tarkoitus on tässä kuvata analyysiprosessin edistymistä.

neulin & McGregor 2010; Deneulin 2004; Ibrahim 2006; Stewart 2005). Löysin kirjallisuuden myötä toimijuuden ja relationaalisuuden ulottuvuutta painottavan pyrkimysten käsitteen. Pyrkimykset, *aspirations*, (ks. Conradie & Robeyns 2013; Conradie 2013) vastasivat tässä tutkimukseni tarpeita, sillä ne painottavat toimijuutta mutta myös relationaalisuutta, suhteissa elämistä, joka on aineistossani keskeinen elementti.

Olen hyödyntänyt analyysissä useampia käsitteitä, mutta pääkäsitteinä lopullisessa analyysissäni toimivat pyrkimykset (ks. Conradie & Robeyns 2013; Conradie 2013) ja toimintamahdollisuuksien valikko (ks. Sen 1993, 38; Sen 1992, 39–40; Alkire 2005, 118–121). Pyrkimykset viittaavat toimintamahdollisuuksien viitekehyksessä ihmisen toiminnan tavoitteisiin ja määrittyvät vahvaksi haluksi saavuttaa tietty ideaali. Pyrkimys on enemmän kuin toive, se muistuttaa ”suurta unelmaa”, joka motivoi ihmistä ja ilmentää tämän näkemystä hyvästä elämästä. (Conradie 2013, 122.)

Toimintamahdollisuuksien valikko puolestaan kertoo toiminnan vapauksista eli mahdollisuuksista tehdä valinta potentiaalisesti valittavissa olevien vaihtoehtojen joukosta (Sen 2006, 48). Valikon analyysissä on tässä kyse siitä, miten nämä mahdollisuudet vastaavat äidin tavoittelemissa pyrkimyksiä ja mahdollistavat pyrkimysten saavuttamisen. Pyrkimysten ja toimintamahdollisuuksien valikon välinen suhde on keskeinen elementti toimintamahdollisuuksien analyysissä. Kuvio 2 esittelee tutkimusanalyysin keskeiset käsitteet.



KUVIO 2. Käsitteet analyysissä

Toimintamahdollisuuksien analyysissä potentiaaliset toimintamahdollisuudet jäsenyivät toimijuuden analyysissä. Analyysissä pyrkimykseen (luku viisi) ja toimintamahdollisuuksien valikkoon (luku kuusi) yhdistyy merkityksiä, joiden avulla havainnollistan äitien taloudellisia valintoja ja toimijuutta. Siirryn seuraavaksi esittelemään analyysiä ja sen tuloksia.

5 PYRKIMYKSET (ASPIRATIONS)

Sovellan tässä luvussa pyrkimysten, *aspirations*, käsitettä. Pyrkimysten käsitteen avulla on tarkoituksena tehdä näkyväksi äitien taloudellisen toimijuuden päämääriä erillään välineistä, jotka taloudelliset valinnat mahdollistavat, ja erillään toiminnoista, jotka äiti tosiasiallisesti tekee tai valitsee. Pyrkimykset on määritelty toimintamahdollisuuksien elementiksi, joka ilmentää toimijuutta ja yhdistyy vahvaan haluun saavuttaa tietty ideaali (ks. Conradie & Robeyns 2013; Conradie 2013). Pyrkimys on enemmän kuin toive. Se muistuttaa ”suurta unelmaa”, joka motivoi ihmistä ja ilmentää tämän näkemystä hyvästä elämästä (Conradie 2013, 122.) Kyse on asiasta, jota ihminen tavoittelee, mutta sen saavuttamisesta ei ole välttämättä varmuutta. Pyrkimykset ovat olemukseltaan kontekstisidonnaisia ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa syntyviä tavoitteita (Conradie & Robeyns 2013, 562).

Pyrkimysten ja toimintamahdollisuuksien yhteyksiä tutkinut Ina Conradie (2013) esittää, että toimijuuden analyysi tapahtuu ihmisen pyrkimyksiä eri tavoin ilmentävillä ulottuvuuksilla (Conradie 2013, 114).¹⁵ Reflektiivisen harkinnan välityksellä rakentuvaa toimijuutta voidaan tarkastella pyrkimyksinä, jotka ilmentävät asetettujen tavoitteiden, motivaation, suhteissa olemisen (*relatedness*) sekä autonomian ulottuvuuksilla. Näillä teoriasta lainatuilla ulottuvuuksilla lähdetään toteuttamaan seuraavassa pyrkimysten analyysin.

Analyysi lähtee liikkeelle siitä, kuinka äidit kertovat toimivansa raha-asioidensa muistelutyöaineistossa. Kiinnostus kohdistuu siihen, millaista taloudellista päämäärää äidit tavoittelevat (*pursuit of goals*), sekä siihen, mikä motivoi äitejä näissä tavoitteissaan (motivaatio/perustelut). Analyysi laajenee tämän jälkeen suhteissa olemisen ulottuvuuteen. Suhteissa oleminen tarkoittaa tässä keskittymistä äidin ja lapsen väliseen suhteeseen, johon kiinnittyneisyys on yksi tarkastelun lähtökohdista. Lopuksi taloudellisten pyrkimysten sosiaalista luonnetta

¹⁵ Conradien (2013) esitys toimijuuden analyysitulottuvuuksista perustuu toimintamahdollisuusajatteluun, jossa sosiaalitieteellinen näkemys toimijuudesta yhdistyy psykologiasta lähtöisin olevaan teoretisointiin motivaatiosta (ks. Conradie 2013, 111-117). Esitys pitää sisällään listan toimijuuden ulottuvuuksista, joilla analysoidaan pyrkimysten merkityksiä. Oma tarkasteluni mukailee Conradien esitystä.

jäsentetään vielä autonomian ulottuvuudella kysymällä, miten autonomia ilmenee äidin taloudellisissa pyrkimyksissä.

5.1 Vastuullisuuden rationaali

Muistelutyöryhmässä on sovittu, että omat muistot kirjoitetaan ennen kuin ryhdytään lukemaan toisten ryhmäläisten kirjoittamia muistoja. Näin on tarkoitus varmistua siitä, etteivät muiden kirjoittamat muistot vaikuta omaan kirjoitukseen ja muistoon aiheesta. On merkillepantavaa, aivan kuten muistelutyömenetelmän kehittäjät (Haug ym. 1987, 44; ks. Stephenson 2005, 38) esittävät, että henkilökohtaisista muistoista löytyy yhteneväisyyksiä ja piirteitä, jotka näyttävät yhdistävän muistelijoiden kirjoituksia tarkasteltavasta aihepiiristä. Ryhmän tapaa- misessa äidit löysivät yhteneväisen piirteen rahaa ja äitiyttä käsittelevistä muistoista. Käytän seuraavaa otetta ryhmäkeskustelusta avainesimerkkinä, joka kertoo äitien taloudellisella toimijuudella tavoittelemasta päämäärästä.

Katri: No miten äiti käyttää rahaa?

Neea: Järkevästi. Miten me nyt ollaan kaikki todettu että ne [rahat, KV] menee niihin ruokaan ja lapsiin. Että kyllä ne on viimeisimpänä kaikki humputukset sitten, että mennään ottamaan manikyyri tai itselle jotain. Et kyllä ne on muiden tarpeita aina siinä. Ja tosiaan se että ensin maksetaan vuokrat ja lainanlyhennykset siinä ja sitten. Näin mä luulen että se on aika yleinen kaikilla naisilla.

(Aineisto-ote 1, toinen ryhmätapaaminen, sivu 4-5)

Muistoja lukiessaan äidit tunnistavat yhtäläisyyksiä kirjoituksissa ja siinä, mitä ne kertovat rahankäytöstä. Äidit kirjoittavat käyttävänsä rahaa harkiten: Äiti tarkastaa kaupassa leivän kilohinnan, kilpailuttaa vakuutukset ja puhelin-yhtiöt, ryhtyy eläkesäästäjäksi. Äiti käyttää rahaa perheen ruokaostoksiin ja lasten hyvinvoinnin turvaaviin asioihin, kuten perheen asumiseen, vuokraan tai lainanlyhennyksiin. Äiti ostaa lapselle talvihaalarin, perheen koululaiselle opiskeluvälineitä. Äiti käy kirpputorilla ja pitää tarkkaa kirjaa perheen ruokakuluista. Lukiesaan tämän kirjoittamistaan muistoista äidit tunnistavat toimintaa ohjaavan rationaalien, jossa vastuullisuus yhteisten asioiden hoidosta edustaa heidän toimintansa päämäärää.

Vastuullisuutta korostava harkinta ilmentää äitien taloudellisen toimijuuden tavoittelemaa päämäärää. Vastuullisuus liittyy erilaisiin taloudellisiin kysymyksiin. Sitä tavoitellaan tässä kahdessa suhteessa. Harkinnassa on ensinnäkin olennaista tarpeiden ja halujen erottaminen toisistaan. Tämä edellyttää esitetystä sitaatista (aineisto-ote 1) harkintaa, joka kohdistuu perheenjäsenten perustarpeiden tunnistamiseen sekä omien mielitekojen arviointiin. Ruoka ja asuminen edustavat perustarpeita, joiden avulla turvataan perheen hyvinvointi. Manikyyri edustaa haluja, tai "humputuksia", jotka kerrotaan toissijaisena rahankäytön kohteena. Tarpeiden ja halujen erottaminen ja tähän liittyvä harkinta kertoo äidin toteuttamasta toiminnasta, jonka päämääränä on vastuullinen rahankäyttö.

Toisekseen vastuullisuutta tavoitellaan asettamalla perheen hyvinvointi etusijalle (ks. aineisto-ote 1). Vastuullisuuden tavoittelu merkitsee sitä, että perheen ja lasten tarpeet saavat ensisijaisesti määritellä rahankäyttöä. Tämän osalta on merkityksellistä huomioda, että vastuullisuuden tavoittelu irrottautuu individualistisesta, omaa etua ajavan ihmisen rationaalista. Tavoitteet ovat alisteisia yhteisille päämäärille. Yhteisöllisten etujen asettaminen etusijalle on tyypillistä vastuurationaaliselle toiminnalle (ks. Nätkin 1986, 159). Vastuurationaalisuuden käsite kuvaa varsin osuvasti muistelutyöaineistossa esille tulevaa päämäärän tavoittelua äitien taloudellisten pyrkimysten osalta.

Vastuurationaalisuudessa on sanottu olevan kyse toimintaperiaatteesta ja valmiuksista ihmissuhteiden ylläpidossa (Nätkin 1986, 156). Alkujaan käsite on lähtöisin hoivatutkimuksen parista, jossa se on yhdistetty naiseen ja heidän tekemänsä työn ja hoivan erityislaatuisuuteen (*rationality of responsibility*, ks. Nätkin 1986; Anttonen & Zechner 2009, 30–32).¹⁶ Sen käyttöönotto on paikannettu tutkimukseen teollisuuden työyhteisöistä, joissa naisten toimimista palkkaetujensa ajamiseksi kuvattiin vastuurationaaliseksi. Norjalainen Bjørg Sørensen (1982) esitti tässä yhteydessä, että naiset näyttivät ajavan etuaan työyhteisössä irrationaalisella tavalla, kun heidän toimintaansa verrattiin miesten perinteiseen taisteluun etujen puolesta. Oman työyhteisön säilyttäminen määrittyi naisten toiminnan keskeiseksi tavoitteeksi. (Sørensen 1982; ks. Ve 1984, 131–132.)

Vastuurationaalisuuteen yhdistyy altruistinen toiminta (ks. Nätkin 1986, 159–160) ja siitä näyttää tässä omassakin aineistossani olevan kyse – yhteisen hyvinvoinnin asettamisesta tavoitteeksi ja sen puolesta toimimisesta. Sevón (2009) toteaa vastuullisuuden olevan yksi keskeinen äitiyden ulottuvuus. Äitiyden tehtävän täyttämiseen yhdistyy olennaisesti vastuullisuus, joka käy ilmi moraalisena toimijuutena. Sevónin mukaan (2009, 75–77) äitiyteen yhdistyy vastuullisuuden tavoittelua, joka on tärkeää äideille. Vastuullisuuden altruismi, joka liittyy äitien toteuttamiin pyrkimyksiin, herättää samalla kysymyksiä. Onko altruismi itsessään pyyteetöntä toimintaa toisten puolesta? Jättääkö altruismin ohjaama toiminta äidin oman hyvinvoinnin huomioimatta?

Altruismi on yhteisöihin paikantuva käsite, joka yhdistyy moniin tieteenaloihin (ks. Saari & Yeung 2007). Sosiaalitieteilijät sekä taloustieteilijät esittävät toisistaan eroavia näkemyksiä altruistisesta toiminnasta ja sen pyrkimyksistä. Taloustieteessä altruismia lähestytään tavallisesti toimintana, jossa toimija A tekee valinnan, jolla hän tiettyssä tilanteessa pyrkii täyttämään toimijan B preferenssin (Folbre & Goodin 2004, 2.) Sosiaalitieteissä altruismiin yhdistyy puolestaan merkityksiä, jotka asettavat ilmiön ihmisten välisen toiminnan elementiksi. Richard Tittmuss, joka on esitellyt teorian altruismista sosiaalipolitiikan perustana, katsoo, että altruismissa on kyse inhimillisyyteen kytkeytyvästä lahjasta (Mäntysaari 2005, 392–395). Näkemystä kuitenkin kyseenalaistaa taloustieteissä esitetty argumentti siitä, että altruismissa on poikkeuksetta kyse lopulta toimijan oman tai hänen ryhmänsä edusta, ei niinkään yhteisen tai toisten edusta. Vaikka

¹⁶ Käsite on ollut suhteellisen intensiivisessä käytössä 1980-luvulla tutkimuksissa, jotka kuvaavat naisten rationaalia ja toimintaa.

hyötyä ei aina voida yhdistää ihmisen omaan etuun, altruistit edistävät toiminnallaan oman ryhmänsä hyväksyttävyyttä. (Saari & Yeung 2007, 115–116; Mäntysaari 2005, 393–395.) Feministisen taloustieteen parissa tätä on kyseenalaistettu ja esitetty, että altruistisen toiminnan ja altruististen preferenssien tulkinta on vain pinnallinen esitys inhimillisestä toiminnasta (Folbre & Goodin 2004). Se jättää huomioimatta sellaiset tärkeät inhimilliset vaikuttimet kuin tavoitteet, pyrkimykset, sitoutumiset, periaatteet ja motiivit ja keskittyy tulkitsemaan ihmisen käyttäytymistä ja valintoja yksioikoisen itsekkäänä. (Folbre & Goodin 2004, 2.)

Esitetyt argumentit altruismista johtavat pohtimaan äidin altruistisena näyttäytyvän vastuurationaalisuuden merkitystä. Ajatusta altruismia tavoittelevasta toiminnasta ei lähtökohtaisesti tarvitse hylätä. Asettaessaan perheen ja lasten hyvinvoinnin toimintansa päämääräksi äiti epäilemättä uskoo toimivansa vastuullisen äidin tavoin ja katsoo tekevänsä tämän omasta vapaasta tahdostaan. Samalla hän luonnollisesti myös itse edustaa yhteisöä eli perhettä, jonka hyvinvointia hän haluaa toiminnallaan edistää. Tämän osalta pyrkimykseen limittyy osaltaan oman hyvinvoinnin tavoittelua.

Perhetutkija Katja Repo (2003) esittää, että perheen sisäiset rahatalouden käytännöt, joissa vastuullisuus ja valta kietoutuvat toisiinsa, ovat merkityksiltään monisyisiä. Perheen sisäiset rahatalouden käytännöt pohjautuvat yhtäältä yksilökohtaisen edun mutta myös jakamisen ja yhteisen edun varaan. Rahatalouden käytäntöjä rakentaa tämän rinnalla yksilökohtaiselle asetelmalle pohjaava käsitys, jonka mukaan rahan käyttö- ja hallintaoikeudet perheessä ansaitaan työllä tai muilla ansioilla. Halu tulkita perheen rahatalouden käytäntöjä perheen ja lasten hyväksi nojaa ajatukseen vastuullisesta vanhemmuudesta, joka asettaa lasten tarpeet omien tarpeiden edelle ja suhteuttaa henkilökohtaista kulutusta koko perheen etuun (Repo 2003, 77).

Omassa analyysissäni katsoisin, että vastuurationaalisuuteen yhdistyvä altruismi toimii välineenä, jolla äiti tähdentää sitoutumista perheeseen taloudellisella huolenpidolla. Merkityksellistä on todeta, että taloudellinen huolenpito ei näytä palautuvan yksilökohtaisen edun tavoitteluun. Myös toisaalta tutkittaessa vanhempien talouteen kytkeytyviä päätöksiä on päädytty samansuuntaisesti siihen, että vanhempien taloudelliseen vastuullisuuteen näyttää istuvan hankalasta ajatus yksilökohtaisen edun tavoittelusta toiminnan päämääränä (ks. Närvi 2014, 114).

Vastuullisuus edustaa aineistossani tavoiteltavaa päämäärää suhtautumisessa raha-asioiden hoitoon. Olen analyysissäni lähtenyt liikkeelle toteamalla, että muistelutyöryhmän aineistossa äitien taloudellisia pyrkimyksiä ohjaa altruismia ja vastuullisuutta korostava rationaali. Tulkitsen äidin sen avulla osoittavan sitoutumista perheeseen. Taloudellinen huolenpito merkitsee tässä perheen tarpeet huomioivaa harkintaa, johon yhdistyy individualistisista mielihaluista irrottautuva suhtautuminen rahankäyttöön. Tarpeiden ja mielitekojen erottaminen on osa tätä. Rationaalissa löytyy yhtymäkohta siihen, mitä Repo (2003) esittää tapahtuvan tavoissa tulkita perheen rahatalouden käytäntöjä. Taloudellisten pyrkimysten osalta äidin omat henkilökohtaiset kulutusintressit tai mieliteot näyttävät tulevan ohitetuiksi perheen tarpeiden ja edun perusteella. (Ks.

Repo 2003, 77.) Tätä äidit tulkitsevat vastuullisuutena, joka on keskeistä taloudellisille päämäärille. Etenen analyysissäni seuraavaksi siten, että jatkan syventymistä äidin taloudellisiin pyrkimyksiin pohtimalla, mikä äitiä motivoi toimimaan vastuullisesti.

5.2 Kunniallisuus ja motivaatio

”Itsellä on tosiaan tämä mentaliteetti, että ensin nämä pakolliset menot ja sitten katsotaan, että tarviiko lapset uudet talvikengät ja nämä, toppapukua ja muuta.” (Aineisto-ote 2, Neea, toinen ryhmätapaaminen, sivu 9)

Äidin vastuullisuutta korostavia puheenvuoroja esiintyy aineistossa runsaasti. Neean puheenvuoro (aineisto-ote 2) on yksi tällaisista esityksistä. Vastuullisuutta painottava rationaali ilmenee äitien kirjoittamissa muistoissa, mutta myös ryhmässä äitien on helppo tunnistaa tämä rationaali ja luoda siitä kollektiivisesti yhdistävä tavoite. Näiden puheenvuorojen runsaus antaa ymmärtää, että äideillä on tarve määrittellä toimintansa vastuullisen rationaalien ohjaamaksi. Huomio on merkityksellinen ja johtaa tulkitsemaan äitien vastuullisuutta hyveenä, joka perustelee äidin taloudellisia pyrkimyksiä.

Tulkitsen muistelutyöryhmäläisten taloudellisiin pyrkimyksiin yhdistyvää kunniallisuutta toiminnan tavoiteltavien saavutusten motivaationa. Kunniallisuus on käsitteenä yhdistetty keskusteluun vastuullisuudesta, yhteiskuntaluokasta sekä arvostuksen ja kunnioituksen saavuttamisesta (*respectability*, ks. Skeggs 1997, Hiitola 2015; Kelhä 2009). Käsitteen juuret palautuvat feministiseen luokkatutkimukseen. Beverley Skeggs (1997, 11–14) katsoo, että naiseuteen ja naisena olemiseen sekä naisen yhteiskunnalliseen asemaan kytkeytyvä arvostus ja kunnioitus (tai niiden puute) ohjaavat naista määrittelemään itseään ja toimintaansa kunniallisuutena, joka toteutuu hoivana. Erityisesti nainen, joka yhteiskunnallisen asemansa perusteella jää vaille arvostusta tai kunnioitusta, toimii hänen mukaansa hoivaten ja ollen hoivaava nainen. Toimintaa ohjaa pyrkimys saavuttaa asema ja arvostus kunniallisena, hoivaavana naisena. (Skeggs 1997; Hiitola 2015, 49; Kelhä 2009, 50.)

Kunniallisuus yhdistyy moraaliseen harkintaan ja perheenjäsenten tarpeiden puolesta toimimiseen. Henkilökohtaisen taloudellisen edun priorisointiin pyrkivä äiti ei sen sijaan esittäydy muistelutyöryhmän aineistossa. Hänen poisolonsa ei liene sattumanvaraista, minkä puolesta puhuu käsitys vastuurationaalisuudesta taloudellisten intressien vastaparina. Vastuurationaalisuuden käsitettä on avattu taloudellinen intressi/hoiva –dikotomialla (ks. Nätkin 1986, 158). Hoivaan yhdistyvä suhteiden ylläpitäminen asettuu taloudellisten intressien ja etujen ajamisen vastakohdaksi. Vastuurationaalisuuden tärkeäksi ominaisuudeksi ja funktioksi määrittäyty sen moraalinen legitimaatio. Ritva Nätkin (1986, 160) esittää asian näin:

Yleisesti ajatellaan, että ”hyvät ihmiset asettavat toisten edut omien etujensa edelle” ja ”viisaat ihmiset ymmärtävät kokonaisuuden edun”. Vastuurationaalisuutta voidaan pitää hyveenä, jolloin olennainen elementti sitä toteuttavan ihmisen/naisen itsemäärittelyssä on moraalinen ylemmyys. Omista eduistaan luopuvan ja alati toisten hyväksi toimivan ihmisen on pystyttävä määrittelemään toimintansa positiivisesti ja tunnettava ylpeyttä toiminnastaan. (Nätkin 1986, 160)

Esitetyn suuntaisesti tulkitseen myös äidin taloudellisen huolenpidon pyrkimyksillään tavoittelevan kunniallisuutta, arvostusta ja kunnioitusta. Kunniallisuutta tavoitteleva äiti ei toimi taloudellisessa mielessä irrationaalisesti, vaikka taloudelliset pyrkimykset merkitsevät paikoin henkilökohtaisten taloudellisten intressien ohittamista. Toiminnan tavoitteiden arvo ei yksiselitteisesti palaudu taloudelliseen arvoon.

Rosalind Edwards ja Simon Duncan (1999), jotka ovat tutkineet yksinhuoltajaäitien työmarkkinavalintojen yhteydessä sitä, millainen taloudellinen rationaali äitejä ohjaa, kuvaavat, että äitien taloudellisia valintoja leimaa moraaliarvoihin pohjaavat rationaliteetit ja vastuullisuuden tuntemukset. Tämä ei tutkijoiden mukaan tarkoita sitä, että äidit eivät tekisi taloudellisia laskelmia etuuksien tasosta, lasten päivähoitokustannuksista ja palkkatasosta, tehdessään päätöstä palkkatyöhön siirtymisestä. Tutkijat tähdentävät, että äitien taloudellisia päätöksiä leimaa kuitenkin ensisijaisesti pyrkimys vastuullisuuteen äitinä ja sosiaaliset suhteet ovat näissä päätöksissä ensisijaisia. (Edwards & Duncan 1999, 37.) Samansuuntaisesti katson, että kunniallisuus ja käsitys itsestä moraalisena toimijana motivoivat äidin taloudellisia pyrkimyksiä.

Vastuullisuuden rationaali ei merkitse yksinomaan yksilökohtaisista, taloudellisista näkökohdista luopumista, vaikka äidin pyrkimyksiin on edellä analysoitu yhdistyvän omien mielitekojen tai henkilökohtaisten intressien ohittamista. Kyse ei ole yksinomaan pyyteettömyydestä, joka ohittaa henkilökohtaiset mieliteot, sillä äidin on pyrkimyksillään myös mahdollista saavuttaa jotain. Taloudellinen huolenpito tarjoaa äidille mahdollisuuden tulla yhteisössä kunnioitetuksi ja arvostetuksi. Tulkinta kunniallisuudesta vastuullisuuden rationaalina motivaationa osoittaaakin taloudellisiin pyrkimyksiin kietoutuvan oman arvostuksen ja aseman vahvistamiseen liittyviä merkityksiä. Pyyteettömyyteen ja moraaliseen ylemmyyteen yhdistyy oman edun puolesta toimimisen siemen, joka muodostuu altruistisen toiminnan sosiaalisesta hyväksyttävyydestä.

Taloudellisten pyrkimysten kunniallisuuteen yhdistyvä moraalinen lataus antaa aiheen pohtia vielä toiminnan, arvojen ja moraalisen harkinnan välisiä yhteyksiä. Analyysin pohjalta näyttää siltä, että äidin taloudellisissa pyrkimyksissä on jossain määrin kyse hyveistä ja moraaliarvoista. Kenties kysymys on tässä juuri siitä, mihin Nätkin (1986, 160) viittaa: omista eduista luopuvan on pystyttävä määrittelemään toimintansa myönteisesti.

Arvojen ja toiminnan välinen suhde on mielenkiintoinen. Tietyn asian arvostaminen ei johda yksioikoisesti ja tosiasiallisesti arvon mukaiseen toimintaan. Arvotutkimukset tähdentävät, että kaikkea toimintaa ei ole järkevää yrittää tarkastella arvovalintoina (ks. Helkama 2015, 103.) Voisikin todeta, että vaikka äi-

tien taloudellisia pyrkimyksiä tulkitaan tässä hyveinä ja moraaliarvoina, eivät arvot välttämättä suoraviivaisesti palaudu toimintaan. Tarkoitan tällä sitä, että olisi hätiköityä päätellä taloudellisten pyrkimysten kunniallisuuden merkitsevän sitä, että äitien arkista toimintaa ohjaavat johdonmukaisesti puhdas moraaliharkinta ja moraaliarvot. Jokainen manikyryillä käynti tai muu henkilökohtainen mieliteko tulee tuskin alati arvioiduksi moraaliharkinnan keinoin. Moraalinen harkinta osoittaa taloudellisten pyrkimysten päämäärää, mutta sen yhteys toimintaan itseensä on toinen kysymys. On paikallaan suhteuttaa päätelmää ja todeta, että kunniallisuus ja sen vahvistama moraalinen tyytyväisyys voivat toimia tekijöinä, jotka vahvistavat äidin pyrkimystä toimia altruismia ja vastuullisuutta painottavan rationaalien mukaan. Aivan merkityksetön ei tässä yhteydessä liene näkökohta, jonka mukaan suuri osa ihmisen toiminnasta on todettu olevan totunnaista ja toteutuvan normien noudattamisena (ks. Helkama 2015, 103). Tämä ajatus myötäilee Smithin (1759/2003) *Moraalitutuntien teoria* -teoksessa esittämää huomiota siitä, että ihmisen moraalinen käytös seuraa paikoin vallitsevia käytäntöjä ja tapoja henkilökohtaisen moraalisen harkinnan tai argumentoinnin sijaan. Tavat ja traditionaaliset käytännöt ohjaavat toimintaa ja vaikuttavat ihmisen tekemiin valintoihin ja ratkaisuihin. (Ks. Smith 1759/2003, 195–219; Sen 2009, 187.) Esitetty näkökohta tapojen ja perinteisten käytäntöjen vaikutuksesta selittää jossain määrin myös taloudellisten pyrkimysten kunniallisuutta moraaliseen harkintaan pohjaavan toiminnan rinnalla.

Kunniallisuus näyttää aineistossani motivoivan äitejä heidän toimissaan, mikä tekee näkyväksi pyrkimykseen yhdistyvän hyveellisuuden. Kunniallisen äidin ihanne voi toimia yksilökohtaisia valintoja ja ratkaisuja perustelevana ideaalina. On todettu, että vanhempien valinnat tulevat melko vaivatta tulkituiksi yksilöllistettyinä elämänpoliittisina ratkaisuina tai identiteettikysymyksinä, jättäen näkymättömiin valintojen moraalisen merkityksen ja rakenteellisen puolen (Närvi 2014, 208–209.) Äitien motivaation osalta onkin paikallaan alleviivata sitä, että motivaatiossa on kyse yksilön yhteiskunnallisesta asemasta ja yhteisön hyväksynnästä, jolle moraalinen legitimaatio luo perustan. Näkökohta tuo samalla esille sen, että individualistiset pyrkimykset ovat sosiaalisesta riippuvaisia (ks. Sen 2009, 244).

5.3 Kiinnittyneisyys lapseen

Tässä luvussa analysoin taloudellisia pyrkimyksiä käyttämällä äidin ja lapsen välistä suhdetta sisääntulokulmana aiheeseen. Kiinnittyneisyys lapseen on merkityksellinen ulottuvuus äidin taloudellisten pyrkimysten analyysissä, mikä on myös yksi analyysin tuloksista. Suhteissa oleminen (relatedness, Conradie 2013, 114) on toiminnan analyysiulottuvuutena vieras Senin alkuperäiselle toimintamahdollisuuksien käsitteistölle. Suhteissa olemisen tarkastelu perustuu myöhempien toimintamahdollisuuksia käsittelevien tutkijoiden, erityisesti sosiaalitieteilijöiden (Deneulin & McGregor 2010) käsityksiin toimintamahdollisuuksien sosiaalisesta muodostumisesta. Analyysiin näkökulmaa tässä myös perustele

totuttu tapa määritellä äitiys yhteiskunnallisena ilmiönä juuri äidin ja lapsen välisen suhteen kautta (ks. Vuori 2003; Chase & Rogers 2001). Onkin todettu, että äitiyttä itsessään on vaikeaa tutkia naisena olemisena, irrallaan äidin ja lapsen välisestä suhteesta (ks. Kelhä 2009, 48–49).

Analyysissäni suhde lapseen yhdistyi ensisijaisesti konkreettisiin kuvauksiin rahankäytöstä ja -hankinnasta sekä näiden vastuullisuudesta. Ryhmässä käsiteltiin melko runsaasti omaa rahankäyttöä, ja näissä yhteyksissä rahankäyttöä voitiin tulkita määrittävän lapsen tarpeet, kuten edellä on esitetty. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että äidit kertovat käyttävänsä rahaa ensisijaisesti lasten ja perheen hyvinvointiin. Tällaisen tulkinnan puolesta puhuu myös seuraava ote ryhmätapaamisesta. Tapaamisen aluksi Sanni toteaa rahankäytöstä seuraavaa:

”Se mennee niin, että nainen syöttää perheen ja lapsensa ja mies kiinnittää rahansa omaisuuteen, autoon ja taloon ja tällaiseen, tietokoneisiin. Ja sillä lailla erilaista se rahankäyttö, ainakin minun kokemus on.” (Aineisto-ote 3, Sanni, ensimmäinen ryhmätapaaminen, sivu 1)

Äidin rahankäyttöä voi tässä puheenvuorossa tulkita määrittävän lapsi ja hänen perustarpeensa, mutta tämän lisäksi Sanni kertoo (aineisto-ote 3) kokevansa, että perheiden sisäinen rahankäyttö on sukupuolittunutta ja noudattaa erilaista ratioliteettia. Perheen sisäisen rahankäytön sukupuolittuneisuus on taloussosiologeille tuttu aihe, joka käsittelee muun muassa tasa-arvoa perheen sisäisessä taloudessa (ks. Repo 2003; Repo 2009; Raijas 2008; Raijas & Varjonen 2007; Niemelä & Raijas 2010). Päätöksenteko, vastuut ja valta määrittyvät perheen sisällä monisyisesti. Suomalaisessa lapsiperheessä noudatetaan ja uusinnetaan kenties perinteisiä miehen ja naisen sukupuolirooleja, jotka näkyvät myös perheen ostopäätöksissä. Kuitenkin sosiaalisen ilmapiirin on nähty muuttuneen siihen suuntaan, että se sallii sekä naisille että miehille epätraditionaalista käyttäytymistä. (Raijas 2008, 29.)

Käsityksen lapsesta äidin rahankäyttöä määrittävänä tekijänä voi katsoa kertovan perinteisestä sukupuolten työnjaosta, jonka mukaan äidin rahankäyttö kohdistuu erityisesti jokapäiväisten arkisten ostosten tekemiseen (ks. Raijas 2008, 29). Tämä vastaa muistelutyöryhmässä esille tulevaa käsitystä, joka käy ilmi Sanninkin puheenvuorossa (aineisto-ote 3) ja jota ryhmäläiset eivät ryhdy problematisoimaan. Kuitenkin tämän käsityksen takaa voi etsiä perustavanlaatuisia merkityksiä äidin ja lapsen välisestä suhteesta. Etsin tällaisia kiinnittyneisyyden merkityksiä seuraavaksi kontekstissa, jossa irrottaudutaan näkemyksestä taloudellisista pyrkimyksistä yksinomaan raha-asioihin kytkeytyvinä toiminnan tavoitteina. Käytän aineisto-otetta (aineisto-ote 4), joka käsittelee äidin opiskelun aloittamista ja analysoin siitä äidin ja lapsen välisen suhteen merkityksiä. Tarkastelen otteen avulla erityisesti sitä, miten äiti näkee lapsen ja suhteen lapseen (ks. ihmisuhteiden analysoinnista Miller 1984). Koulutus nähdään tässä keskeisenä taloudellisia toimintamahdollisuuksia luovana rakenteena (ks. Sen 1999a), ja opintojen aloittamista tarkastellaan esimerkkinä suhteissa olemisen kokonaisvaltaisesta vaikutuksesta äidin toiminnalle.

(...)aloitin opiskelun elokuun lopulla. Sitä ennen olin tytön kanssa kotona sen kolme vuotta. Olen positiivisesti yllätynyt siitä, miten hyvin kaikki on lähtenyt käyntiin. Alkuun jännitin omaa jaksamistani, sitä miten tosiaan yhdistäisin opiskelun ja roolini kotona. Minä kun olen aina ollut se joka laittaa ruoan, pesee pyykit ja siivoaa. Mietin miten mieheni ottaa tilanteen, saanko apua kotiaskareissa jne. Kuinka jaksan touhuta koulun jälkeen lapseni kanssa ja antaa hänelle sitä aikaa. Kuinka tyttäreni hyväksyy tilanteen, kun äiti ei olekaan enää koko ajan läsnä. Kuinka arka lapsi suhtautuu muutokseen joutuessaan vieraiden ihmisten hoitoon, kun äiti ei olekaan enää vieressä. Nämä kaikki asiat pyörivät päässäni ennen koulun alkua ja vaikka innolla odotin opiskeluni alkamista, odotin sitä myös kauhulla, sekavin tuntein. (Aineisto-ote 4, Merjan muistosta)

Ote kertoo merkityksellisestä äiti-lapsi –suhteesta ja siitä, kuinka äiti tunnistaa lapsen tarvitsevuuden. Äiti saattaa muutoksessa jossain määrin olla riippuvainen siitä, kuinka mies tulee suhtautumaan muutokseen. Kuitenkin äiti aprikoi opintojen aloittamisen seurauksia ensisijaisesti lapselle. Mieltä askarruttaa, kuinka lapsi tulee hyväksymään muutoksen, kuinka lapsi sopeutuu uusiin ihmisiin ja siihen, että äidin läsnäolo vähenee. Äiti tunnistaa tarpeen antaa lapselle aikaa, touhuta hänen kanssaan ja olla lapsen arjessa läsnä. Lapsen tarvitsevuus antaa leimansa opintojen aloittamiselle.

Koulutus laajentaa äidin taloudellisia toimintamahdollisuuksia parantamalla asemaa työmarkkinoilla ja vahvistamalla kykyä osallistua perheen toimeentulon turvaamiseen. Lapsen tarpeiden ja riippuvuuden tunnistaminen muokkaa äidin toimintaa Merjan muistossa (aineisto-ote 4): opinnot ja into opintojen aloittamisesta jäävät toissijaisiksi, kun huomio kiinnittyy lapsen suhtautumisen seuraamiseen. Kyse on kokonaisvaltaisesta lapsen tarvitsevuuden ja riippuvuuden tunnistamisesta ja sen puolesta toimimisesta. Näyttää siltä, että äitiys on lapsen tarvitsevuuteen vastaamista, kuten äitiystutkija Jaana Vuori (2003, 63) on äitiyttä kuvannut. Merkityksellisyys, joka lapsen tarvitsevuudelle annetaan, kumpuaa tulkintani mukaan myötäelämisestä. Tässä Merjan kirjoituksessa siitä kertoo myötätunto ja kyky arvioida lapsen tunteita ja reaktioita tämän joutuessa olemaan erossa äidistään. Juuri sympatia- ja myötätunnon kyky edesauttavat lapsen riippuvuuden ja tarvitsevuuden tunnistamista ja toimivat samalla myös perustana moraalille harkinnalle, jota äiti tilanteessa käyttää (ks. Smith 2006, alk.per. 1759).

Näyttää siltä, että tavoitteet ja moraaliset arvioinnit toiminnasta voivat pohjautua kiinnittyneisyydessä lapseen syntyvälle myötätunnonle. Kiinnittyneisyydellä lapseen on myös mielenkiintoinen yhteys äidin taloudellisiin pyrkimyksiin. Aineisto-ote 4 kertoo siitä, että kiinnittyneisyys lapseen ei johda näkemykseen lapsesta taloudellisesti kuormittavana tekijänä. Lapsen ja taloudellisen kuormituksen välinen suhde on äidin kertomana epäsuora, mikä on yhtäältä mahdollista selittää äidin taloudellisiin pyrkimyksiin kytkeytyvällä altruismilla ja sen kunniallisuudella. Yhteisöllisyyden sidos, jota nainen ylläpitää taloudellisella huolenpidolla merkitsee paikoin omien taloudellisten intressien ohittamista, mutta uhrautuminen tai omista taloudellisista eduista luopuminen ei aiheudu ongelmaksi, sillä kunniallisuus palkitsee, eikä ihminen ajaudu ristiriitaiseen lojaliteetti asemaan (ks. Nätkin 1986). Tällöin taloudellinen ”kuorma” ei määrity taa-

kaksi, vaan se on selitettävissä voimavarana ja rikkautena, kuten tulkitsen seuraavan otteen (aineisto-ote 5) kuvaavan. Tulkitsen Sannin sitaatin kertovan kiinnittyneisyydestä lapsen tekijänä, joka äidin elämään kokonaisvaltaisesti vaikuttavana suhteena, muokkaa myös äidin pyrkimyksiä.

”Äitiys sinällään on antanut hänelle ennemminkin voimia kuin vienyt niitä. Enemmän hänen voimia ovat vieneet työ ja parisuhdeongelmat. Lastenhoito/-huolto on tuntunut hänestä joskus rankalta, mutta hän tietää että se on tilapäistä. Lasten kanssa hän kokee paljon ihania hetkiä ja ikävät hetket hän unohtaa nopeasti. Hän on päättänyt tehdä elämässään niitä asioita, mistä hän tykkää ja taistellut unelmiensa puolesta. Lapset ovat kulkeneet siinä mukana ja menneet sinne, minne äiti vie. Hän on aivan varma siitä, että kaikki se ponnistelu ja uhraukset mitä hän on lasten vuoksi joutunut tekemään kantaa hedelmää pitemmän päälle. Hän uskoo, että hänellä on rikas vanhuus ihania lasten ja heidän puolisoitensa ja lastenlasten parissa.” (Aineisto-ote 5, Sannin muistosta)

Sannin kirjoitus kuvaa tapaa, jolla muistelutyöryhmäläiset enimmäkseen käsittelevät lasta keskusteluissa. Lapsi nimetään usein ”voimavaraksi” ja ”moottoriksi”. Kirjoitus kertoo siitä, millaisen merkityksen äidit tahtovat antaa suhteelle lapseen. Suhtautuminen lapseen esitetään myönteisessä valossa ja tiedostamisen asiana. Oma tahto ja tiedostaminen määrittävät käsitystä suhteesta: Sannikin *tietää* rankan elämänvaiheen olevan tilapäistä ja on *päättänyt* tehdä itselleen tärkeitä asioita elämässään ja taistella niiden puolesta.

Äitiys on moraalisesti latautunut suhde (ks. Nousiainen 2004, 62; Granfelt 1998, 124). Äitiys tulee edelleen kulttuurissamme kerrotuksi hyvyyden ja pahuuden akselilla tai vastakkainasetteluilla, joihin yhdistyvät myyttisetkin juuret. On kulttuurisesti hyväksyttyä kertoa äitiydestä arkisina käytäntöinä, joissa lapsen eteen uhraudutaan. Tällaisessa tarinassa lapsi kulkee äidin mukana, äiti johdattaa lasta. Sen sijaan huono äitiys kertoisi lapsen hylkäämisestä. (Ks. Nousiainen 2004, 62–63.) Näissä äitiyden hyvyyttä ja huonoutta ilmentävissä merkityksissä katson kertomisen lapsesta taloudellisena taakkana asettuvan hyvyyden ja pahuuden akselilla etäämmäs hyvyyden päästä. Kulttuuristen normien rakentamaan moraalisesti hyväksyttävään äitiyteen ei tulkintani mukaan yksiselitteisesti näytä mahtuvan käsitys lapsesta taloudellisen kuormituksen aiheena. Tulkintani lähestyy perhetutkija Johanna Närvin (2014, 198) näkemystä siitä, että vanhemmat eivät halua puhua lapsesta taloudellisena kustannuksena, vaan rakkauden ja altruistisen sitoutumisen symbolina.

Analysoidessani sitä, miten kiinnittyneisyys lapseen näkyy äitien taloudellisissa pyrkimyksissä, päädyn siihen, että suhteen yhteys taloudellisiin pyrkimyksiin on epäsuora. Tämä kertoo yhteyksistä äitiyden moraalisen latauksen, perinteistä kumpuavien arkisten käytäntöjen ja lapsen tarvitsevuuden välillä. Kiinnittyneisyys lapseen näyttää vahvalta. Lapsen tarvitsevuus tulee tunnisteeksi myötätunnossa lasta ja hänen tunteitaan kohtaan. Äiti tunnistaa riippuvuuden, mikä vaikuttaa kokonaisvaltaisesti äidin toimintaan. Tämä saattaa osaltaan vahvistaa sukupuolittunutta käyttäytymistä, jolloin lapsen tarpeiden katsotaan määrittävän äidin rahankäyttöä. Tästä ei kuitenkaan näytä seuraavan sitä, että äiti näkisi riippuvaisen ja tarvitsevan lapsen taloudellisen kuormituksen aiheut-

tajana. Tällainen käsitys lapsesta ei näytä mahtuvan kunniallisen äitiyden toimintavalikkoon. Moraalisesti latautunut äitiys pyrkii kyllä vastaamaan lapsen tarvitsevuuteen, mutta lasta ja lapsen tarvitsevuutta itsessään ei käsitetä taloudellisiin pyrkimyksiin negatiivisesti vaikuttavana tekijänä.

5.4 Autonomian ideaali

Jatkan analyysiä siitä, miten riippuvaisuudet ja autonomia ilmenevät äidin taloudellisissa pyrkimyksissä. Lähdin liikkeelle keskustelusitaatilla, jossa äidit käyvät läpi äitiyttä ja rahaa käsitteleviä kirjoituksiaan. Ote alkaa vastauksella tutkijan esittämään kysymykseen siitä, miten ryhmäläiset kirjoittavat raha-asioista. Äidit tunnistavat vastuullisuuden suhtautumisessaan rahaan. Samalla jokin asia kirjoituksissa kaihertaa. On merkillepantavaa, että vaikka ryhmässä käyty keskustelu on pääsääntöisesti soljuvaa, lähes tauotonta puheen sorinaa, niin tässä Neean vastausta seuraa hiljaisuus. Näin Neea kuvaa muistelutyöryhmän äitien kirjoittavan rahasta:

Neea: Kaikilla on sellainen järkipohjainen käsitys rahasta. Että kukaan ei ole sotkeutunut ylenmääräiseen käsitykseen rahasta vaan kaikilla on järkevä se rahan määrä, se minkä verran sitä tulee ja miten sitä käytetään.

Tauko

Katri: Niin on.

Neea: Mutta kaikilla mainitaan kyllä se mies tässä, vaikka tämän jutun nimi on rahat ja äitiys. Se on kuitenkin tässä kaikilla, jostain syystä.

Naurua

Merja & Sanni & Katri: Niin on, joo.

(Aineisto-ote 6, toinen ryhmätapaaminen, sivu 6)

Keskusteluote johdattaa taloudellisten pyrkimysten autonomian teemaan ja nostaa äitien tunnistaman oman toiminnan vastuullisuuden rinnalle riippuvaisuudet. Tulkitsen keskusteluotteessa ilmenevän nauruksi purkautuvan hiljaisuuden kertovan ryhmäläisten suhtautumisesta aiheeseen. Katson ensinnäkin, että hiljaisuus, joka seuraa Neean antamaa vastausta kertoo siitä, että ryhmäläiset yhtyvät Neean vastaukseen. Oma toiminta nähdään vastuullisena. Neean seuraavaa toteamusta siitä, että muistoissa kirjoitetaan miehistä, vaikka aiheena on äidit ja raha, seuraa puolestaan yhteinen nauru. Nauru on reagointia toteamukseen. Miesten läsnäolo kirjoituksissa herättää ryhmäläisissä kenties tuntemuksia, mutta tässä otteessa jää vielä epäselväksi, millaisia nämä tuntemukset ovat. Tuntemusten olemusta selvittänee se, kuinka keskustelu naurun jälkeen jatkuu:

Sanni: Mutta tietenkin on tuo työssäkäynti, josta minä kirjoitin että kun on ikänsä ollut töissä, niin ei sillä lailla ole riippuvainen siitä miehen. Kyllä minäkin tiedän naisia, jotka on riippuvaisia ja tavallaan taloudellisesti riippuvaisia siitä miehen, miehestä. Että tuntuu ettei sitä muuta väliä olisikaan muuta kuin että sillä on niin hyvät tulot.

Naurua

Katri: Niin että siinä on niin turvallista olla?

Sanni: Hmmm.

Neea: No sellasta riippuvaisuuttahan näistä ei tullut mistään. Mutta jollakin tavalla se mies kuitenkin tuli tuolla.

Katri: Niin. Mun mielestä kanssa ei näistä tullut riippuvuutta miehestä, mutta sitten kyllä jos ajattelee niin jollain lailla. Tämä meidän yhteiskunta oli näissä kaikissa tärkeä. (Aineisto-ote 7, toinen ryhmätapaaminen, sivu 6-7)

Keskustelun jatko paljastaa, että äidit tulkitsevat miehen läsnäolon muistoissa kertovan riippuvaisuuksista. Tämän vuoksi Sanni katsoo aiheelliseksi korjata puheenvuorollaan mahdollisen väärinymmärryksen: muistelutyöryhmän kirjoittaja ei ole miehestä riippuvainen. Ansiotyö kerrotaan tässä naisen keinona turvata taloudellinen itsenäisyys. Riippuvaisuudet ovat aineistossani jännitteinen aihe, mistä seuraa yhteinen naureskelu. Tässä myöhemmässä keskusteluotteessa äidit nauravat yhdessä vielä uudelleen, kun Sanni kertoo tietävänsä naisia, jotka suhtautuvat riippumattomuuteen miehistä toisin kuin hän. Naurun aiheuttaa tällä kertaa naiset, jotka ovat riippuvaisia miehestä ja miehen tuloista. Muistelutyöryhmäläiset haluavat nähdä olevansa itsellisiä ja nauravat riippuvaisuudelle.

Tutkimukset kertovat siitä, että naiset eroavat toisistaan sen osalta, kuinka he pohtivat taloudellista tilannettaan vaikkapa lapsen hankinnan yhteydessä (Närvi 2014, 198), tai kuinka he suhtautuvat työn ja perhe-elämän yhteensovittamiseen (Hakim 2007.) Ryhmäläiset näyttäisivät tässä jakavan käsityksen itselleen taloudellisesti riippumattomana naisena, joka on vapaa taloudellisesta riippuvaisuudesta suhteessa mieheen. Halu yhtyä tähän käsitykseen saattaa hiljentää painotusta, jolla Katri esittää huomion siitä, että naiset muistoissaan tukeutuvat myös miehen apuun. Miehiin tukeutuminen tulee hiukan vähätellyksi ja ryhmässä onkin kenties hyväksyttävämpää siirtyä tarkastelemaan yhteiskunnalta saatavaa tukea miehiltä saatavan sijaan. Käsitys riippumattomuudesta näyttäytyy näin ryhmän keskustelussa kiperänäkin aiheena. Äidit puhuvat vahvasti sen puolesta, että he pyrkivät olemaan miehestä ja miehen taloudellisesta avusta riippumattomia. Autonomia näyttää olevan ideaali, jota ryhmäläiset haluavat kollektiivisesti vaalia.

Autonomia on aineistossani keskeinen ulottuvuus äitien taloudellisten pyrkimysten analyysissä ja aineisto-ote (7) kertoo siitä, että muistelutyöryhmässä elää riippumattoman äidin ihanne. Taloudellisiin pyrkimyksiin aineistossani yhdistyvä käsitys siitä, että riippuvuus miehen tuloista on jotain kielteistä, selittyy osaltaan sillä, että ryhmäläisillä oli omakohtaista kokemusta yhden vanhemman perheessä elämisestä ja osa ryhmäläisistä eli parhaillaan yhden vanhemman

perheessä. Tästä saattaa seurata, että mahdollisuus perheyhteisyyden korostamiseen ja jaettuun taloudelliseen yhteyteen on hankalammin toteutettavissa kuin kahden vanhemman perheessä.

Samalla autonomiaa on mahdollista tarkastella osana taloudellisia pyrkimyksiä perhekeskeisyyden ja individualismin ulottuvuuksilla. Repo (2009) on tutkimuksessaan kiinnittänyt huomion juuri siihen, kuinka lapsiperheiden vanhemmat merkityksellistävät perheidensä rahatodellisuutta, ja luokitellut erilaisia puhetapoja perheen rahataloudesta. Vanhemmat näyttävät puheessaan tukeutuvan vahvoihin kulttuurisiin rahalle annettaviin merkityksiin. Näiden yhtenä pääluokitteluna Repo käyttää jaottelua yksilöllisiin ja perhekeskeisiin puhetapoihin. (Repo 2009, 65.) Perhekeskeisyys asettuu ideana vastapariksi individualismille. Perhekeskeisyyteen itseensä näyttää tässä kontekstissa yhdistyvän ainakin josain määrin mieselättäjyyden idea, joka näyttäytyy olemassa olevana mielikuvana perheensisäisen rahatalouden normista (ks. Repo 2003). Mieselättäjyys jättää normina sivuun sen, että perheiden sisällä rahatalous saa vaihtelevia merkityksiä, sen pelätään kenties syrjäyttävän naiselättäjyyden.

Toisaalta äidit tunnistavat aineisto-otteessa (7) sen, että naiset suhtautuvat eri tavoin taloudelliseen riippuvuuteen miehestä. Osa äideistä saattaa olla riippuvaisia miesten tuloista eikä pidä riippuvuutta ongelmana. Repo (2003) esittääkin, että taloudellinen riippuvuus puolison tuloista voi merkitä äidille varsin arkista, ei-merkityksellistä asiaa. Tällöin riippuvuutta tulkitaan Revon mukaan perheyhteisyyttä, puolisojen yhteisesti jakamaa arvomaailmaa ja puolisojen yhteistä sopimusta korostavana tekijänä. (Ks. Repo 2003, 76-77.)

Liitän autonomian tutkimusaineistossani normatiiviseen ihanteeseen, joka yhdistyy vanhemmuuden tasa-arvoon. Vanhempien kesken tasa-arvoisesti jaettu vanhemmuus ja sen vastuut ovat suomalaisessa yhteiskunnassa katsottu pitkälti saavutetuksi. Tasa-arvotutkija Anu Pylkkänen (2012, 67) kirjoittaa, kuinka tasa-arvo on suomalaisessa yhteiskunnassa muuttunut yhä enenevässä määrin yksilön vastuuta korostavaksi. Perheiden asemaa tarkasteltaessa tämä tarkoittaa suuntausta, jossa riippuvuus perheestä saatavasta elatuksesta on lisääntynyt, samalla kun sukupuolten ja yhteiskuntaryhmien väliset erot kasvavat. Tasa-arvo näyttää määrittävän muodollisen yhdenvertaisuuden kysymykseksi. (Pylkkänen 2012, 67.) Tästä johtuen vanhemmuudesta on vaikea kertoa refleктоimatta vanhempien keskinäistä vastuunjakoja (ks. Närvi 2014, 140 & 144). Vanhemmuuden ihanteena yhdenvertaisuus on saanut vahvan aseman, joka sävyttää aineistossani taloudellisia pyrkimyksiä oman autonomian korostamiksi. Kahden autonomisen ja tasavertaisen vanhemman jakamat vastuut piirtävät mielikuvaa tasa-arvoisesti jaetun vanhemmuuden ihanteesta.

Autonomia yhdistyy aineistossani perheen sisäiseen vanhemmuuden ja taloudellisen vastuun jakamiseen tavalla, joka korostaa voimakkaasti riippumattomuutta ja itsellisyttä. Itsellisyys ja riippumattomuus kertovat vanhemmuuden moniulotteisuudesta, johon liittyy ideologisuutta (vrt. Närvi 2014, 207). Halu tähdentää taloudellista keskinäistä riippumattomuutta perheen sisällä perustuu ajatukseen tasa-arvoisesti jaetusta vanhemmuudesta ja autonomisten ja individualististen vanhempien riippumattomuudesta. Vaikka tämä käsitys näyttäisi

tasa-arvotutkimuksen mukaan olevan harha (Pylkkänen 2010, 67), vaikuttaa se äitien suhtautumiseen riippuvuuteen ja autonomiaan perheen sisällä. Äitien taloudellisten pyrkimysten autonomia tulee tulkituksi ideologisenä suhtautumisena vanhemmuuteen.

Olen tässä luvussa esittänyt, että pyrkimysten käsite voi auttaa käsitteellistämään äitien taloudellista toimijuutta rationaalien, motivaation, suhteissa oleminen ja autonomian ulottuvuuksilla. Näillä ulottuvuuksilla jäsenin merkityksiä, jotka muistelutyöaineistossa yhdistyvät taloudellisiin pyrkimyksiin.

Seuraavassa luvussa täydennän analyysiä toimintamahdollisuuksien valikon käsitteellä. Analysoin toimintamahdollisuuksien valikon kykyä vastata äitien taloudellisten pyrkimysten saavutettavuuteen sekä valinnan mahdollisuuksiin. Esitän kuitenkin tässä vielä kootusti muistelutyöaineistossa äitien taloudellisiin pyrkimyksiin yhdistyvät merkitykset:

- vastuullisuus – perheen tarpeet etusijalle asettaminen, irrottautuminen individualismista, perheeseen sitoutumisen osoittaminen taloudellisella huolenpidolla
- kunniallisuus – moraaliarvot osana sosiaalisia riippuvuussuhteita
- kiinnittyneisyys lapseen – tunnistettu ja kokonaisvaltaisesti huomioidut lapsen tarpeet
- autonomia – itsellisyys sekä ihanne vanhemmuudesta individualistisena riippumattomuutena

6 TOIMINTAMAHDOLLISUUKSIEN VALIKKO (CAPABILITY SET)

Sovellan tässä luvussa äitien taloudellisten toimintamahdollisuuksien valikon käsitettä (*capability set*, ks. Sen 1993, 38; Sen 1992, 39–40; Alkire 2005, 118–121). Toimintamahdollisuuksien valikon käsitteellä teen näkyväksi toimintamahdollisuuksien välineellistä ulottuvuutta. Analysoin äitien taloudellisia valintoja suhteessa valinnan vapauteen sekä äitien taloudellisten pyrkimysten saavutettavuuteen. Toimintamahdollisuuksien valikkoon olen valinnut muistelutyöaineistosta muodostamani temaattiset vaihtoehdot: perheen sisäinen rahatalous, äidin palkkatyösuhte ja perhe-etuus. Näiden temaattisten vaihtoehtojen ulottuvuuksilla toteutan käsitteellistävän analyysin.

Toimintamahdollisuuksien valikko jäsenyy suhteessa potentiaalisesti valittavissa olevien vaihtoehtojen vapauteen. Tämä tarkoittaa sitä, että kriittinen tarkastelu kohdistuu toimintamahdollisuuksien käsittämiseen yksiselitteisinä vapaina valintoina. Potentiaalisia valinnan vaihtoehtoja analysoidaan toimintamahdollisuuksiin perustavanlaatuisesti yhdistyvien tekijöiden: mukautumisen, erilaisten pakkojen sekä erottelevien tekijöiden¹⁷ avulla.

Tämän ohella analyysi kohdistuu siihen, kuinka toimintamahdollisuuksien valikko mahdollistaa äidin taloudellisten pyrkimysten saavutettavuuden hyvinvoinnin ja toimijuuden ulottuvuudella (ks. Sen 1992, 56–57). Hyvinvoinnin ulottuvuudella äidin taloudellisten pyrkimysten mahdollisuudet viittaavat saavuttamiseen, joka on perustavanlaatuista äidin omalle hyvinvoinnille. Toimijuuden ulottuvuudella saavutettavuus liittyy laajempaan äidin pyrkimysten mukaisten asioiden saavuttamiseen. Tässä on kyse kokonaisvaltaisemmasta pyrkimysten saavuttamisesta, joka ei rajoitu henkilökohtaisen hyvinvoinnin näkökulmaan, vaan kyse on myös esimerkiksi yhteisöllisten tavoitteiden saavuttamisesta.

¹⁷ Erottelevia tekijöitä on jaoteltu seuraaviin ryhmiin: (1) henkilökohtainen heterogeenisyys, (2) sosiaalisen ilmapiirin ja sosiaalisten suhteiden vaihtelut, (3) elinolosuhteiden vaihtelut sekä (4) yksilön suhteelliseen asemaan liittyvät tekijät. (Ks. Sen 1992, 50–51; Sen 1993, 33–35; Sen 2009, 225; Robeyns 2005, 98–99.)

6.1 Perheen sisäinen rahatalous

Tulkitsen perheen sisäisesti jakamaa rahataloutta potentiaalisesti valittavissa olevana toimintamahdollisuutena. Esitän seuraavassa otteen Neean muistosta, jonka avulla johdatan lukijan tämän toimintamahdollisuuden pariin. Muisto¹⁸ toimii myös kuvauksena äitiyden ja taloudellisten toimintamahdollisuuksien yhteen kietoutumisesta.

”Hän keskustelee miehensä kanssa kuinka selvitään, jos he yrittäisivät toista lasta heti esiköisen jälkeen. Hän vastustelee, minimiäitiyspäivärahalle jääminen hoitovapaan jälkeen huolestuttaa häntä. Mies uskoo, että kyllä hänen tulonsa riittävät, vaikka hänen tulot olisivatkin vain 11 euroa/päivä. Hän uskoo mieheen ja haave vauvasta saa ryhtymään toimeen.” (Aineisto-ote 8, Neean kirjoittamasta muistosta)

Muistossa äiti tunnistaa taloudellisen toimeentulon reunaehdot elämässään, ja liittää nämä ratkaisuunsa perheenisäyksestä. Hän ennakoi taloudellista tilannetta äitiysloman aikana. Ajatus heikosta toimeentulon tasosta saa äidin epäroimään. Kirjoituksessa lasten isän tulot¹⁹ kompensoivat matalaa minimiäitiyspäivärahaa. Päätös perheenisäyksestä yhdistyy lasten isän valmiuteen jakaa perheestä aiheutuvaa taloudellista kuormaa äidin kanssa. Ote kuvaa perheen sisäisesti jakamaa rahataloutta vaihtoehtona, joka rakentaa äidin taloudellisia toimintamahdollisuuksia.

Toimintamahdollisuuksien valikolle on ominaista se, että sitä rakentavat vaihtoehdot ovat yhteydessä toisiinsa. Analyysissäni esitän, että äidin taloudelliset toimintamahdollisuudet muodostuvat pitkälti vaihtoehtoisten mahdollisuuksien yhdistelmissä. Toimintamahdollisuudet saavat vaihtelevia merkityksiä ja niiden tavoiteltavuus vaihtelee. Ne myös yhdistyvät toisiinsa eri tavoin. Tässä nimenomaisessa kirjoituksessa (aineisto-ote 8) löytyy kaksi toimintamahdollisuutta. Näistä ensimmäinen vaihtoehto on perheen sisäisestä rahataloudesta kertova yhdessä jaetun talouden vaihtoehto, lasten isän ansiotulot,²⁰ ja toinen yhteiskunnan tarjoama perhe-etuus, äitiyspäivärahaetuus. Perheen sisäisesti jakama rahatalous palautuu kirjoituksessa esitykseen lasten isän tarjoamasta valmiudesta jakaa taloudellista kuormitusta perheestä. Kokonaisuudessaan äidin

¹⁸ Muistot, joihin kollektiivinen työskentely perustuu, kirjoitetaan hän-muodossa. Tällä tavoitellaan etäisyyttä ja ulkopuolisuutta omaan toimintaan ja tapahtumiin.

¹⁹ Neea kirjoittaa: ”Mies uskoo, että kyllä hänen tulonsa riittävät, vaikka hänen tulot olisivatkin vain 11 euroa/päivä.” Tässä on pieni virhetulkinnan mahdollisuus olemassa, sillä olisi kenties mahdollista tulkita, että ’hänen tulot’, jotka toistuvat lauseessa kahdesti viittaavat yksin ja samoihin tuloihin. Itse kuitenkin tulkitsen tätä kohtaa niin, että ensimmäinen ’hänen tulonsa’ viittaa miehen ansiotuloihin ja seuraava ’hänen tulot’ viittaa äidin saamaan etuuteen. Ilmaisun toistoa selittänee muistelutyöskentelyssä sovellettu ohjeistus kirjoittaa muisto hän-muodossa.

²⁰ Käsittelen analyysissä näitä toimintavaihtoehtoja erikseen ja keskityn ensin toimintamahdollisuuksien rakentumiseen perheen sisäisesti jaettuna taloutena. Perhe-etuuksia käsittelevässä alaluvussa (6.3) käsittelen kohdistetummin yhteiskunnan tarjoamia vaihtoehtoja toimintamahdollisuuksien näkökulmasta.

taloudellisten toimintamahdollisuuksien osalta on ratkaisevaa muistossa perheen sisäisesti jaettu rahatalous vanhemmuuden mahdollisuuden luovana vaihtoehtona.

Perinteisessä mielessä taloustieteen on nähty käsittelevän perhettä yhteisenä ja erillisenä yksikkönä, jossa perhetalouden jäsenet jakavat yhtäläisen kulu- tus- ja elintason (ks. Pahl 1989, 3–4; Blundell, Chiappori & Meghir 2005, 1277–1278). Aiheeseen kohdistuva tutkimus on kuitenkin 1980-luvulta alkaen ryhtynyt lähestymään tutkimuskohdettaan avaamalla perheen sisäisen rahatalouden ”mustaa laatikkoa” (ks. Repo 2003, 66–67). On esitetty, että perheen sisäinen tulonjako ei aina ole tasa-arvoista ja perheenjäsenillä saattaa olla erilaisia toiveita siitä, miten perheen taloudelliset resurssit käytetään. Perheen sisäistä rahataloutta on lähestytty paljastamalla perheen sisäisiä elintaso- ja kuluttamiseroja sekä rahan käyttöön liittyviä vanhempien välisiä vastuita ja tehtävänjakoja. (Repo 2003, 67.) Perheen sisäisillä tuloeroilla on todettu olevan yhteys sukupuolten välisiin palkkaeroihin työmarkkinoilla, joiden myötä osaltaan määrittyy perheen sisäinen tulon- ja työnjako. (Haataja & Hämäläinen 2010, 76–77.) Ajatus perheensisäisten hyvinvointi- ja toimintamahdollisuuksien tasavertaisesta jakautumisesta ei näytä vastaavan todellisuutta (ks. Blundell ym. 2005), minkä vuoksi on aihetta huomioida perheensisäiset tuloerot tutkimuksissa. Tässä tutkimuksessa perheensisäistä rahataloutta ei käsitellä tuloeroja tai tulojen ja töiden jakautumista arvioiden, vaan aihetta lähestytään taloudellisten toimintamahdollisuuksien vaihtoehtoja jäsentämällä.

Lähtökohtaisesti perheen sisäisesti jakama rahatalous tasaa perheestä aiheutuvia menoja vanhempien kesken ja keventää äidin henkilökohtaista kuormitusta perheen toimeentulosta. Tasa-arvon kannalta tätä voidaan pitää äideille suotuisana toimintamahdollisuutena (ks. Haataja & Hämäläinen 2010, 76). Taloudellista toimintakykyä vahvistavan ominaisuutensa perusteella se voidaan näin mieltää taloudellista hyvinvointia lisäävänä vaihtoehtona. Utilitarististen näkemysten mukaisesti perheen sisäisesti jakama rahatalous hyödyttää äitiä vahvistamalla hänen taloudellista toimintakykyään. (Ks. Sen 2009, 282.) Toimintamahdollisuuksien näkökulmasta perheen sisäisesti jakamaa rahataloutta voi käsitellä toimijuuden vapausluonnetta arvioivalla ulottuvuudella.

Toimintamahdollisuuden potentiaalinen valinnanvapaus eli perheen sisäisesti jakaman rahatalouden mahdollisuudet ilmenevät ensinnäkin tarkastelemalla prosessia, jonka myötä tästä vaihtoehdosta muodostuu aidosti valittavissa oleva vaihtoehto. Neen kirjoituksessa (aineisto-ote 8) tähän nimenomaiseen prosessiin liittyy isän oma-aloitteinen esitys jakamisesta. Muistosta on tulkittavissa, että isän ehdotukseen asti äidillä on ollut huoli taloudellisten toimintamahdollisuuksien riittävydestä perheenisäykselle. Toimijuuden vapausluonteen kannalta on ensinnäkin olennaista se, että äidin vapautta saavuttaa pyrkimystensä mukainen taloudellinen hyvinvointi ei tässä kirjoituksessa rajoiteta. Päinvastoin, äidin hyvinvoinnin vaihtoehtoja vahvistaa lasten isän esitys perheen sisäisesti jakamasta rahataloudesta. Äidin oma vaikuttaminen toimintamahdollisuuden valinnanvapauden puolesta jää tässä vähiin ja näyttää siltä, että hänelle

tarjotaan mahdollisuutta ilman suuria ponnisteluja. Tässä suhteessa äidin aseman voi muistossa katsoa olevan toimintamahdollisuuden vapausluonteen osalta suosiollinen, kuten Sen asiaa ilmaisee (ks. Sen 2009, 303). Tämä ei tarkoita sitä, että tilanteeseen ei sisältyisi potentiaalisia valinnan vapautta rajoittavia tekijöitä. Merkityksellistä onkin, että äidin mahdollisuudet valita tämä vaihtoehto ovat riippuvaisia isän suhtautumisesta. Tämän perusteella perheen sisäisesti jakaman rahatalouden vapaudet osoittautuvat ainoastaan epäsuorasti äidin oman toimijuuden alaisiksi (ks. Sen 2009, 304–307.) Jatkan seuraavassa vielä perheen sisäisesti jakamana rahatalouden analysointia toimijuuden ulottuvuudella.

”Elämään tuli uusi mies ja hän teki vielä kaksi pientä lasta. Miehen kohtuullinen toimeentulo ja asuntovelattomuus sallivat hänen jäädä kolmeksi vuodeksi kotiin hoitamaan lapsia. Pröystäilyä se ei ollut, mutta toimeen tultiin.” (Aineisto-ote 9, Sannin muistosta)

Muistossa äiti kirjoittaa toisesta avoliitostaan ja ajasta liitossa syntyneiden lasten ollessa pieniä. Tarkastelen otteen avulla, millaisia (toimijuuden) mahdollisuuksia perheen sisäisesti jakama rahatalous äidille tarjoaa. Kirjoituksessa käy ilmi, että isän ansiotyö ja asuntovelattomuus mahdollistavat sen, että äiti hoitaa lapsia kotona. Kirjoitus antaa ymmärtää, että juuri isän taloudellisen hyvinvoinnin jakaminen perheen sisällä luo edellytykset äidin perhevapaalle. Toimintamahdollisuus vahvistaa näin äidin toimijuutta laajentamalla tarjolla olevia vaihtoehtoja. Valinta kotiäitiydestä seuraa uusfamiliaristisen ajattelun mukaista arvoperustaista vaihtoehtoa (ks. Jallinoja 2006; Repo 2012; Pylkkänen 2012, 67) ja tarjoaa tämän suuntaisen toimijuuden vahvistumiselle tilaisuuden. Perheen sisäisesti jakama rahatalous suo äidille tilaisuuden vastata lapsen tarvitsevuuteen äitiyden tehtävään omistautuen. Se vahvistaa perhekeskisyyttä ilmentävän toiminnan saavuttamista.

Huomionarvoista tässä aineisto-otteessa (9) on lisäksi se, että äidin taloudelliset toimintamahdollisuudet syntyvät jälleen kahden vaihtoehdon yhdistelmässä: perhevapaan ja yhdessä jaetun talouden vaihtoehdot muodostavat äidille taloudellisia mahdollisuuksia luovan kokonaisuuden. Repo (2003; myös 2009b) on perheensisäistä rahankäyttöä tarkastellessaan todennut, että perheenjäsenten kuluttamiselle rakennetaan erilaisia ehtoja sen mukaan, millaisen taloudellisen toimijan näkökulmasta rahankäyttöä ja kuluttamista tarkastellaan. Ansiotyössä käyvän ja kotiäidin tarpeet ja oikeudet kuluttaa eroavat toisistaan. Kotiäidin katsotaan tarvitsevan vähemmän eikä hänellä nähdä olevan samanlaisia oikeuksia kuluttamiseen kuin ansiotyössä käyvällä äidillä. (Ks. Repo 2009, 77–78.) Tämä näkökohta herättää mielenkiinnon siitä, millaisia kuluttamis- ja rahankäytön mahdollisuuksia toimintavaihtoehto todellisuudessa tarjoaa perhevapaalla olevalle äidille. Minna Salmi, Johanna Lammi-Taskula ja Hannele Sauli (2014) toteavat tutkimuksessaan lapsiperheiden toimeentulosta, että lapsiperheiden toimeentulokokemukset ovat yhteydessä siihen, ovatko vanhemmat työssäkäyviä tai eri syistä työelämän ulkopuolella. Työelämän ulkopuolella olevissa perheissä menojen kattaminen tuloilla on hankalaa (Salmi ym. 2014, 94–95). Yhtäältä on todettu, että suomalaiset lapsiperheet eivät kokeneet joutuvansa tinkimään kulutuksestaan sen useammin kuin muu väestö 2000-luvun puolivälissä (ks. Salmi,

Sauli & Lammi-Taskula 2009, 88.) Tällöin kyse on sellaisesta tavalliseksi katsotusta kulutuksesta, kuten lihan tai kalan syöminen, vuosittaisen lomamatkan tekeminen tai uusien vaatteiden ja huonekalujen ostaminen. Lapsiperheiden vanhempien käsitykset oman kulutuksen mahdollisuuksista ovat varsin optimistisia. Samalla tutkimus kuitenkin kertoo, että juuri pienten lasten perheillä, monilapsisilla perheillä ja yksinhuoltajaperheillä mahdollisuudet kuluttamiseen ovat heikkommat kuin muilla lapsiperheillä (ks. Salmi, Sauli & Lammi-Taskula 2009, 88–89.) Näyttäisikin siltä, että Sannin kirjoitus toimeentulosta perhevapaan aikana vastaa jotakuinkin tutkimusten esittämää todellisuutta perhevapaalla olevan kahden vanhemman perheessä elävän äidin kuluttamismahdollisuuksista. Perhevapaalla kyllä tullaan toimeen, mutta varsinaisesta kerskakulutuksesta ei ole kyse.

Perheen sisäisesti jakaman rahatalouden toimintamahdollisuuteen yhdistyy muistelutyöryhmässä samalla piirteitä, jotka viittaavat siihen, että kyseessä on rajoittunut valinnan vaihtoehto. Tarkoitin tässä sitä, että tähän toimintamahdollisuuteen yhdistyy merkkejä mukautumisen tarpeesta. Mukautumisessa eli adaptoitumisessa on Amartya Senin (esim. 2009, 282–283) mukaan kyse siitä, että ihmisen elinolosuhteet ja kokemukset muokkaavat keskeisellä tavalla ihmisen kykyä hahmottaa toimintamahdollisuuksiaan. Ihmisen pyrkimykset ja tavoitteet mukautuvat elinympäristön ja kokemusmaailman mukaan, minkä tässä yhteydessä katson käyvän esille muistelutyöryhmäläisten osoittamassa vähäisessä suosiossa tätä toimintamahdollisuutta kohtaan. Ryhmäläiset, joita yhdistää alun perin yksinhuoltajuusryhmä, omaavat kokemuksia siitä, kuinka perheen sisäisesti jakaman rahatalouden mahdollisuudet heikkenevät vanhempien eron yhteydessä. Tällaisesta kokemuksesta kertoo seuraava eroa käsittelevä aineisto-ote (10).

”Lasten isän kanssa tuli ero. Lapset jäivät äidille, elatusmaksuista ei sovittu ensin mitään ja puolen vuoden kuluttua minimielatusmaksu. Omaisuutta ei ositettu, koska oltiin avoliitossa. Mies vei auton, mutta asunto hänelle jäi. Ruokakaupassa hän [otti, KV] ostoskorin kärryjen sijaan ja osti edullisesti. Uusia vaatteita ei paljon hankittu, vaan tuttavilta ja kirppareilta.” (Aineisto-ote 10, Sannin kirjoittamasta muistosta)

Ero tekee perheen sisäisesti jaetusta rahataloudesta ei-valittavissa olevan vaihtoehdon. Se heikentää edellytyksiä valita perheessä jaettu rahatalous toimintamahdollisuuksien valikosta, sillä taloudellinen jakaminen sovussa näyttäisi olevan eron yhteydessä hankalaa. Muistelutyöryhmässä äidit kertovat runsaasti kokemuksistaan, jotka liittyvät eron aiheuttamiin ja eron jälkeisiin rahavaikeuksiin. Ne aiheutuvat tyypillisesti äidin pienistä tuloista ja epäedullisesta taloudellisesta asemasta, johon Sannin muistossa viittaa omaisuuden osittamatta jättäminen. Tämän ohella äitiä kuormittaa taloudellisesti se, että elatusvastuu jakautuu vanhempien kesken epätasaisesti. Tilanne saattaa muistuttaa yleisestikin suomalaisten eroperheiden tilannetta, sillä tässä yhteydessä on todettu, että eroperheiden äidit kantavat suurta taloudellista vastuuta (Pylkkänen 2009). Ero ja yhden vanhemman perhemuoto näyttävät muodostuvan taloudelliseksi riskiksi, joka käytännössä kuormittaa erityisesti äitien taloudellista hyvinvointia (ks. esim. Salmi, Sauli & Lammi-Taskula 2009, 85; Pylkkänen 2009; Salmi, Lammi-Taskula & Sauli

2014). Muistelutyöryhmän aineistossa ero heikentää valinnanvapauksia äidin toimintamahdollisuuksien osalta.

Päätän analyysin perheen sisäisesti jakamasta rahataloudesta kokoamalla edellä käydyt keskustelut tästä toimintamahdollisuudesta valintana ja pohdin toimintamahdollisuutta välineellisenä prosessina, jolla äiti tavoittelee taloudellisia pyrkimyksiään (ks. Sen 1992, 58). Perheen sisäisesti jakamalla rahataloudella on ensinnäkin hyvinvointia ja toimijuutta vahvistavia ominaisuuksia, joiden vuoksi sitä voidaan pitää äidin taloudelliselle hyvinvoinnille suotuisana vaihtoehtona. Esitetyn analyysin perusteella näyttää samalla siltä, että muistelutyöryhmän kontekstissa perheen sisäinen yhdessä jakaminen ei näyttäyty itsestäänselvyytenä, johon äiti voi taloudellisena toimintamahdollisuutena nojautua varauksetta. Toimintamahdollisuuden vapaudet ilmenevät riippuvaisuuksina, jotka paikantuvat sosiaalisiin suhteisiin, elinolosuhteisiin ja perheen sisäisen rahatalouden kysymykseen, erityisesti vanhempien keskinäiseen kykyyn ja valmiuksiin jakaa ja tasata perheestä aiheutuvaa kuormitusta. Toimintamahdollisuudessa on kyse riippuvaisuudesta vanhempien välillä, ei atomistisesti toteutuvasta vapaasta valinnasta (ks. Sen 2009, 304–307). Äidin oma kyky kontrolloida toimintamahdollisuuden valintaa on epäsuora.

Entä millaisia toimijuuden edellytyksiä tämä toimintamahdollisuus äidin taloudellisille pyrkimyksille luo? Aluksi on todettava, että tässä analyysiosuudessa perheen sisäisesti jakama rahatalous on toimintamahdollisuus, joka luo mahdollisuuksia toiselle toimintamahdollisuudelle, eli perhe-etuuden vaihtoehdolle. Perheen sisäisesti jakama rahatalous näyttää vahvistavan äidin taloudellisia toimintamahdollisuuksia luomalla edellytyksiä toteuttaa vastuullisuuden rationaalia ja vastata lapsen tarvitsevyyteen sekä säilyttää oma kunniallisuus äitinä. Se luo tässä aineistoanalyysissä myös mahdollisuuksia toimia perhevapaalla, mikä myös osaltaan vahvistaa äidin toimijuuden vaihtoehtoja. Äidin taloudellisiin pyrkimyksiin yhdistyvä autonomian tavoittelu näyttää tässä kuitenkin saavan jännitteisiä merkityksiä.

Perheen sisäisesti jakama rahatalous on analyysissä esitetty instrumentaaliseltselta olemukseltaan pääosin äidin taloudellisten pyrkimysten mukaisena valinnan vaihtoehtona, joka potentiaalisesti vahvistaa äidin tavoittelemaa hyvinvointia ja toimijuutta. Samalla analyysissä on problematisoitu perheen sisäisesti jakama rahatalous yksiselitteisesti hyvinvoinnin ja toimijuuden vapauksia ilmentävänä valintana. Tässä erityisesti autonomia, joka on pyrkimysten tärkeä elementti, on toimintamahdollisuuden näkökulmasta ristiriitainen. Tämä jännite heijastelee yhtäältä muistelutyöryhmän erityisyyttä, joka kumpuaa siitä, että yhden vanhemman perheissä elävillä äideillä on tässä ryhmässä vahva edustus, mutta myös sitä, että riippuvuus näyttäytyy naisten taloudellisissa toimintamahdollisuuksissa kiperänä aihealueena.

6.2 Palkkatyösuhte

Analysoin seuraavaksi äidin palkkatyösuhteeseen yhdistyviä näkökohtia toimintamahdollisuutena. Äidin palkkatyösuhteeseen yhdistyy laaja ilmiöiden kirjo alkaen työllisyyden ja työttömyyden kysymyksistä, jotka kietoutuvat yhteen hoidon, elättämisen, perhevapaiden ja sukupuolten välisen työ- ja hoivajaon kanssa. Näiden laaja-alaisten keskusteluiden tarkastelua ohjaa tässä pyrkimys jäsentää ansiotyön toimintamahdollisuutta toimijuuden ja hyvinvoinnin ulottuvuuksilla. Analyysi lähtee liikkeelle huomiolla siitä, että palkkatyösuhte on muistelutyöryhmän aineistossa toimintamahdollisuus, joka ensisilmäyksellä näyttää yhdistyvän juuri äidin kykyyn toimia elättäjänä. Seuraava ote Sannin kirjoittamasta muistosta kuvaa palkkatyösuhteen avuja toimintamahdollisuutena. Tässä otteessa siirtyminen opinnoista ansiotyöhön kerrotaan merkityksellisenä siirtymänä, joka tukee äidin mahdollisuuksia toimia elättäjänä.

”Hän aloitti lasten huoltamisen opiskeluaikana, pystyi ostamaan opintotuella lapselle vähän vaatteita. Muutoin elättämisestä ”huolehtivat” lapsen isä ja isoäiti. Kun hän pääsi töihin, hän pystyi ottamaan lapsen ”huollettavakseen”. (Aineisto-ote 11, Sannin kirjoittamasta muistosta)

Ote Sannin muistosta kuvaa siirtymistä opinnoista ansiotyöhön, joka on äidille merkityksellinen muutos toimintamahdollisuuksissa. Muisto on kirjoitettu kronologisesti etenevänä kertomuksena äitiydestä, elättämisestä, perhesuhteista ja toimeentulosta. Yllä esitetty ote aloittaa muiston ja siinä palataan elämänvaiheeseen, jossa Sannista tuli ensi kertaa äiti hänen ollessaan vielä opiskelija. Muistossa äitiyteen yhdistyy elättäminen, johon Sanni viittaa lasten huoltamisena. Siirtymisen työelämään luo mahdollisuudet elättämiseen vahvistamalla äidin taloudellisia toimintaedellytyksiä.

Palkkatyösuhte esitetään aineistossani pääosin vastaavalla tavalla kuin Sannin muistossa toimintamahdollisuutena, joka on äidille suotuisa vaihtoehto. Toimintamahdollisuuden suotuisuus perustuu siihen, että se vastaa äitien tavoittelemien pyrkimysten saavuttamiseen optimaalisesti: se tarjoaa kunniallisen tavan hankkia ansiotuloja ja niiden avulla taloudellisia toimintamahdollisuuksia hyvinvoinnin puolesta. Palkkatyön tarjoamat tulot vahvistavat toimeentuloa ja luovat edellytyksiä toteuttaa vastuullisuutta elättäjänä, vastata lapsen tarvitsevuuteen ja toimia myös autonomisena elättäjänä erilaisista riippuvaisuuksista vapaana.

Elättämistä on lähestytty erilaisilla ansaitsijamalleilla tai elättäjämalleilla (*bread-winner model*), joiden tarkoituksena on kuvata sitä, kuinka perheen aikuisjäsenet osallistuvat kodin ulkopuoliseen työelämään (Haataja 2004; ks. Warren 2007). Perusyksikkönä elättäjämalleissa on perhe, joka sukupuolisopimusteorioiden (ks. Rantalaiho 1994, 14) mukaan määrittää yksilön työssäkäyntipäätöksiä. Elättämisestä ei tämän mukaan päätetä kuten perinteinen sopimusteoria antaa ymmärtää, vapaana atomistisena yksilönä, vaan päätöksissä huomioidaan perheenjäsenten toiveet ja tarpeet. Elättäjämallilla on myös yhteiskuntapoliittista

merkitystä, sillä sen keinoin otetaan kantaa siihen, millaista ansiotyön, vanhemmuuden ja hoivan yhteensovittamista yhteiskunnassa tavoitellaan (Haataja 2004, 1.)

Aineistossani palkkatyösuhde on äitien suosima toimintamahdollisuus, joka korostaa naiselättäjyyden arvoa (ks. naiselättäjyydestä esim. Repo 2003). Muistelutyöaineistossa ansiotyöllä on keskeinen, instrumentaalinen rooli äidin taloudellisten toimintamahdollisuuksien vahvistajana.²¹ Se toimii toimintamahdollisuutena, joka vahvistaa äidin hyvinvointia ja edellytyksiä toimia taloudellisesti pyrkimystensä mukaisella tavalla.

Toimintamahdollisuuksien analyysissä käy ilmi, että palkkatyösuhteen edellytykset mahdollisuuksia edistävänä vaihtoehtona eivät rajoitu yksinomaan äidin hyvinvoinnin ulottuvuudelle. Palkkatyösuhde on merkityksellinen valinnan vaihtoehto myös äidin toimijuuden ulottuvuudella. Tämä yhdistyy huomiioon siitä, että ansiotyössä käynti on paitsi suotuisa keino hankkia elanto, myös osa naisen identiteettiä, kuten seuraava ote (11) ryhmäkeskustelusta kertoo.

Neea: [...] kun sinä olet kotona, niin sinä olet kuitenkin niin kuin äiti. Kun sinä saat olla töissä, niin sinä olet niin kuin minä.

Katri: Se on niin tärkeä osa sitä omaa identiteettiä?

Neea: Monet [äidit, KV] huomasivat, että voi ei, äitiysloma loppuu, pakko mennä töihin. Ja minä olin niin, että jees, minä pääsen töihin.

(Aineisto-ote 11, ensimmäinen ryhmätapaaminen, sivu 6)

Keskusteluote esittää palkkatyösuhteen toimintamahdollisuutena, jonka merkitys ei rajaudu sen välineelliseen arvoon hyvinvoinnin edistäjänä. Palkkatyösuhteella kerrotaan tässä olevan merkitystä myös inhimillisen kasvun kannalta ja se luo mahdollisuuksia kokonaisvaltaiselle toimijuudelle, sillä sen avulla äiti myös rakentaa identiteettiä. Neean ensimmäisessä puheenvuorossa rinnastuvat ansiotyössä käynti ja kotona oleminen. Äiti kertoo, että kotona nainen on ensisijaisesti äiti, mutta palkkatyössä nainen on jotain muuta, jotain johon hän viittaa nimittämällä sitä "minäksi". Tämän voi tulkita kertovan siitä, että äitiyden odotukset, äidin rooli ja tehtävät syrjäyttävät kotona naisen muut roolit. Työelämässä naisella on tämän mukaan kenties enemmän mahdollisuuksia tuoda esille itseään ja olla oma itsensä. Ansiotyö saa puheenvuorossa positiivisen merkityksen, joka yhdistyy naisen identiteettiin ja kokonaisvaltaiseen olemassa olemiseen. Tämä näkökohta on merkityksellinen toimintamahdollisuuksien viitekehyksessä. Positiivinen merkitys, joka paikantuu oman identiteetin vahvistumiseen työelämässä, osoittaa palkkatyösuhteen funktiota toimijuutta vahvistavana toimintamahdollisuutena. Toimijuuden ulottuvuudella toimintamahdollisuuksissa on kyse ihmisen kasvusta ja edellytyksistä saada potentiaaliset vahvuutensa käyttöön. Kyse

²¹ Ansiotyön merkitystä ja tärkeyttä eksplisoidaan aineistossa, tosin tutkijana arvelin, että aiheen syvemmälle erittelylle voisi löytyä tarvetta. Ehdotin ryhmälle, että kirjoitaisimme erikseen myös muistot äitiyteen ja ansiotyöhön liittyvien. Ryhmäläiset kuitenkin katsoivat, että aihepiiriä on käsitelty tapaamisissa niin runsaasti, että aiheen valinnasta luovuttiin.

on omien toimintamahdollisuuksien reflektoinnista ja siitä, kuinka oman potentiaalain käyttöönotto on yhteydessä ihmisen motivaatioon, pyrkimykseen ja tavoitteisiin, joiden vahvistaminen on tässä keskeistä (ks. esim. Sen 1999a; Conradie 2013.)

Palkkatyösuhdetta on mahdollista tarkastella lähemmin toimintamahdollisuutena, jonka hyvinvointia vahvistavia edellytyksiä arvioidaan. Perinteisten utilitarististen näkökulmien mukaan palkkatyö vahvistaa hyvinvointia taloudellisen hyödyn keinoin, mutta jättävät huomioimatta tämän toimintamahdollisuuden edellytykset tukea inhimillistä kasvua ja oman potentiaalain käyttöön ottoa. Toimintamahdollisuutena palkkatyösuhteen tarkastelu toimijuuden ulottuvuudella osoittaa tämän suhteen yhteydet ihmisenä olemisen ja ihmisenä kasvun mahdollisuuksiin. (Ks. Sen 1992, 150.)

Aineisto-ote 11 johdattaa tämän lisäksi toiseen, toimintamahdollisuuksien analysoinnissa tärkeään kontekstuaaliseen tekijään, jota Neean toisessa puheenvuorossa käytetään peilauspintana esiteltäessä omaa suhtautumista ansiotyöhön ja kotona olemiseen. Neea kertoo ”monien” äitien suhtautuvan äitiysloman päättymiseen harmitellen sitä, että paluu työelämään on edessä. Heidän kauttaan Neea tekee nähtäväksi oman suhtautumisensa aiheeseen: äidille itselleen ansiotyössä käynti on myönteinen tapahtuma ja siirtymä äitiyslomalta työelämään toivottava tapahtuma. Vaikka muistelutyöryhmäläiset eivät tässä ryhdy tarkemmin avaamaan eroja itsensä ja muiden äitien kesken, on ilmeistä, että heitä erottaa suhtautuminen äitiysvapaalta työelämään paluuseen. Onkin paikallaan todeta, että palkkatyösuhteeseen ja siirtymiseen perhevapaalta ansiotyöhön liittyy yleisellä tasolla äitien kesken erottelevia tekijöitä, jotka paikantuvat äidin elinolosuhteisiin ja määrittävät äidin edellytyksiä ansiotyöhön siirtymiselle (vrt. naisten työelämävalintojen preferenssiteoria Hakim 2000). Näiden kontekstuaalisten tekijöiden tarkastelu paljastaa sen, että siirtymistä perhevapaalta ansiotyöhön on tämän toimintamahdollisuuden yhteydessä paikallaan tarkastella kriittisenä siirtymävaiheena (ks. Rissanen 2012, 179).

Äitien mahdollisuudet siirtyä perhevapaalta työmarkkinoille eivät ole tasa-vertaisia. Tapio Rissanen (2012) on laajaan tilastolliseen aineistoon perustuvassa kotihoidon tuen tutkimuksessa todennut kotihoidon tuen käyttötapojen vaihtelevan merkityksellisesti äitien kesken. Hän katsoo tuen käytön olevan yhteyksissä siihen, millainen on äidin työmarkkina-asema. Heikosti työmarkkinoille kiinnittyneelle äidille kotihoidon tuen käyttöön liittyy ongelmia, sillä perhevapaalle jääminen heikentää entisestään epävarmaa asemaa työmarkkinoilla. Äideille, joilla on jatkuvat työsuhteet tai opiskelupaikat, joihin palata tuen käytön jälkeen, tuen käytöstä ei näytä olevan negatiivisia seurauksia takaisin työ- ja koulutusmarkkinoille siirtymisen osalta. Äitien tulotaso- ja urakehitykseen näitä seurauksia saattoi toki olla. Kuitenkin ongelmallisinta siirtymä työmarkkinoille näytti olevan äideillä, joiden asema markkinoilla on epävarma. Heidän tuen käyttönsä näytti pitenevän, sillä heikko työmarkkina-asema ei tarjonnut houkuttelevia vaihtoehtoja työmarkkinoille paluussa (Rissanen 2012, 178–179.) Tutkimukset kertovatkin siitä, että ansiotyössä toimivat pienten lasten äideistä erityi-

sesti korkeasti koulutetut äidit sekä ne, jotka ovat olleet töissä ennen lapsen syntymää ja joilla on ennen lapsen syntymää ollut toistaiseksi voimassa oleva työsuhde (Närvi 2014). Näiden näkökohtien valossa voi katsoa muistelutyöryhmäläisten vahvan palkkatyösuhteeseen sitoutumisen heijastelevan yhtäältä palkkatyösuhteen yhteyttä toimijuuden mahdollisuuksiin sekä edellä esitettyyn identiteetin rakentamiseen, mutta myös antavan viitteitä heidän hyvinvoinnin mahdollisuuksistaan, eli siitä, että muistelutyöryhmäläisten asema työ- ja koulutusmarkkinoilla näyttää suhteellisen vakaalta. Samalla on ymmärrettävissä, että toimintamahdollisuudet ja palkkatyösuhde yhtenä äidin valittavana olevana vaihtoehtona syntyvät osana ihmisen olosuhteiden ja yhteiskunnallisten suhteiden yhteyksiä. Tällaisen käsityksen puolesta puhuu myös seuraava aineisto-ote (12). Siinä muistelutyöryhmäläiset keskustelevat koulutuksen merkityksestä.

Sanni: Ja se [koulutus, KV] on tavallaan yhteiskunnan vaatimuskin. Jos ei se paine jostakin olisi, niin ei sitä [opiskelisi, KV]. Tietenkin onhan sitä itselläkin joku sellainen motivaatio. Mutta kyllä se tulee, on siinä joku sellainen yhteiskunnankin painostus.

Katri: Tulee ulkoapäin?

Sanni: Hmm.

Neea: Vai ollaanko me tehty se itse itsellemme?

Sanni: Ei. Et sinä saa töitä, et saa toimeentuloa, jos sinä et osoita jotenkin sitä pätevyttäsi.

(Aineisto-ote 12, ensimmäinen ryhmätapaaminen, sivu 4)

Ryhmäläiset tarkastelevat kirjoittamiaan muistoja koulutuksesta ja pohtivat, mistä johtuu kirjoituksissa ilmenevä vahva usko koulutukseen hyvinvointia vahvistavana tekijänä. Otteessa 12 Neean ja Katrin puheenvuorot esitetään kysyvinä pohdintoina aiheesta, ja Sannilla on tässä keskustelussa rooli vastauksia ja selityksiä tarjoavana keskustelijana. Äidit tunnistavat oman motivaation merkityksen koulutuksen suhteen, ja käyvät keskustelua siitä, mistä koulutus sen arvon saa. Otteessa esitetään kuitenkin, että koulutuksen merkitys ei synny yksinomaan ihmisen sisäisen mielekkyyden tai oman motivaation palosta, vaan ympäröivällä yhteisölläkin on tässä rooli.

Koulutuksen merkitys kietoutuu aineisto-otteessa yhteen yhteiskunnan ja sen tarjoamien taloudellisten toimintamahdollisuuksien kanssa. Ihmisellä on ja voi olla oma motivaatio, joka ohjaa ihmisen toimintaa. Jos kuitenkin on niin, kuten Sanni puheenvuorossaan esittää, että ihmiselle tarjolla olevat toimintamahdollisuudet ovat riippuvaisia kyvystä osoittaa pätevyys koulutuksella, on ilmeistä, että tämä edelleen ohjaa ihmisen toimintaa osaltaan. Toimintamahdollisuuksien merkitykset syntyvät ihmisen ja yhteiskunnan välisessä vuorovaikutuksessa.

Aineisto-otteen 12 viimeinen puheenvuoro esittää tässä yhteydessä merkityksellisen näkökohdan ansiotyöstä toimintamahdollisuutena: palkkatyöhön

pääsulle koulutus on edellytys ja keino osoittaa pätevyys ammatillisessa mielessä. Tämän perusteella se on tekijä, joka muokkaa ihmisen edellytyksiä saavuttaa palkkatyösuhde toimintamahdollisuutena. Tässä koulutus näyttäytyy erottelevana tekijänä (conversion factor), joka ihmisen elinolosuhteista sekä sosiaalisesta asemasta riippuvaisena rakentaa hänen mahdollisuuksiaan palkkatyösuhteeseen. Tulkitsen koulutuksen piirtyvän tämän toimintamahdollisuuden osalta elinolosuhteissa ilmeneväksi, toimintamahdollisuuksia määrittäväksi tekijäksi.²²

Jatkan vielä analyysiä palkkatyösuhteesta toimintamahdollisuutena paneutumalla aiheeseen hyvinvoinnin ulottuvuudella ja teen aluksi muutaman yleisen huomion äitien työmarkkinoille osallistumisesta. Äitien palkkatyösuhde ja osallisuus työmarkkinoilla näyttää olevan tietyssä mielessä erityinen ilmiö. OECD (2016) on vastikään nimennyt naisten osallistumistason työelämään yhdeksi suomalaisen talouden heikkoudeksi. Samalla naisten osallistumista työelämään on Suomessa totuttu pitämään aktiivisena, ja sen on katsottu takaavan vahvan talouskasvun yhteiskunnalle (esim. Moisio 2010, 180). Vuonna 2013 20–59 -vuotiaiden äitien työllisyysaste oli 77 prosenttia (SVT 2016). Yhtäältä äitien aseman työmarkkinoilla on katsottu olevan muita työelämään osallistuvia väestöryhmiä heikempi. Tunnettu tosiasia on, että naiset ansaitsevat työmarkkinoilla vähemmän kuin miehet, ja tämän ohella äidit myös ansaitsevat vähemmän kuin lapsettomat naiset (ks. esim. Kellokumpu 2006; Napari 2010). Äitien työmarkkina-asema näyttäytyy edellä esitetyn valossa äitien elinolosuhteisiin paikantuvana tekijänä, jolla lähtökohtaisesti voi olla palkkatyösuhdetta toimintamahdollisuutena heikentäviä piirteitä hyvinvoinnin ulottuvuudella. Tästä johtuen pohdin ansiotyötä toimintamahdollisuutena, joka edellyttää äidiltä mukautumista paikoin epäedulliseen työmarkkina-asemaan. Myös muistelutyöryhmäläiset näyttävät tunnistavan tämän suuntaisia elementtejä elämässään.

Minulla on ainakin aina ollut itsestään selvyys, että mies tienaa enemmän kuin minä. Miehellä on aina parempi auto kuin minulla. Mies hankkii metsiä ja maita. (Aineisto-ote 13, Neean sitaatti, toinen ryhmätapaaminen, sivu 1)

Tämä puheenvuoro sijoittuu aivan toisen ryhmätapaamisen alkuun ja on yksi ensimmäisistä muistelutyöryhmäläisten kannanotoista ryhmätapaamisessa, joka käsittelee äitiyttä ja rahaa. Puheenvuorossa tunnistetaan sukupuolittuneet työ- ja palkkamarkkinat. Tulkitsen tässä puheenvuoron avulla palkkatyösuhdetta hyvinvoinnin ulottuvuudella. Tällä ulottuvuudella palkkatyösuhde vahvistaa äidin taloudellisia mahdollisuuksia tulojen muodossa, kuten aiemmin on esitetty. Kuitenkin palkkatyösuhteeseen paikantuu yhtäältä hyvinvointia potentiaalisesti heikentäviä piirteitä, jotka liittyvät naisten epäsuosiolliseen työmarkkina-asemaan. Esimerkiksi sukupuolittuneita työmarkkinoita voidaan pitää tekijänä, joka siinä tilanteessa, että äiti tunnistaa ja tiedostaa asian, heikentää äidin käsitystä palkkatyösuhteesta hyvinvointina (ks. samansuuntaisesti Sen 1992, 62–63). Huomio yllä esitetystä puheenvuorossa kiinnittyy tämän myötä siihen, että äiti tunnistaa tulo-tason heikkouden ja toteaa samalla ottavansa sen itsestään selvytenä.

²² Koulutusta on toisaalla tarkasteltu toimintamahdollisuutena, joka on yksi vaihtoehto potentiaalisten mahdollisuuksien valikossa (Okkolin 2013).

Mitä tämä itsestään selvyys merkitsee? Vihjaako se sitä, että äiti hyväksyy eriarvoisuuden? Onko tässä kyse eriarvoisuuteen mukautumisesta tai adaptoitumisesta, kuten Sen asian ilmaisee (Sen 1992; Conradie & Robeyns 2013, 563)? Eli tarkoittaako tämä itsestään selvyyteen viittaaminen sitä, että äiti ei näe sukupuolten välistä palkkatasa-arvoa mahdollisena, vaan ottaa annettuna sukupuolittuneet työ- ja palkkamarkkinat? Pohdin näitä tarkastelemalla muistelutyöryhmäläisten suhtautumista eriarvoisuuteen tämän suuntaisesti seuraavan otteen 14 avulla.

Sanni: Minä olen kyllä hyväksynyt sen, että se lastenhoitamisrooli se on kyllä minulla, mies hankkii sitä fyrkkaa, ja on sitten omalla tavallaan läsnä. Jos on.

Katri: Minun on vaikea hyväksyä sitä silleen. Ja minusta tuntuu myös, että miksi minä en voi hyväksyä. Koska ajattelen, että jos minä sen hyväksyisin, niin elämä olisi paljon helpompaa.

Neea: Helpompaa. Minä olen miettinyt just tuota samaa.

(Aineisto-ote 14, ensimmäinen ryhmätapaaminen, sivu 16-17)

Ote keskustelusta kuvaa sitä, millaisia neuvotteluja äidit käyvät kollektiivisesti, mutta myös itsensä kanssa selvittääkseen suhtautumistaan sukupuolittuneisiin työmarkkinoihin, joita tässä tarkastellaan elämänkokonaisuuden huomioivassa laajassa kontekstissa. Tässä palkkatyösuhdetta tulkitaan toimintamahdollisuutena, johon kysymykset vanhemmuudesta ja hoivasta kietoutuvat perustavanlaatuisella tavalla. Äidin ansiotyössä käynti on osa perheen elättäjämallin mukaista päätöstä, johon perheenjäsenten tarpeet ja toiveet yhdistyvät. Oteen 14 aloittavaa toteamusta itsestä lastenhoitoroolissa ja miehestä tienaaajana voisi tulkita mieselättäjämallin mukaisena työnjakona. Siinä miehellä on rooli ansaitsejana ja naisella tehtävä lasten- ja kodinhoitamisessa. Mieselättäjämalli (ks. Anttonen 1994, 207; Haataja 2004), joka perustuu sukupuolten väliseen tiukkaan, eriytyneeseen työnjakoon ja tarjoaa naisten maailmaksi kodin, miesten kodiksi palkkatyön yhteiskunnan, on Suomessa heikko. Tutkijat ovat osoittaneet, että myös Suomeen oli tarkoitus 1900-luvulle tultaessa ja vuosisadan vaihteen molemmin puolin juurruttaa mieselättäjämalli työväestön ja maalaisten keskuuteen. Mallin ankkuroiminen ei onnistunut, vaan agraari-Suomessa naisten työvoimaa tarvittiin pelloilla, navetassa ja tehtaissa (Anttonen 1994, 210; Nätkin 1997, 210; Strandell 1984, 228-229.) Samalla tutkimukset kertovat elättäjämallien osalta todellisuuden moninaisuudesta, kuten tässä omakin tutkimukseni tekee. Perinteiset sukupuolten väliset tehtävänjaot näyttäisivät elävän rinnan kahden elättäjän mallin tavoiteltavuuden ja toivottavuuden kanssa.

Tulkitsen aineisto-otteessa 14 esitetyn puheenvuoron toteamusta mieselättäjämallin hyväksymisestä keinona mukautua eriarvoisuutta ilmentäviin vastuunjakoihin työ- ja perhe-elämän suhteissa, eli adaptoitumisena (ks. Sen 1992). Olennaista on tulkintani osalta se, että kyse ei tässä välttämättä ole siitä, että äiti kertoessaan hyväksyvänsä mieselättäjämallin, näkisi mieselättäjyyden suotuisana tai tavoiteltavana toimintamahdollisuutena. Sen sijaan on kyse äidin tar-

peesta selittää itselleen ja muille suhtautumistaan työnjakojen sukupuolittuneeseen toteutumiseen tässä kontekstissa. Mieselättäjämallin hyväksyminen on ristiriidassa senkin kanssa, miten Sanni on aiemmin puhunut naisen taloudellisen autonomian puolesta. Merkityksellistä tässä tulkinnassa on myös keskusteluotteen yhteys. Ote on osa keskustelua, jossa äidit käsittelevät koulutukseen ja työelämään liittyviä kokemuksia tasa-arvon epäkohdista. Miesansaitsijamallin hyväksymistä käytetään tässä keinona selvittää eriarvoisuutta ilmentävistä suhteista. Tämän suuntaisen tulkinnan puolesta puhuvat myös otteen myöhemmät puheenvuorot, joissa Katri ja Neea näkevät mieselättäjämallin hyväksymisen äidin elämää helpottavana tekijänä. Kuitenkin käy ilmi, että sopeutuminen ja mieselättäjämallin mukaisten työjakoroolien hyväksyminen ei tule tässä kerrotuksi äitien suosimana vaihtoehtona. Mukautuminen eriarvoisuutta ilmentävään työmarkkina-asemaan voi auttaa ylläpitämään käsitystä palkkatyösuhteesta ensisijaisesti hyvinvointia vahvistavana toimintamahdollisuutena. Mieselättäjämalli voisi tämän perusteella tulla tulkituksi palkkatyösuhteelle potentiaalisesti vaihtoehtoisena toimintamahdollisuutena, joka aineistossani kuitenkin on keino osoittaa omaa tarvetta sopeutua eriarvoisuuteen työnjakoa leimaavissa olosuhteissa.

Mukautuminen eriarvoisuutta ilmentäviin olosuhteisiin on monisyinen prosessi. Äidin epävakaa työmarkkina-asema voi yleisellä tasolla olla itsessään erotteleva tekijä (conversion factor), joka vaatii äitiä valitsemaan toimintatapansa: joko asettautumaan aktiivisesti jollain keinoin epäoikeudenmukaisia työmarkkinoita vastaan tai kehittämään itselleen keinon sopeutua eriarvoisuutta luoviin rakenteisiin ja työnjakoihin. Palkkatyösuhte on individualistisella tasolla toimintamahdollisuus, joka kietoutuu tiiviisti yhteen vanhemmuuden ja hoivan kanssa. Moninaiset suhteet rakentavat äidin ansiotyön mahdollisuuksia. Mahdollisuuksiin yhdistyy perheenjäsenten toiveiden ja tarpeiden rinnalla eritavoin tietoiset ja tiedostamattomat tekijät, joita ympäröivällä yhteisöllä ja vaikkapa edeltävillä sukupolvilla on äidin tekemille valinnoille ja ratkaisuille. Katson seuraavan keskusteluotteen kuvaavan sitä, kuinka monisyisiä nämä suhteissa rakentuvat mahdollisuudet ovat.

Sanni: Minähän hoidin sitten kaikki sellaiset käytännön asiat. Tämä nykyisten lasten isä on tosi tekevä, se osaa tehdä vaikka sitten mitä käytännönhommia. Mutta se lastenhoito, niin ei hän ole siihen osannut millään lailla, vaikka hän on nuori. Niin ei hän ole mihinkään vaipanvaihtoon [osallistunut, KV]. Ei se ole ikäkysymys, se on persoonakysymys, siinä on niin monta tekijää ja kyllähän ne kotona opitut mallit, kyllähän ne sitten siinä on kanssa.

Neea: Kuinkahan ne meihin naisiin vaikuttaa ne kotona opitut mallit?

Sanni: Vaikuttaa tietenkin. Minä voin kuvitella omalta kohdaltani sen. Minun äiti on kanssa kotona aina organisoinut kaiken, mutta on isäkin ollut siinä kanssa mukana ja laittanut ruokaa.

(Aineisto-ote 15, ensimmäinen ryhmätapaaminen, sivu 19)

Muistelutyöryhmässä heräsi muutamaan otteeseen keskustelu perheen sisäisestä työnjaosta ja sen vaikutuksesta äidin mahdollisuuksiin toimia oman hyvinvointinsa puolesta. Tällaisesta yhteydestä on myös yllä oleva keskusteluote, jossa

Sanni kertoo siitä, kuinka työnjako entisen puolison kanssa toteutui. Perheen sisäiset työnjaot kerrotaan tässä syntyvän monen tekijän summana, niiden katsotaan myös olevan persoonakysymys. Tämän voi tulkita viittaavan siihen, että kyse on lopulta individualistisesta ratkaisusta, jonka ihminen itsenäisesti tekee. Sanni päätyy yhdessä Neean kanssa pohtimaan kotona opittujen tapojen vaikutusta perheen työnjakoihin. Äidit näkevät varsin yksiselitteisesti tässä, että tällaisilla lapsuuden perheessä omaksutuilla tavoilla on vaikutusta äidin valinnoille. Toisaalla keskustelijat toteavat, että lapsuuden perheessä opitut tavat voivat myös toimia esimerkkeinä sille, kuinka äiti ei halua asioita omassa elämässään hoitaa. Tässä otteessa 15 on joka tapauksessa mahdollista tulkita äitien tunnistavan varsin yksiselitteisesti sen asian, että näillä tavoilla ja malleilla on äidin omille valinnoille vaikutusta.

Päätän palkkatyösuhteen tarkastelun kokoamalla tässä analyysin tuottamia näkökohtia. Palkkatyösuhdetta on analyysissä yllä tarkasteltu toimintamahdollisuutena, joka näyttäisi äitien näkökulmasta olevan erityisen suosittu vaihtoehto toimintamahdollisuuksien valikossa. Analyysi on irrottanut palkkatyösuhteen tarkastelusta yksinomaan individualistisesta hyötynäkökulmasta. Käy ilmi, että mahdollisuudet palkkatyösuhteeseen eroavat äitien kesken. Samalla analyysi on kohdistunut palkkatyösuhteen, vanhemmuuden ja hoivan jakamiseen perheissä kokonaisuutena, joka näyttää paikoin edellyttävän äidiltä jonkin asteista mukautumista tilanteeseen. Tässä äidin keinoja käsitellä kysymystä sukupuolten välisestä työnjaosta on reflektoitu tarpeena selittää omaa suhdetta sopeutumista vaativaan tilanteeseen.

Palkkatyösuhte näyttäytyy analyysin perusteella toimijuutta ja hyvinvointia vahvistavana toimintamahdollisuutena. Vaihtoehtona palkkatyösuhte edistää aineistossani varsin optimaalisesti toimijuutta sekä hyvinvointia, se vastaa äidin arvoja ja arvostuksia mahdollistaen vastuullisuutta korostavan elättäjyyden. Äidin palkkatyösuhte näyttäisi olevan tämän osalta toimintamahdollisuutena varsin ylivertainen. Jaottelu hyvinvoinnin ja toimijuuden ulottuvuuksiin paljastaa tästä toimintamahdollisuudesta sen, että kyse ei ole yksinomaan äidin hyvinvointia toimeentulona edistävästä mahdollisuudesta. Ansiotyöllä voi olla äidin toimijuutta vahvistavia merkityksiä, jotka yhdistyvät tässä aineistossa esimerkiksi äidin identiteettiin. Toimijuuden ja hyvinvoinnin välinen eronteko yhdistyy edelleen palkkatyösuhteen vapausluonteeseen (ks. Sen 1992, 57). Toimijuuden vapaudet ja hyvinvoinnin vapaudet ovat toisistaan eroavia. Toimijuuden vapauden käsite viittaa vapauteen saavuttaa ja tavoitella asioita, jotka ovat ihmisen arvojen mukaisia toimijuuden vaihtoehtoja. Hyvinvoinnin vapaus puolestaan viittaa vapauteen tavoitella asioita, jotka ovat perustavanlaatuisia ihmisen omalle hyvinvoinnille. Tähän jaotteluun paikantuu palkkatyösuhteen ylivertaisuus verrattuna edellä käsiteltyyn perheen sisäisesti jakaman rahatalouden toimintamahdollisuuteen. Analysoin edellä, että perheen sisäinen rahatalous näyttäytyy riippuvuutta ilmentävänä vaihtoehtona osin eripuraisena äidin omille pyrkimyksille. Se on vaihtoehto, joka yhtäältä vahvistaa toimijuuden mahdollisuuksia, samalla sen kyky vahvistaa hyvinvoinnin vaihtoehtoja on rajallinen. Hyvinvoinnin ulottuvuudella perheen sisäisesti jakama rahatalous ei kaikilta osin

vastaa äidin omia tavoitteita, sillä riippumattomuus toteutuu epäsuorasti. Palkkatyösuhteella näyttää tässä kohdin olevan suurempi vapausaste äidin toimintamahdollisuutena kuin mitä perheen sisäisellä rahataloudella on. Tämä hyvinvoinnin vapautta edistävä piirre yhdistyy siihen, että palkkatyösuhte on selkeämmin äidin omien pyrkimysten mukainen keino toimia vastuullisuutta korostavana elättäjänä (ks. Sen 1992, 61). Hyvinvoinnin ulottuvuudella palkkatyösuhteen ylivoimaisuutta toimintamahdollisuutena on analyysissä problematisoitu toimintamahdollisuuteen yhdistyvän adaptoitumisen tarpeena. Sukupuolittuneita työmarkkinoita ja niiden yhteyksiä sukupuolittuneeseen työnjakoon perheessä, vanhemmuudessa ja hoivassa on tulkittu tekijöinä, joista aiheutuu äidille tarve selittää suhtautumistaan ja sopeutumistaan omaan epäedullisenakin ymmärrettävään asemaan. Kun tarkastellaan palkkatyösuhdetta hyvinvoinnin ulottuvuudella, äitien epävakaa työmarkkina-asemalla on toimintamahdollisuuden osalta hyvinvointia heikentävä vaikutus.

6.3 Perhe-etuudet

Tarkastelen yhteiskunnan tarjoamia perhevapaajaksoja ja -etuuksia toimintamahdollisuutena. Perhe-etuuksien pyrkimyksenä voi nähdä olevan sen, että sosiaali- ja yhteiskuntapoliittisilla ratkaisuilla turvataan äitiyden edellytyksiä ja tarjotaan sellaisia oikeuksia ja mahdollisuuksia, jotka eivät ilman julkista hoitamista ole ratkaistavissa (ks. Julkunen 1995). Tämän lisäksi perhe-etuuksien avulla neuvotellaan ja tuotetaan sukupuolten välisiä suhteita sekä perheen ja lasten asemaa yhteiskunnassa (ks. Sipilä ym. 2012b, 194; Jokinen 2010, 52). Toimintamahdollisuutena perhe-etuudet paikantuvatkin pitkälti äidin yhteiskunnallisiin suhteisiin. Käytännössä perhe-etuudet viittaavat ensisijaisesti etuuksiin, jotka mahdollistavat äidin toimimisen kotona. Mielenkiinto kohdistuu tässä yhteydessä siihen, millaisia valinnan vaihtoehtoja hyvinvoinnin ja toimijuuden ulottuvuudella perhe-etuudet äidille tarjoavat. Tarkastelu alkaa puheenvuorolla, jossa Merja kertoo kotiäitinä olemisesta ja pärjäämisestä kotihoidon tuella.

”Kun on kotiäitinä ollut, niin kaikki rahat menee niin, että just ruokaan ja lapsen vaatteisiin, niin pitkälle kuin riittää ja sitten kun omat loppuu niin otetaan sitten mieheltä. (...) Mutta se kotihoidon tuki nyt on se mikä se nyt on. Se menee niin helposti kuukaudessa ruokaan ja tämmöseen.” (Aineisto-ote 16, Merjan sitaatti, toinen ryhmätapaaminen, sivu 3-4)

Kotihoidon tuki on eräs perhe-etuuksista, jotka rakentavat toimintamahdollisuuksia. Etuutena se tarjoaa toimeentulon perusedellytyksiä, silloin kun lapset hoidetaan kotona. Pääsääntöisesti kyse on äidin toimimisesta kotiäitinä (ks. Lammi-Taskula & Karvonen 2014, 70; Repo 2012, 121–124). Kotihoidon tuki, joka muodostaa äidin tulot, käytetään Merjan puheenvuorossa ruokaan ja lasten vaatehankintoihin. Kotihoidon tuen erityisyys on tutkimuksessa (Sipilä ym. 2012a) yhdistetty siihen, että etuus tarjoaa lapsiperheille palvelun sijasta rahaa. Tuen saaja voi käyttää rahaa haluamallaan tavalla, mutta tuen tarkoitus on edesauttaa

hoivan tuottamista. (Sipilä ym. 2012b, 187.) Merjan puheenvuorossa kotihoidon tuki tarjoaa vaihtoehdon perheen hyvinvoinnin tukemiselle, mutta ei riittävää turvaa elättämiselle kokonaisuudessa. Puheenvuorossa toimeentulon turvaavat perheen käytössä olevat muut tulot, jotka täydentävät matalaa kotihoidon tukea. Tämän avulla Merjan puheenvuorossa onnistutaan saavuttamaan tavoiteltu lasten hoiva kotona. Perhe-etuuden voi tässä puheenvuorossa näin ollen katsoa toimivan äidin hyvinvointia vahvistaen.

Toimintamahdollisuudet rakentuvat Merjan puheenvuorossa kahden toimintavaihtoehdon yhdistelmässä. Äidin mahdollisuuksia selviytyä hoitopaalla rakentavat toisiaan täydentävät vaihtoehdot, yhteiskunnan tarjoama perhe-etuus (kotihoito tuki) sekä perheen sisäisesti jaettu talous (puolison ansiotulot). Kotihoidon tuen matala taso ei tässä yhteydessä näyttäyty ongelmaksi, sillä äidillä on muita toimintamahdollisuuksien vaihtoehtoja käytössään, mutta puheenvuorossa ilmi käyvä esitys tuen riittämättömyydestä vahvistaa käsitystä siitä, että perhepoliittiset tulonsiirrot ovat jääneet jälkeen hinta- ja ansiotulokehityksestä (Hirvilampi & Laatu 2008, 20–21; Salmi, Sauli & Lammi-Taskula 2009, 93). Erityisesti pikkulapsivaiheessa perheet ovat riippuvaisia sosiaaliturvasta ja tulonsiirroista. On todettu, että yksi pikkulapsiperheiden taloudellista toimeentuloa ja selviytymistä selittävä tekijä on se, millainen on ansiotyön osuus perheen tulonmuodostuksessa (ks. Salmi ym. 2009, 84–85). Köyhyysriski on korkeimmillaan lapsiperheessä, jos ansiotyön osuus perheen tulonmuodostuksessa on vähäinen. On todettu, että joka toisessa köyhyysrajan alittaneessa lapsiperheessä kukaan ei käy ansiotyössä, kun muissa lapsiperheissä työssä käymättömyys on noin kahden prosentin luokkaa (Salmi ym. 2009, 84). Tämän tiedon valossa voidaan perhe-etuuden ja perheen sisäisesti jakaman rahatalouden kombinaatiossa pitää hyvinvoinnin saavutusta vahvistavana tekijänä sitä, että perheessä on ansiotuloja.

Merjan puheenvuoro aineisto-otteessa 16 kertoo siitä, että perhe-etuus toimii äidin hyvinvointia vahvistavana saavutuksena, kun äidillä on myös muita tuloja käytössään. Lisäksi puheenvuoroa voi analysoida huomioiden jännitteet, joita perhe-etuus tässä luo äidin hyvinvoinnin mahdollisuuksille. Tuen vaatimaton taso aiheuttaa sen, että äiti turvautuu puolison tuloihin. Turvautuminen puolisoon vahvistaa perheen sisäisiä riippuvaisuuksia, millä tässä on nähtävä olevan vaikutusta tämän vaihtoehdon merkitykselle hyvinvoinnin saavutuksena. Sen perusteella, kuinka tiiviisti muistelutyöryhmässä taloudelliset pyrkimykset yhdistetään itsellisyyteen, voidaan arvioida, että riippuvuus myös heikentää perhe-etuuden merkitystä hyvinvoinnin saavutuksena.

Perhe-etuuden käyttöön liittyvillä tekijöillä voi tämän ohella nähdä olevan vaikutusta merkitykseen, jonka perhe-etuus toimintamahdollisuutena saa. Perhevapaan käytöllä on tutkimuksissa todettu olevan yhteys naisten tulotasoon ja palkkakehitykseen (ks. Napari 2010; Kellokumpu 2006.) Pitkät perhevapaat näyttävät heikentävän naisten palkkakehitystä. Sami Napari (2008), joka on tutkinut perhevapaiden vaikutusta äitien palkkakehitykseen, osoittaa tarkastelussaan, että perhevapailta tapahtuvan työmarkkinoille paluun jälkeen äidit ansaitsevat vähemmän kuin lapsettomat naiset. Ansiotason ”lapsisakko” ja sen suuruus ovat

yhteydessä siihen, kuinka pitkään äiti on ollut perhevapailta. Mitä kauemmin äiti on perhevapailta, sitä suurempi on ansiotason ero lapsettomiin naisiin. (Ks. Napari 2008.)

Toisaalta kyse ei ole yksin perhe-etuuden käytön aikaansaamista seurauksista äidin tulo- ja ansiokehitykselle vaan tutkimustiedon valossa on ilmeistä, että myös äitien edellytykset valita perhevapaa vaihtelevat. Näin voidaan argumentoida, sillä mahdollisuus valita perhevapaa on yhteydessä suomalaisten äitien jakautuneisiin mahdollisuuksiin yhdistää työ ja perhe (ks. Rissanen 2012; Närvi 2014; Lammi-Taskula 2004). Tapio Rissanen (2012) tutkimus kotihoidon tuen käytöstä kertoo, että päätös tuen käytöstä merkitsee valintaa lastenhoidosta sekä työn ja perheen yhteensovittamisesta, mutta myös valintaa toimeentulosta, kotiöistä ja työstä poisjäämisestä. (Rissanen 2012.) Äitien mahdollisuudet valita kotihoidon tuki eroavat keskenään: osalle tukeen oikeutetuista äideistä kotihoidon tuen käyttö ei näytä olevan mahdollista, kun taas osalle äideistä se näyttäytyy toimeentulon ja työmarkkina-aseman kannalta välttämättömänä vaihtoehtona. (Rissanen 2012, 176–177.) Tuen jättävät käyttämättä tyypillisesti korkeasti koulutetut äidit, joiden perheessä on korkea tulotaso, mutta työsuhteet ovat määräaikaisia. Toisessa ääripäässä tukea näyttäisivät käyttävän pisimpään työttömäksi päätyvät äidit. Työllistymismahdollisuudet ovat heidän kohdallaan vaikeat, joutuen koulutustaustasta ja siitä, että kiinnittyminen työmarkkinoille on heikkoa. Kotihoidon tuki näyttää olevan vaihtoehto työttömyydelle eikä valinnan houkuttelevuutta vähennä näin sen mukanaan tuomat toimeentulon ongelmat. Vakaassa työsuhteessa oleville ja opiskelijoille tuki on puolestaan työn tai opiskelun ja perheen yhteensovittamisen väline. (Rissanen 2012.)

Vastaavansuuntaisesti tutkija Johanna Närvi (2014) toteaa kotiäitiyden tarjoavan legitiimin vaihtoehdon työttömyydelle tai heikolle asemalle työelämässä (Närvi 2014, 551). Juuri heikoimmassa työmarkkina-asemassa olevien äitien tilanne näyttää helposti pääsevän unohtumaan perhepoliittisissa ja yhteiskunnallisissa pyrkimyksissä, joilla äitien asemaa koetetaan kohentaa (Jokinen 2012, 52). Tutkimuksissa onkin kyseenalaistettu varsin yksituumaisesti tehtyjen perhepoliittisten ratkaisujen kyky edistää heikompiosaiten äitien asemaa sekä tasoittaa äitien välistä eriytymiskehitystä. (Lammi-Taskula 2004; Närvi 2014; Rissanen 2012; myös Repo 2012, 145–150; Kelhä 2009, 52–53.) Perhe-etuudet näyttävät tämän myötä toimintavalikossa vaihtoehtona, jonka mahdollisuudet toimijuuden vapauslottuvuudella vaihtelevat. Potentiaalisena valinnanvaihtoehtona perhe-etuudet tarjoavat erilaisia mahdollisuuksia koulutetulle, ansiotyössä käyväälle äidille kuin työttömälle, opiskelijalle tai vaikka osa-aikatyötä tekeväälle vähävaraiselle äidille (ks. esim. Kelhä 2008, 96). Valinnan vapaudet ovat yhteydessä äidin työmarkkina-asemaan, koulutustasoon sekä perheasemaan.

Perhe-etuudet paikantuvat äidin yhteiskunnallisiin suhteisiin ja käsittelevät toimintamahdollisuutena sitä, millaisia vaihtoehtoja ja yhteiskunnallisia positiioita yhteiskunta äideille tarjoaa. Perhevapaita mahdollistavat etuudet muotoilevat perhepoliittista mallia, vahvistavat ideologiaa valinnan vapaudesta ja osallistuvat julkisen ja yksityisen elämänalojen välisten rajapintojen määrittelyyn

(Sipilä, Rantalaiho, Repo & Rissanen 2012, 187). Perhepolitiikalla on mahdollisuus haastaa perinteinen hoivatyönjako esimerkiksi lastenhoitopalveluin ja vanhempainvapaiden isäkiintiöin. Tukijärjestelmät ovat keskeisiä elementtejä, jotka rakentavat lastenhoitopolitiikkaa ja osallistuvat ideologisella tasolla neuvotteluun siitä, kenellä on vastuu hoivasta. (Sipilä ym. 2012b, 194–199.)

Pohdintaan siitä, millaista toimijuutta perhe-etuudet äidille mahdollistavat, osallistuu Johanna Närvin (2014) tutkimus pienten lasten äitien työmarkkinoille paluusta. Närvi selvittää äitien koulutuksen ja työmarkkina-aseman merkitystä työelämään paluun yhteydessä ja tähdentää tutkimuksessaan, että vallitsevat hoivaihanteet vaikuttavat äitien työhön paluuseen tai valintaan jäädä kotiin. Eriyisesti kotona lapsia pidempään hoitavat äidit perustelevat valintaansa hoivaihanteiden mukaisena ratkaisuna. (Närvi 2014, 551.) Samansuuntaisesti myös muut tutkijat ovat tarkastelleet valintaa kotiäitiydestä suomalaiseen perhe-elämään viime vuosina yhdistetyn uusfamiliaristisen suuntautumisen mukaisena ratkaisuna (ks. Jallinoja 2006; Repo 2012: Kuronen, Kröger & Jokinen 2010, 32–36). Näiden esiteltyjen näkökohtien perusteella voidaan argumentoida sen puolesta, että perhe-etuuksien tarjoamat perhevapaat tarjoavat osaltaan tilaisuuden toteuttaa äitiyttä familistisia arvoja seuraten. Ne muodostavat familistiseen ajatteluun nojautuvan toimintavaihtoehdon (ks. myös Jokinen 2010, 53).

Perhe-etuuksien läheisempi tarkastelu toimintamahdollisuutena paljastaa jännitteitä palveluita tuottavan järjestelmän ja palvelunkäyttäjien todellisten tuen tarpeiden välillä. Perhe-etuuksien yhdistyminen perheen sisäisesti jakamaan rahatalouden toimintamahdollisuuteen antaa vihjeitä siitä, että perhe-etuudet edustavat suomalaisessa perhepalveluiden valikossa etuusjärjestelmää, jota ideologisesti näyttävät pohjustavan perhekeskeisyyden idea, familistiset arvot ja siihen kytkeytyvät hoivaihanteet. Perhepoliittista kehitystä suomalaisessa yhteiskunnassa on nähtykin leimaavan se, että hoivasta ja vanhemmuudesta keskustellaan yhä perhekeskeisempään sävyyn (Sipilä ym. 2012a). Suomalainen tukijärjestelmä ilmentää varsin perinteistä mallia hoivasta, vanhemmuudesta ja tehtävien jaosta ja äidin hoivan kulttuurinen malli näyttää elävän vahvana (Sipilä ym. 2012b, 194–199.) Tästä on kyse myös seuraavassa puheenvuorossa.

”Mutta samalla sitten taas se yhteiskunta sysää meidät pitää huolen omista asioista. Niin kuin minä kirjoitin, että 11 euroa per päivä on minimiäitiyspäiväraha. Se on puolet minimi työttömyyspäivärahasta. Että sehän on ihan älyttömän pieni. Mutta se vaan on, että kyllä äidit pärjää. Että sillä pitää vaan tulla toimeen. (...) Kyllä äidit pärjää, kyllä ne penniä venyttää, että kyllä ne sillä asian hoitaa.” (Aineisto-ote 17, Neean sitaatti, toinen muistelutyöryhmätapaaminen, s. 14)

Otteessa Neea viittaa omaan kirjoitukseensa, jossa hän kertoo toimeentulovaikeuksista, jotka liittyvät elämään hänen jouduttuaan tilanteeseen, jossa hän elättää yksin perhettään eli kahta alle kolmevuotiasta lasta. Elämä minimiäitiyspäivärahalla kerrotaan Neean muistossa taloudellisesti hankalana. Käy ilmi, että äiti käsittää tässä yhteiskunnan hyötyvän siitä, että hän hoitaa elatus tehtävänsä pienen äitiyspäivärahan turvin toimijana, joka noudattaa vastuullisuuden rationaa-

lia. Yhteiskunta ei puheenvuorossa näytä ymmärtävän yksinelävän äidin ahdingkoa, missä analyysini mukaan on kyse siitä, että etuusjärjestelmän oletukset palvelunkäyttäjistä eroavat palvelukäyttäjän todellisuudesta.

Simon Duncan ja Monika Strell (2004) ovat tutkineet yksinhuoltajaäitien mahdollisuuksia palkkatyöhön ja tuoneet tässä yhteydessä esille ”rationaalisuuden erheen” (*rationality mistake*), joka heikentää palvelujärjestelmän edellytyksiä tukea äitien työllistymistä. Tutkijat toteavat, että palvelujärjestelmää ohjaa käsitys tuenhakijasta rationaalisenä toimijana, jonka tavoitteena on omien taloudellisten etujen mukainen kustannusten ja hyötyjen laskelmointi (Duncan & Strell 2004). Heidän mukaansa yksinhuoltajaäidin taloudellista toimintaa näyttää kuitenkin tämän vastaisesti määrittävän erityinen moraalinen ja relationaalinen rationaali (Edwards & Duncan 1999; Duncan & Strell 2004, 42).

Vastuut, moraalinen ja relationaalinen rationaali kuvaavat ensisijaisesti äidin toimintaa taloudellisen laskelmoinnin sijaan, minkä vuoksi palvelujärjestelmän pyrkimykset vaikuttaa käytökseen nojaavat virheelliseen oletukseen tuen hakijan rationaalista (ks. Duncan & Strell 2004, 41–42.) Tästä seuraa, että palvelujärjestelmän edellytykset tukea äidin kiinnittymistä työmarkkinoille jäävät heikoksi.

Eräänlaisen rationaalisuuden erheen voisi tämänsuuntaisesti paikantaa myös perhe-etuksia tarjoavan palvelujärjestelmän yhteyteen. Perhe-etuusjärjestelmästä, jota organisoidaan ideologisesti perhekeskeisen taloudellisen jakamisen perustalle, tulee aineistossani esille perhevapaan käytön ja perheen sisäisesti jakaman rahatalouden yhteytenä. Palvelujärjestelmää ideologisesti ohjaava perhekeskeinen taloudellinen jakaminen näyttää kuitenkin olevan jännitteinen äitien taloudellisten pyrkimysten kanssa sekä sen kanssa, mitä muistelu-ryöryhmäläiset kertovat kokeneensa. Tähän yhteyteen paikannan perhevapaisiin palvelujärjestelmänä yhdistyvän erheellisen rationaalin, jonka seurauksia pienten lasten äideille kuvaa seuraava ota Neean kirjoittamasta muistosta.

”Hänen elämänsä ei vaan mene niin kuin hän on suunnitellut. Vauva on tulossa ja hän jääkin yksin esikoisen ja pian syntyvän vauvan kanssa. Hänen koko elämänsä menee uusiksi, samoin raha-asiat. Hän on aina ollut taloudellinen, mutta nyt hänelle tulee ensimmäistä kertaa seinä vastaan kaikessa. Kaiken muun ohella hän murehtii rahaa, kuinka hän nyt hankkii lapsille ruokaa? Hänelle ei jää muita vaihtoehtoja kuin ottaa yhteyttä sosiaalitoimistoon ja kertoa tilanne. Hän saa vastaan ihanan ihmisen, jolle hän vuodattaa koko tarinan. Sosiaalityöntekijä näyttää hänelle inhimillisen puolen parjatusta paikasta ja hän saa apua. Häntä ei arvostella eikä haukuta vaan häntä kohdellaan aikuisena ihmisenä ja hän saa raha-tilanteeseensa vähän helpotusta.” (Aineistote 18, Neean muistosta)

Kirjoituksessa vanhempien ero määrittää äidin taloudellista selviytymiskykyä perhevapaalla. Ero toimii erottelvana tekijänä, joka rajaa sekä hyvinvoinnin että toimijuuden vaihtoehtoja. Eron myötä äidin mahdollisuudet valita lasten isän kanssa perheen sisäisesti jaettu rahatalous heikentyvät dramaattisesti. Tässä tilanteessa myöskään toinen äitien perustavanlaatuisista toimintamahdollisuuksista, palkkatyö, ei ole äitiysloman vuoksi valittavissa. Joten ero, jonka tapahtumiseen Neealla on epäsuorat vaikuttamismahdollisuudet, tekee näkyväksi sen,

kuinka hataran taloudellisen turvan perhe-etuudet äidille tosiasiaassa varmistavat. Kirjoituksessa äiti elättää minimiäitiysrahalla kolmihenkistä perhettään, samalla kun viranomaisten päätökset lasten elatuksesta venyvät. Toimeentulon edellytykset heikkenevät niin dramaattisesti, että äidin on käännyttävä sosiaalitoimen puoleen viimesijaiseksi määritellyn tukimuodon, toimeentulotuen saamiseksi. Sosiaalitoimi näyttää vahvistavan valmiuksia selvitä taloudellisesti, mutta on ilmeistä, että taloudellinen ahdinko ei poistu äidin elämästä kertaluontoisella avustuksella. Muistossaan myöhemmin Neea kuvaa säästämis- ja selviytymisstrategioita, joita yhden vanhemman perheessä vuosien mittaan oppi.

Palvelujärjestelmän erheellinen rationaali käy esille seurauksissa, jotka minimiäitiyspäivärahan matalalla tasolla ovat yksin perhettä elättävän äidin hyvinvoinnin ja toimijuuden mahdollisuuksille. Etuus on riittämätön turvaamaan perheen toimeentulon, mikä kertoo tässä tapauksessa siitä, että ilman yhdistymistä toisiin tulomuotoihin perhe-etuus heikentää äidin hyvinvoinnin mahdollisuuksia. Se heikentää sekä hyvinvoinnin että toimijuuden vapauksia rajaamalla äidin toiminnan vaihtoehtoja. Neea kirjoittaa aineisto-otteessa 18, että seinä on vastassa kaikessa. Kielikuva vastaan tulevasta seinästä kertoo potentiaalisten mahdollisuuksien vähäisyydestä tai olemattomuudesta. Tilanteeseen kytkeytyy vaihtoehtottomuutta. Tämä yhdistyy vaikeuteen nähdä itselle suotuisia valinnan vaihtoehtoja. Toimijuuden vapaudet tulevat rajoitetuiksi. Etuusjärjestelmä ei pysty vastaamaan äitien taloudellisten pyrkimysten mukaisten individualistista autonomiaa tavoitteleviin pyrkimyksiin ja tarjoa perhevapaiden yhteydessä edellytyksiä toteuttaa omien pyrkimysten mukaista toimintaa ainoastaan epäsuorasti.

Kotihoidon tukea on pidetty etuutena, joka ideologiansa osalta sopii individualistiseen ajatteluun (ks. Sipilä ym. 2012a). Se on vastaus erilaistuneisiin elämäntapoihin ja vaateisiin valinnanvapaudesta. Lapsiperheelle etuuden on katsottu tarjoavan tilaisuuden valita ja tehdä valintojensa kautta moraalisia kannanottoja sekä luoda suhdetta ympäröivään yhteisöön. (Sipilä ym. 2012b, 187–189.) Tarkasteltaessa tässä perhe-etuuksia toimintamahdollisuutena näyttää kuitenkin siltä, että valinnan vapaudet, joita kotihoidon tukeen yhdistyy, ovat vaihtoehtoiltaan rajoittuneita. Analyysissä on käynyt ilmi, että erilaiset elinolosuhteisiin ja sosiaalisiin suhteisiin paikantuvat tekijät (kuten äidin työmarkkina-asema, puolison tulot ja eläminen yhden vanhemman perheessä sekä ero) vaikuttavat siihen, millaisen merkityksen perhe-etuudet saavat äidin taloudellisten toimintamahdollisuuksien valikossa. Perhe-etuuksien toimintamahdollisuuden vapausluonne äidin individualistisena valintana on tullut problematisoiduksi, sillä valintana se on kietoutunut perhemuotoon ja äidin käytössä olevien muiden tulojen määrään. Vaihtoehtoon yhdistyy tässä myös käsitys äitien eriarvoistumisesta.

Päädyn analyysissä toteamaan, että perhe-etuuksien toimintamahdollisuus on valinnanvaihtoehtona ristiriitaisuuksia ilmentävä. Perhe-etuuksista erityisesti kodinhoidon tuki näyttää yhtäältä aiheuttavan taloudellisen toimintakyvyn heikkenemistä ja hyvinvoinnin vapauksien rajoittumista, mutta samalla siihen yhdistyy piirteitä, jotka vahvistavat äidin toimijuuden vaihtoehtoja, ymmärrystä

itsestä lapsilleen omistautuvana äitinä, minkä voi nähdä lisäävän myös äidin hyvinvointia. Perhe-etuuksien varassa elämisen myötä heikentyvät hyvinvoinnin edellytykset eivät näytä aineistossani olevan suuri taloudellisen riski siinä tapauksessa, että äidin sosiaaliset suhteet (lasten isä) turvaavat toimintamahdollisuuksien vapaudet, joita perhe-etuuksien toimintamahdollisuus ei itsessään äidille kykene tarjoamaan. Perhe-etuudet näyttäisivätkin tarjoavan mahdollisuuksia, jotka aiheuttavat jossain määrin riippuvuutta, minkä perusteella tähän toimintamahdollisuuteen yhdistyy vapauslottuvuudella piirteitä, jotka ovat äidin tavoittelemien pyrkimysten vastaisia. Erityisesti ero ja yhden vanhemman perheessä eläminen näyttävät tässä yhteydessä tekijöiltä, jotka osoittavat äidin taloudellisten toimintamahdollisuuksien rajallisuuden. Perhe-etuuksien toimintamahdollisuuteen yhdistyy analyysin perusteella sekä toimijuutta ja hyvinvointia vahvistavia piirteitä että toimintamahdollisuuksien vapausluonnetta rajoittavia merkityksiä.

Olen tässä luvussa esittänyt, että toimintamahdollisuuksien valikon käsite voi auttaa käsitteellistämään äitien taloudellisia valintoja ja taloudellista toimijuutta suhteessa valinnan vapauteen ja äitien taloudellisten pyrkimysten saavutettavuuteen. Olen analysoinut toimintamahdollisuuksien valikon vaihtoehtoja jäsentäen niitä ensinnäkin toimijuuden ja hyvinvoinnin ulottuvuuksilla. Tämä tekee näkyväksi pyrkimysten saavutettavuuteen liittyvät monimerkityksellisyudet ja ristiriitaisuudet. Toimintamahdollisuuksien valikon tarkastelu suhteessa valinnan vapauteen tekee puolestaan näkyväksi toimintamahdollisuuksiin perustavanlaatuisesti yhdistyvät mukautumisen, erilaiset pakot sekä erottelevat tekijät.

7 TALOUDELLISEN TOIMINTAKYKYISYYDEN SOVELTAMISMAHDOLLISUUKSIA SOSIAALITYÖSSÄ

Tässä luvussa siirrän tarkastelun sosiaalityön kontekstiin. Laajennan tutkimukseni näkökulmaa rakentamalla teoreettis-käsitteellisen lähestymistavan rinnalle toiminta- ja työmenetelmäperustaista näkökulmaa aiheeseen (ks. Niemelä 2008, 22). Tarkastelen taloussosiaalityötä suuntauksena, joka soveltaa toimintamahdollisuuksien viitekehystä ammatillisen toiminnan teoriana (*theory of action*, ks. den Braber 2013, 71), ja pohdin sen soveltamismahdollisuuksia suomalaisessa sosiaalityössä.

Kokonaisuudessaan sosiaalityö on voimakkaassa muutoksessa 2010-luvun Suomessa. Niin sosiaalityön menetelmät, yhteiskunnallinen tehtävä kuin paikka-kin ovat muutoksen kohteena. (Blomgren, Karjalainen, Karjalainen, Kivipelto, Saikkonen & Saikku 2016; Haverinen, Kuronen & Pösö 2014.) Toimeentuloa ja taloutta käsittelevän sosiaalityön osalta toimeentulotuen siirtäminen Kansaneläkelaitoksen hoidettavaksi on tekijä, joka haastaa sosiaalityön kehittymään. Myös sosiaalityöhön limittyvä aktivointipolitiikka, tukien muuttuva luonne ja tulevat sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestämisen muutokset aiheuttavat epävarmuuksia palveluiden järjestämisessä. (Blomgren ym. 2016.)

Samalla voidaan todeta, että muutokset koskettavat laajalti suomalaisten arkea. Yhteiskunta järjestää uudelleen tuotannon, kulutuksen ja sosiaalipolitiikan suhteita. Monenlainen epävarmuus, myös taloudellinen epävarmuus, on osa arkea. Suomalaisten kokemat toimeentulovaikeudet ovat yleisiä. Neljännes kotitalouksista kertoo kokevansa toimeentulovaikeuksia (Findikaattori 2016). Perustoimeentulotukea haki Kelasta yhteensä 122 893 hakijaa yhden kuukauden aikana vuonna 2017 (hakijat aikavälillä 1. – 31.5.2017, ks. Mattila 2017, 16). Taloudelliselle avustamiselle löytyy yhä 2010-luvullakin tarvetta. Yhtenä näkökohtana näiden ongelmien ratkaisemiseen sosiaalityössä tarvitaan tietoa ja osaamista toimeentulo-ongelmien ehkäisemisestä, korjaamisesta sekä toimeentulovaikeuksien aiheuttaman syrjäytymisen estämisestä (ks. Birkenmaier, Sherraden & Curley 2013).

Tarkastelen seuraavaksi, millaisia näköaloja toimintamahdollisuuksien viitekehys voi avata taloudellisen toimijuuden kehittämiseen sosiaalityössä ja sosiaalityön tutkimuksessa. Luvussa 7.1 lähdän liikkeelle siitä, millaisen näkökulman Yhdysvalloissa kehitetty taloussosiaalityö tarjoaa sosiaalityön professionaaliseen kehittämiseen. Luvussa 7.2 keskityn tarkastelemaan taloudellisen toimintakykyisyyden²³ näkökulmaa sosiaalityön tutkimuksessa ja käytännössä.

7.1 Taloussosiaalityö professionaalisenä suuntauksena

Taloussosiaalityö²⁴ on talous- ja toimeentulokysymysten tarkasteluun kohdistuva ja sosiaalityön kehittämistä palveleva suuntaus. Käsittelen seuraavaksi sen ideaa sekä siihen yhdistyviä tavoitteita ja välineitä. Yhdistän tarkastelun suomalaisen sosiaalityön kontekstiin pohtimalla, millaisia ovat sosiaalityön toimintaympäristöön paikantuvat konkreettiset aihealueet, joissa työskentelyä voisi kehittää taloussosiaalityön suuntaisesti.

Taloudellisen toimintakykyisyyden käsite on alkujaan otettu käyttöön sosiaalityössä ja sosiaalityön tutkimuksessa Kanadassa ja Iso-Britanniassa, joista termin käyttö on levinnyt Yhdysvaltoihin 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä (Sherraden 2010, 2). Yhdysvalloissa käsitteen avulla tapahtuva sosiaalityön kehittäminen paikantuu sosiaalityöntekijöiden koulutuksen yhteyteen (Despard & Chowa 2010, 27–28; Collins & Birkenmaier 2013)²⁵. Suuntauksen kehittymistä on siivittänyt se, että ihmisten elämään liittyvät taloudelliset realiteetit ovat tulleet uudella tavalla tunnistetuiksi ja on nähty, että ne tarvitsevat erityistä huomiota osakseen, jotta sosiaalityö voi tarkoituksenmukaisella tavalla vastata ihmisten avun tarpeisiin (University of Maryland School of Social Work, 2010). Lisääntynyt tarve taloudellisen toimintakykyisyyden käsittelylle on noussut esille niin sosiaalityön tutkimuksessa, opetuksessa kuin sosiaalityön käytännön kiinnostuksissa ja toimissakin (Despard & Chowa 2010, 27).

Taloussosiaalityö nojaa teoreettisesti taloudellisen toimintakykyisyyden käsitteeseen (*financial capability*) (Despard & Chowa 2010, 24; ks. Sherraden 2010, Sherraden 2013). Taloudellinen toimintakykyisyys on käsitteenä laaja. Siinä on

²³ Käytän taloussosiaalityön yhteydessä *financial capabilities* -termistä suomennosta taloudellinen toimintakykyisyys. Voidaan ajatella, että kyseessä on rinnakkainen käsite taloudellisille toimintamahdollisuuksille, joita tarkastelen äitien valintojen ja äitien toimijuuden yhteydessä tutkimukseni muissa luvuissa.

²⁴ Käytän taloussosiaalityö nimitystä lähestymistavasta, joka yhdistyy *financial social work* -nimellä käytyihin keskusteluihin sosiaalityöstä professionaalisenä suuntauksena.

²⁵ Suunnitelmallisesti tämän tyyppistä kehittämistoimintaa on toteutettu muutaman sosiaalityöntekijöitä kouluttavan yliopiston kanssa (ks. Birkenmaier, Kennedy, Kunz, Sander & Horwitz 2013; Collins & Birkenmaier 2013, 285). Esimerkiksi *The University of Maryland School of Social Work* käynnisti vuonna 2009 ohjelman yksilökohtaisen ja yhteisöllisen taloudellisen vakauden puolesta lanseeraamalla aloitteen taloussosiaalityöstä (*the Financial Social Work Initiative*). Kehittämistoiminta näyttää laajentuvan kii-vaalla tahdilla ja siihen liittyy taloussosiaalityölle perustetun keskuksen toiminta (*the Center for Financial Social Work*, ks. Despard & Chowa 2010).

ensinnäkin kyse siitä, että ihminen, jolla on tietoja, taitoja ja osaamista taloudellisissa asioissa, kykenee harkitsemaan taloudellisia valintojaan ja kehittämään taloudellista toimijuutta. Taloudellisessa toimintakykyisyydessä on keskiössä ihmisten taloudenlukutaito (*financial literacy*) ja sen lisääminen. Pelkkä taloudenlukutaito ei kuitenkaan yksin ratkaise taloudellista toimintakykyisyyttä tai riitä vahvistamaan ihmisten tai taloudellisesti haavoittuvaisen väestöryhmän taloudellista toimintakykyisyyttä. Taloudellisen toimintakykyisyyden vahvistaminen edellyttää myös toimia, jotka muokkaavat olosuhteita siihen, että ne mahdollistavat ihmisten toimijuuden taloudellisten intressien puolesta. Taloudellisessa toimintakykyisyydessä onkin toisekseen kyse taloudellisesta inklusiosta (*financial inclusion*), jonka avulla on tarkoitus vahvistaa ympäröivien olosuhteiden tarjoamia taloudellisia toimintamahdollisuuksia (*financial opportunities*). Tämä tapahtuu tarkoituksenmukaisia ja laadukkaita palveluita kehittämällä sekä institutionaalisiin ja rakenteellisiin epäkohtiin puuttumalla. (Sherraden 2013, 20–21, Sherraden 2010.)

Sosiaalityön koulutuksen yhteyteen paikantuvassa kontekstissa taloussosiaalityössä on tyypillisesti painotettu pyrkimystä laajentaa taloudellista toimintakykyisyyttä taloudellisen inklusion keinoin. Taloudellisten toimintamahdollisuuksien luominen ihmisten tarpeisiin vastaavia palveluita kehittämällä on tässä erityisen keskeisestä. (Sherraden 2010, 2.) *University of Maryland School of Social Work* (2010) on esittänyt ohjelmassaan, että taloussosiaalityö toteutuu määritelmällisesti kolmella eri toimintatasolla. Taloussosiaalityö sijoittuu seuraaville toiminta-alueille:

- yksilö- ja perhekohtaisiin palveluihin, joiden avulla arvioidaan ja tehdään interventioita psykososiaalisten ja taloudellisten resurssien vahvistamiseksi sekä taloudellisen turvan luomiseksi
- yhteisöjen parissa tehtävään työhön, jolla pyritään vähentämään haitallisia taloudellisia käytäntöjä ja edistämään pääsyä tuottoisten ja tarkoituksenmukaisten luotto- tai muiden talouteen liittyvien palveluiden pariin, sekä saatavilla olevien julkisten tukimuotojen pariin
- poliittiseen asianajoon, jolla tavoitellaan laaja-alaisesti taloutta käsittelevän toimintaympäristön kehittämistä, sekä huomion kiinnittämistä erityisesti taloudellisesti haavoittuvien ja vaille palvelua jääneiden väestöryhmien tilanteeseen (*University of Maryland School of Social Work, 2010*)

Esitetyllä tavalla määritelty taloussosiaalityö ja sen toimintakenttä osoittavat, että kyseessä on laaja-alaisesti talous- ja toimeentulokysymysten käsittelyä sosiaalityössä kehittävä suuntaus. Taloussosiaalityössä kiinnostus kohdistuu asiakas- ja perhekohtaisiin palveluihin ja niiden kehittämiseen, yhteisöjen parissa työskentelyyn mutta myös toimintaan, jolla kehitetään ympäröivää ja kompleksista toimintakenttää poliittisen asianajon keinoin. Huomion arvoista määritelmässä on myös se, että lähestymistapa painottaa psykososiaalisen otteen arvoa taloudellisessa avustamisessa.

Suomessa tätä suuntausta tunnetaan toistaiseksi vähän, mutta se näyttää herättävän kiinnostusta sosiaalialan ammatillisen kehittämisen yhteydessä²⁶. Mielenkiinnon heräämistä perustele varmasti osaltaan toimintaympäristössä tapahtuvat muutokset sekä tarve kehittää menetelmällisesti sosiaalityön profession keskeisiä toiminta-alueita. Arkisessa työssään sosiaalityöntekijät tunnistavat tarpeen taloudellisen avustamiselle ja sen kehittämiseksi.²⁷ Samalla kiinnostus taloussosiaalityötä kohtaan kertonee kenties myös siitä, että oman työotteen kehittämisen osana halutaan pohtia laajemmin käsityksiä taloudellisesta avustamisesta ja saada kehittämisen tueksi tutkittua tietoa.

Suomalaisessa sosiaalityön kehittämisessä ja tutkimuksessa on pitkään keskitytty tarkastelemaan taloudellista avustamista toimeentulotuen yhteydessä ja totuttu näkemään se psykososiaalisesta työskentelystä erillisenä aihealueena (Taina & Kotiranta 2014, 189; taloudellinen avustaminen sosiaalityössä ks. myös Haapola & Mäntysaari, 1997; Mäntysaari 1991, 66–82). Taloussosiaalityön soveltaminen suomalaisessa kontekstissa vaatiikin jonkin asteista irrottautumista totutuista käsityksistä, minkä vuoksi on paikallaan tarkastella taloussosiaalityötä ja sen käyttökelpoisuutta suomalaisessa kontekstissa.

Suomalaisen sosiaalityön kontekstissa voidaan lähteä liikkeelle siitä, että toimeentulotuki ei ole ainoa sosiaalipalveluissa käytetty väline taloudellisessa avustamisessa. Välitystili ja sosiaalinen luototus ovat esimerkkejä välineistä, joita sosiaalityöntekijät paikoin käyttävät työssään²⁸. Ne ovat osana kunnallista sosiaalitoimen palveluvalikkoa toimenpiteitä, jotka keskittyvät rahaliikenteeseen, rahan puutteen korjaamiseen ja rahanhallinnan kysymyksiin. Välitystili tarkoittaa sitä, että asiakkaan rahaliikenne siirtyy sosiaalityöntekijän hoidettavaksi (ks. Yleiskirje 4/80/2000). Sosiaalinen luototus, joka on kunnille vapaaehtoista palvelutoimintaa, on mahdollista tarjota vähävaraiselle, joka pienituloisuutensa vuoksi ei voi saada kohtuuehtoista luottoa muualta, mutta hänellä on kyky huolehtia luoton takaisinmaksusta (ks. <http://stm.fi/toimeentulo/sosiaalinen-luototus>).

Kun sosiaalityötä lähestytään taloussosiaalityön näkökulmasta, laajenee tarkastelu kattamaan muutakin kuin rahaliikenteen ja rahansiirtoina tarjottavan tuen. Rahaan keskittyvän palvelun rinnalle nostetaan esimerkiksi muu taloudellista selviytymistä tukeva psykososiaalinen toiminta. Käytännönläheisenä, ku-

²⁶ Aihetta on käsitelty ammatillisen toiminnan kehittämistä palvelevassa tarkoituksessa muun muassa osana paikallista sosiaalialan kehittämistoimintaa (ks. www.pikas-sos.fi).

²⁷ Aikuissosiaalityötä kehittävän PRO SOS -hankkeen (ks. www.prosos.fi) yhteydessä sosiaalityöntekijät ovat kertoneet siitä, että taloudellisten kysymysten käsittelyn tarve ei ole vähentynyt heidän työtehtävissään vuoden 2017 aikana. Asiakkaat ovat tarvinneet apua tehdäkseen oikaisupyynnöt KELA:n päätöksistä, lisäksi harkinnanvarainen tuentarve arvioidaan edelleen sosiaalityössä.

²⁸ Tutkittua tietoa näiden palveluiden käytöstä ja laajuudesta on vaikea esittää, sillä tutkimustieto näistä palveluista rajoittuu lähinnä pro gradu -tutkielmiin ja muihin opinnäytetöihin. Välitystilin ja sosiaalisen luototuksen lisäksi myös sosiaalinen kuntoutus ja kuntouttava työtoiminta ovat toimintamuotoja, joiden voi katsoa tietyltä osin pyrkivän taloudellisen toimintakykyisyyden vahvistamiseen. Myös henkilökohtaista budjetointia on kokeiltu pilottihankkeissa (ks. Leppäranta 2014).

vitteellisenä esimerkkinä voisi toimia lapsiperhe, jolla on ongelmia vuokran maksun kanssa. Sosiaalityössä perhettä tuetaan sopimalla järjestelyistä, joilla pyritään varmistamaan vuokran maksun hoituminen. Erilaisista järjestelyistä huolimatta ongelmat vuokran maksussa saattavat olla toistuvia ja perhe päätyy lopulta vuokravelkojen vuoksi häätöuhan alle. Toistuvien vuokranmaksuhäiriöiden perusteella perheelle kenties lopulta tarjotaan välitystiliä keinona pitää asunto ja saada vuokravelat hallintaan. Rahaliikenteen siirtämisellä sosiaalityöntekijän vastuulle on etuja perheen näkökulmasta. Välitystili turvaa perheelle sen, että perhe saa säilyttää asunnon toistuvista vuokraveloista huolimatta (vuokranantaja suostuu siihen, että perhe saa pitää asunnon, koska vuokranmaksun hoitumista jatkossa turvaa välitystili). Tämä rauhoittaa perheen tilannetta. Vuokran maksuun liittyvät järjestelyt tai välitystili eivät kuitenkaan itsessään vahvista perheen taitoja hoitaa raha-asioita. Näiden rinnalla tarvitaan toimintaa, joka tukee perheen selviytymistä laajemmin. Tätä tarkoitusta voi palvella esimerkiksi käynti velka- tai talousneuvojan luona tai sosiaalityöntekijän tarjoama keskusteluapu, joka auttaa perhettä kehittämään taloudenpitoa ja selviytymään velkaisen elämäntilanteen aiheuttamista paineista. Olennaista on se, että perheen tilannetta voidaan taloussosiaalityön suuntaisesti tukea laajemmin kuin yksinomaan rahaliikenteeseen paikantuvana ongelmana. Toistuvat häiriöt vuokran maksussa ja häätöuhan alla eläminen nähdään tekijöinä, joista selviytyäkseen ihminen tarvitsee tukea, joka vahvistaa perheen taloudellisia toimintamahdollisuuksia ja kykyä selvitä veloista.

Vuokravelkaisen lapsiperheen tilannetta voi edelleen lähestyä taloussosiaalityön suuntaisesti kysymyksenä siitä, kuinka kehittää lapsiperheiden taloudellisia olosuhteita. Kuinka kehittää esimerkiksi vuokranmaksuun liittyviä käytäntöjä ja palveluita niin, että ne ennaltaehkäisevät perheiden ajautumista häätöuhan alle? Tärkeää on selvittää, mitkä mahdolliset olosuhdetekijät aiheuttavat vuokran maksussa häiriöt. Tällöin taloussosiaalityön suuntaisena tavoitteena toimii asianajo vuokravelkaisten lapsiperheiden puolesta ja aiheen kehittäminen yhteisötason kysymyksenä. Asumiseen liittyvät velkaongelmat ovat tutkimuksen mukaan viime vuosien aikana lisääntyneet (Majamaa, Sarasoja & Rantala 2017). Siitä, millaista kohdennettua tukea häätöuhan alla elävät lapsiperheet tarvitsevat, kuinka yleisestä ilmiöstä tässä on kyse ja kuinka perheet näistä tilanteista selviävät, on vaikea löytää sosiaalityön kontekstissa tuotettua systemaattista tietoa. Kysymysten selvittäminen voi toimia lähtökohtana kohdennettujen palveluiden kehittämiselle.

Sosiaalityön professionaalista kehittämisestä taloussosiaalityön keinoin voidaan todeta, että käytännössä toki ainoastaan pieni joukko sosiaalityöntekijöitä työskentelee tehtävissä, joiden ensisijainen tarkoitus on pyrkiä vahvistamaan taloudellista toimintakykyä. (Collins & Birkenmaier 2013.) Sosiaalityöntekijät toimivat taloudellisesti haavoittuvien asiakasryhmien parissa monenlaisissa tehtävissä ja toimintaympäristöissä sekä -yksiköissä. Tämän perusteella sosiaalityössä on erityinen tilaisuus osallistua eri tavoin taloudellisesti haavoittuvien väestöryhmien taloudellisen toimintakykyisyyden edistämiseen. (Collins & Birkenmaier 2013, 303.) Sosiaalityön kehittämisessä taloussosiaalityön suuntaisesti ei

ole kyse välttämättä muodollisesti taloudelliseen toimintakykyisyyteen keskittyvistä palveluista. Taloussosiaalityö voi olla kietoutunut osaksi muita työtehtäviä (Birkenmaier ym. 2013, 279). Kysymys on usein siitä, että sosiaalityöntekijä tunnistaa tarpeen vahvistaa taloudellista toimintakykyisyyttä. Tämän pohjalta palveluita suunnitellaan ja kehitetään myös moniammatillisessa yhteistyössä esimerkiksi talous- ja velkaneuvojien, ravitsemusasiantuntijoiden, kodinhoidonasi-
antuntijoiden tai perhetyön ammattilaisten kanssa.

7.2 Taloudellisen toimintakykyisyyden näkökulma sosiaalityön tutkimuksessa ja käytännössä

Jatkan tarkastelua sosiaalityön kontekstissa ja liitän taloussosiaalityön tarkasteluun tutkimukseni pääasiallisen kohteen, toimintamahdollisuuksien viitekehyyksen. Käsittelen tässä aluvuossa taloudellisen toimintakykyisyyden käsitettä sen kannalta, miten se voi olla sosiaalityölle ja sosiaalityön tutkimukselle relevantti. Täydennän tämän avulla tarkastelua siitä, millaisia näköaloja toimintamahdollisuuksien viitekehys ja taloussosiaalityö voivat avata taloudellisen toimijuuden kehittämiseen sosiaalityössä ja sosiaalityön tutkimuksessa.

Toimintamahdollisuuksien viitekehys on herättänyt viime aikoina kiinnostusta oman oppialani, sosiaalityön tutkimuksen, parissa (Banerjee 2016, 245). Uusliberalistinen markkina-ajattelu, jonka sosiaalityön piirissä nähdään uhkaavan kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin kehitystä (esim. Matthies 2014, 7), näyttää ruokkivan kiinnostusta toimintamahdollisuuksien teoreettisia asetteluja kohtaan (den Braber 2013; ks. myös Mäntysaari 2016, 85).²⁹ Toimeentulovaikeudet ja talouteen liittyvät ongelmat kietoutuvat osaksi ongelmakenttää, johon sosiaalityössä etsitään ratkaisuja. Elämän ongelmakohtien ratkaiseminen lukeutuu osaksi sosiaalityötä kansainvälisen sosiaalityön määritelmän mukaan:

"Sosiaalityö on professio ja tieteenala, jolla edistetään yhteiskunnallista muutosta ja kehitystä, sosiaalista yhteenkuuluvuutta sekä ihmisten ja yhteisöjen voimaantumista ja valtaistumista. Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden, ihmisoikeuksien, kollektiivisen vastuun sekä moninaisuuden kunnioittamisen periaatteet ovat keskeisiä sosiaalityössä. Sosiaalityö kiinnittyy sosiaalityön, yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden teorioihin sekä alkuperäiskansojen ja paikallisyhteisöjen tietoon. Sosiaalityössä työskennellään ihmisten ja rakenteiden parissa elämän ongelmatilanteiden ratkaisemiseksi ja hyvinvoinnin lisäämiseksi." (Sosiaalityön yliopistokoulutuksen yhteistyöverkosto Sosnet)

Määritelmä kertoo sosiaalityöstä ihmisten parissa tehtävänä, yhteiskunnallisena muutostyönä. Oman tutkimukseni näkökulmasta keskeisiä ovat tavoitteet, jotka liittyvät voimaantumiseen, ja joissa korostuu oikeudenmukaisuuden tarkastelu.

²⁹ Toimintamahdollisuuksien viitekehystä on sovellettu lukuisissa sosiaalityön tutkimuksissa (ks. esim. Mänttari- van der Kuip 2015; Bonfanti 2014; Hollywood, Egdell, McQuaid & Michel-Schertges 2012; Baros & Manafi 2009; Hästbacka 2014; Gateley 2014; Haidinger & Kasper 2012; Berthel & Simon 2012; Bifulco, Moteleone & Mozana 2012; Bussi 2014).

Olen tämän suuntaisesti tutkimuksessani lähestynyt äitien taloudellista toimijuutta kysymyksenä, joka edellyttää valppautta tunnistaa toimintamahdollisuuksiin liittyvät sopeutumisen ja mukautumisen merkitykset. Samalla olen etsinyt lähestymistapaa, joka tekee näkyväksi äitien taloudellisten valintojen vaihtoehtoja ja potentiaalisia mahdollisuuksia kollektiivisen vastuun ja moninaisuuden tavoitteita kunnioittaen. Rakennan tutkimuksessani näitä tavoitteita palvelevan käsitteellisen jäsenyyksen pyrkimyksen ja toimintamahdollisuuksien valikon avulla.

Edellä esitetyn sosiaalityön kansainvälisen määritelmän tavoitteet ja pyrkimykset yhdistyvät tietyiltä osin myös toimintamahdollisuuksien viitekehykseen. Amartya Sen korostaa kirjoituksissaan ajatusta vapauksien yhteiskunnasta hyvänä yhteiskuntana ja ihmiselämän moninaisuuden arvosta (esim. Sen 1999a). Hänen kirjoituksissaan toiminnot, eli ihmisen saavuttamat tekemiset ja olemiset, ovat hyvinvoinnin perusta, jolle valittavissa olevat vaihtoehdot muodostavat hyvinvoinnin vapauden. Hyvinvoinnin vapaus on tärkeää. Se on arvostettava ominaisuus välineellisesti, sillä se kertoo ihmisen asemasta yhteiskunnassa. Lisäksi se on Senin mukaan myös sosiaalisen järjestyksen kannalta arvo itsessään. (Sen 1995, 40–41.)

Martha Nussbaum puolestaan argumentoi kirjoituksissaan muun muassa sen puolesta, että yhteiskunnan tehtävä on taata määrätyt toimintamahdollisuudet (ks. Nussbaum 2013). Nussbaum (2013, 28) korostaa, että perustuslain avulla on varmistettava minimitaso, jolla määritellään jokaiselle yhteiskunnan jäsenelle turvattavat toimintamahdollisuudet. Tämän kynnyksen määrittelyyn Nussbaum yhdistää laatimansa listan toimintakyvyistä (Nussbaum 2013). Samansuuntaisesti sosiaalityön kontekstissa keskustellaan aika ajoin siitä, millaiseen perusturvan tasoon sosiaalityön asiakas on oikeutettu sekä kuinka ja kuka tämän tason voi määrittellä. Yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus ja ihmisoikeudet ovat perustavanlaatuisia keskustelunaiheita molemmissa. Toimintamahdollisuuksien viitekehyksessä, kuten sosiaalityössäkin, tavoitteena on hyvinvoinnin lisääminen ihmiselämän moninaisuutta arvostaen ja vahvistamalla rakenteiden edellytyksiä tukea ihmisiä. (Jayasundara 2011, 141; den Braber 2016, 70–71.) Nämä näkökohdat auttavat osaltaan ymmärtämään sosiaalityön tutkija Dheeshana S. Jayasundran (2011, 141) toteamusta siitä, että toimintamahdollisuuksien viitekehys on sovitettavissa yhteen sosiaalityön arvojen kanssa.

Tässä yhteydessä eräs merkityksellinen näkökohta on myös käsitys hyvinvoinnista toimintaa ohjaavana päämääränä. Tämä päämäärä on sekä sosiaalityölle että toimintamahdollisuuksien viitekehykselle yhteinen, sillä toiminnan fokukseen asettuu molemmissa ihmisten hyvinvoinnin parantaminen. (Jayasundra 2011.) Kuten toimintamahdollisuuksien traditiossa (ks. Sen 1992; Sen 1999b), myös sosiaalityön tutkimuksessa käsitys hyvinvoinnista on esitetty kompleksisena tieteellisenä kysymyksenä (Niemelä 2009). Sosiaalityössä hyvinvointiin on yhdistetty kuuluvaksi merkityksiä, joille on olennaista pyrkimys hyvinvointiin kytkeytyvien toimintamahdollisuuksien lisäämisestä. Esimerkkinä voi käyttää itävaltalaisen sosiaalityön tutkimuksen pioneerin Ilse Arltin käsitystä

hyvinvoinnista. (Maiss 2011.) Tässä on keskeistä juuri pyrkimys voimaannuttavan ja mahdollistavan hyvinvoinnin lisäämiseen, mikä on tietynlaista näkökulman vaihtamista ja irrottautumista perinteisenä pidetyn tosiasiallisen köyhyyden näkökulmasta. Maiss on verrannut Arltin tutkimuksellista lähestymistapaa Amartya Senin ja Martha Nussbaumin käsityksiin toimintamahdollisuuksista ja niiden perustavanlaatuisesta roolista hyvän elämän määrittelyssä. (Ks. Maiss 2011, 3-4; Rauhala 2015, 226–227.)

Omassa sosiaalityön tutkimuksessani toteutan taloudellisia toimintamahdollisuuksia käsittelevän tarkastelun muussa kuin sosiaalityön professionaalissa kontekstissa. Tämän osalta tutkimukseni lukeutuu sellaisten sosiaalityön tutkimusten joukkoon, joiden pääasiallinen kontribuutio kohdistuu sosiaalityön tutkimukselliseen eikä suoranaisesti sosiaalityön ammatilliseen ulottuvuuteen. Pysähdyn tässä tarkastelemaan sitä, millaista käyttöarvoa taloudellisten toimintamahdollisuuksien ja taloudellisen toimintakykyisyyden näkökulmat voivat tarjota sosiaalityölle ja sen tutkimukselle.

Omassa tutkimuksessani taloudellista toimijuutta lähestytään ensinnäkin pyrkimysten käsitteellä kysyen, millaista taloudellista päämäärää äidit tavoittelevat ja mikä motivoi äitejä näissä tavoitteissaan. Yhdistämällä tarkasteluun toimintamahdollisuuksien valikon käsitteen rakennan tutkimuksessani käsitteellistä näkökulmaa sen tarkasteluun, kuinka olosuhteet (toimintamahdollisuuksien valikko) mahdollistavat äidin tavoitteiden (pyrkimykset) saavuttamista. Käsitepari rakentaa tarkastelukulman omaa hyvinvointia tavoittelevan rinnalla siten, että toimijuus huomioidaan sosiaalisten suhteiden kontekstissa (ks. Sen 1995, 92–93). Tärkeää on nimenomaan käsitys siitä, että taloudellisten toimintamahdollisuuksien näkökulmasta valinnoissa on kyse yksilökohtaisten talouteen ja toimeentuloon liittyvien merkitysten (taloudellisiin kysymyksiin yhdistyvät pyrkimykset, tahto, motivaatio ja tavoitteet) yhteydestä olosuhteisiin ja tarjolla oleviin taloudellisiin valinnan vaihtoehtoihin (taloudellisten toimintamahdollisuuksien valikon vaihtoehtoihin). Tässä soveltamani käsitepari rakentaa mikro- ja makrotasot yhdistävää lähestymistapaa taloudellisiin toimintamahdollisuuksiin. Jäsennys toimii samansuuntaisesti kuin taloudellisen toimintakykyisyyden käsite taloussosiaalityön yhteydessä (vrt. Sherraden 2010, 16).

Taloudellisen toimintakykyisyyden näkökulma tarjoaa taloudellisen avustamisen tarkasteluun lähestymistavan, joka yhdistää eri toimintatasoja. Sosiaalityön kontekstissa tälle on käyttöä, sillä sosiaalityön perustavanlaatuinen tavoite on ratkaista ongelmia yhdistämällä yksilökohtaiset ongelmat makrotason kysymyksiin ja asettaa työskentelyn fokukseen yksilökohtaiset muutokset sekä pyrkimykset muuttaa olosuhdetekijöitä. Kuten kansainvälinen sosiaalityön määritelmä esittää (Sosiaalityön yliopistokoulutuksen yhteistyöverkosto Sosnet): sosiaalityössä työskennellään ihmisten kanssa sekä vahvistetaan rakenteiden edellytyksiä tukea ihmisiä. Usein kuitenkin mikrotasolle keskittyvä yksilökohtainen työskentely ja makrotason olosuhteisiin vaikuttamaan pyrkivä lähestymistapa näyttäytyvät toisilleen vastakkaisina professionaalisen sosiaalityön otteina. Dua-

lismia on pidetty ongelmana, joka heikentää sosiaalityön kykyä osallistua monimutkaisiin yhteiskunnallisiin ongelmiin vastaamiseen (Kivipelto & Saikkonen, 2017).

Sosiaalityön tutkijat Mimi Abramovitz ja Margaret S. Sherraden (2016) esittävät, että taloudellisen toimintakykyisyyden näkökulma voi toimia yhtenä ratkaisuna sosiaalityöhön yhdistyvään dualistiseen ongelmaan. Abramovitzin ja Sherradenin mukaan (2016, 594) taloudellisen toimintakykyisyyden käsite auttaa ratkaisemaan tämän ongelman yhdistämällä yksilökohtaiset asiakastilanteet makrotason työskentelyyn sosiaalityössä. Kun taloudellisessa avustamisessa nähdään olevan kyse taloudellisen toimintakykyisyyden laajentamisesta, asettuu työskentelyn fokukseen se, että pyritään vahvistamaan rinnakkain ihmisen taloudenlukutaitoa sekä taloudellista inklusiota. Pelkkä yksilökohtaiseen taloudelliseen avustamiseen keskittyminen ei riitä, vaan saattaa johtaa ihmisten syylistämiseen. Jos sosiaalityössä ei työskennellä yksilökohtaisen taloudellisen avustamisen rinnalla taloudellisesti haavoittuvaisten väestöryhmien taloudellisen inklusion puolesta, jäävät työn tulokset laihoiksi taloudellisen toimintakykyisyyden näkökulmasta. (Abramovitz & Sherraden 2016.)

Taloudellisen toimintakykyisyyden näkökulma suuntaa sosiaalityötä toimimaan talous- ja toimeentulo-ongelmien parissa mikro- ja makrotason yhdistäen. Mikrotasolla sosiaalityöntekijät panostavat ohjaamiseen, neuvontaan sekä psykososiaaliseen tukeen (Sherraden, Birkenmaier, McGlendon & Rochelle 2017, 132). Sosiaalityöntekijät esimerkiksi ohjeistavat ja neuvovat yhteiskunnan etuuk-sien pariin (Despard & Chowa 2010), ja tukevat lähisuhdeväkivallasta eroon pyrkivää ihmistä saamaan taloutensa hallintaan (Sanders 2013). Makrotasolla sosiaalityöntekijät suunnittelevat esimerkiksi taloudellista voimaantumista tukevan ohjelman (Peters, Sherraden & Kuchinski 2016), ja osallistuvat toimeentulovai-keuksia aiheuttavien syiden ennaltaehkäisyyn pyrkivien sosiaalipoliittisten ohjelmien valmisteluun (Birkenmaier, Sherraden & Curley 2013).

Sosiaalityön kontekstissa taloudellisen toimintakykyisyyden näkökulma johtaa laaja-alaisen työskentelyotteen vahvistamiseen. (Birkenmaier ym. 2013, 306–310.) Tunnistetaan tarve lisätä tietoa taloudellisesta toimintakykyisyydestä, siitä, kuinka taloudelliset kriisit ja vaikeudet vaikuttavat ihmiseen, kuinka taloudellisten paineiden alla elävää ihmistä voidaan tukea sekä ylipäänsä tietoa ole-massa olevista talouteen liittyvistä palveluista. Taloussosiaalityön tutkimuksissa todetaan, että näkökulma haastaa sosiaalityön tarkastelemaan toimintaa ja sosi-aalityöntekijöiden osaamista uudessa valossa (Birkenmaier, Kennedy, Kunz, Sander & Horwitz 2013; Collins & Birkenmaier 2013; Despard & Chowa 2010; Loke, Watts & Kakoti 2013). Taloudellisen toimintakykyisyyden mukaista työskentelyä varten on haluttu kehittää koulutuksellista toimintaa (ks. *the FCAB curriculum project*, Sherraden, Birkenmaier, McGlendon & Rochelle 2017, 134), joka keskittyy käsittelemään taloudellista toimintakykyisyyttä sosiaalityön näkökul-masta, tuottamaan tietoa ja taitoja kotitalouksien taloudenhallinnasta ja erityi-sesti siitä, kuinka sosiaalityöntekijät voivat tämän puolesta toimia sekä tarkaste-

lemaan professionaalisia sosiaalityön käytäntöjä yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen parissa sekä eri toimintaohjelmien ja niitä ohjaavan politiikan kehityksen valossa. (Sherraden, Birkenmaier, McGlendon & Rochelle 2017.)

Olen taipuvainen ajattelemaan, että taloudellisen toimintakykyisyyden näkökulma on sosiaalityöhön soveltuva lähestymistapa erityisesti siten, että se tarjoaa käsitteitä, joiden avulla voidaan sitoa mikrotason yksilökohtainen tieto ja toimijuus yhteen makrotason kontekstisidonnaisen tiedon kanssa (samansuuntaisesti myös Jayasundra 2011, 141). Ajattelisin, että tässä lähestymistapa voi kenties toimia yhtenä ratkaisukeinona haasteisiin, jotka liittyvät siihen, että sosiaalityössä yhteiskunnan eriarvoistavat mekanismit on erotettu asiakkaiden ongelmien käsittelystä (Kivipelto & Saikkonen 2017, 33–35; Pohjola 2011). Taloudellisen toimintakykyisyyden näkökulma voi auttaa luomaan käsitteellisen näkökulman, joka yhdistää vastuut ja yhteisyydet osaksi toimijuuden ja yksilöllisten valintojen tarkastelua.

Olisi kuitenkin harhaanjohtavaa sanoa, että toimintamahdollisuuksien traditio rakentaisi sosiaalityön professionaaliseen toimintaan näkökulman, joka itessään olisi urauurtava taloudellisen avustamisen historiassa. Sosiaalityön professori Paul H. Stuart (2013) on tarkastellut taloudellisten toimintamahdollisuuksien laajentamisen näkökulmaa sosiaalityössä ja sen alkujuurien yhteydessä. Hän on tutkinut vapaaehtoisen järjestötoiminnan ja settlementtityylisen liikehdinnän merkityksiä ihmisten toimeentulon ja taloudellisen toimintakyvyn vahvistamisessa. Stuart rakentaa tarkastelullaan Jane Addamsin ja Mary Richmondin ajoista alkavan sosiaalityön ammatillisen elinkaaren, jonka aikana keinot taloudellisen avustamisen vahvistamiseen ovat vaihdelleet. Stuartin mukaan sosiaalityön kiinnostus taloudellisen avustamisen tehtäväkenttää kohtaan on käynyt vähiin viimeisten viidenkymmenen vuoden aikana. Hän kuitenkin näkee kiinnostuksen heräilevän uudelleen muun muassa taloussosiaalityön suuntauksen myötä. (Stuart 2013; samansuuntaisesti myös Frey, Sherraden, Birkenmaier & Callahan 2017.) Stuartia (2013) mukaillen katsoisin, että talouden ja toimeentulon ongelmat ja niiden ratkaiseminen ovat eräs olennainen aihealue sosiaalityössä. Taloudellisen toimintakykyisyyden näkökulman anti ammatillisessa kontekstissa voi olla sen kyky nostaa tarkastelun keskiöön professionaalisen sosiaalityön parissa vähemmälle huomiolle viime aikoina jäänyt aihealue.

Tässä luvussa olen käsitellyt taloussosiaalityötä ja taloudellisen toimintakykyisyyden näkökulmaa ja rakentanut niiden avulla toiminta- ja työmenetelmäperustaista lähestymistapaa toimeentulokysymysten käsittelyyn sosiaalityössä. Taloussosiaalityö ja taloudellinen toimintakykyisyys avaavat sosiaalityöhön soveltamismahdollisuuksia, joissa taloudellisen avustamisen tarpeisiin pyritään vastaamaan laajentamalla taloudellisia toimintamahdollisuuksia. Tarkoituksenmukaista on tässä tukea ihmisten taloudellista toimintakykyä yksilötasolla sekä osallistua taloudellisen avustamisen tarpeisiin vastaavien palveluiden kehittämiseen myös yhteisö-, ohjelma- ja politiikkatasolla.

8 PÄÄTELMÄT

Tutkimukseni tuottaa tietoa äitien taloudellisista toimintamahdollisuuksista, taloudellisista valinnoista ja taloudellisesta toimijuudesta käsitteellisen jäsenyyksen pyrkimysten ja toimintamahdollisuuksien valikon käsiteparin avulla. Käsitteellinen tarkastelu kohdistuu pyrkimysten (eli tavoitteiden, toiveiden, päämäärien ja motivaation) sekä toimintamahdollisuuksien valikon (eli potentiaalisesti valittavissa olevien vaihtoehtojen) väliseen suhteeseen ja siihen yhdistyviin merkityksiin. Käsitepari palvelee ensisijaisesti tämän suhteen ymmärrettäväksi tekemistä ja käsitteellistä tarkastelua. Päätelmäluvussa keskustelen tutkimukseni käsitteistä suhteessa siihen, millaisen näkökulman käsitteet muodostavat äitien taloudellisten valintojen ja taloudellisen toimijuuden tutkimiseen.

Lähdin tutkimukseni käsitteellistävässä analyysissä liikkeelle pyrkimysten käsitteellä tarkastellakseni, millaisia taloudellisia asioita äiti tavoittelee, toivoo, pitää päämääränään ja mikä äitiä motivoi. Pyrkimykset (Conradie 2013; Conradie & Robeyns 2013) ovat yksilöllisyyden lisäksi yhteisyyttä, sosiaalista riippuvuutta ja ideologissävytteisiä tavoitteita ilmeneviä päämääriä analyysissäni. Tällöin käsitys pyrkimysten yksilökohtaisesta olemuksesta laajenee huomiolla siitä, että pyrkimykset kertovat samalla myös yhteisöstä. Kuten Amartya Sen asian ilmaisee: yksilön valinnat ja niiden arvot ovat kiinteässä yhteydessä ympäröivän yhteisön arvoihin (Sen 2009, 244). Analyysissäni kävi selväksi äitien individualistisiin valintoihin yhdistyvien tavoitteiden sosiaalinen luonne eli se, kuinka sosiaaliset suhteet ja vuorovaikutus toisiin ihmisiin muokkaavat yksilökohtaisia pyrkimyksiä. Äidin valintoja ohjaavat yksilökohtaiset pyrkimykset osoittavat yksilön ja yhteisöllisten sekä sosiaalisten vaikutteiden välisen yhteyden (Sen 2009). Arvot, jotka pyrkimyksiin yhdistyvät, kertovat samalla ympäröivän yhteisön arvoista ja siitä, miten sosiaaliset vaikutteet muokkaavat yksilön arvoja. (Sen 2009, 244–246.)

Vastuullisuus, kunniallisuus, kiinnittyneisyys lapseen ja autonomian ihanne pyrkimyksen arvoisina asioina ovat merkityksiä, jotka muistelutyön aineistossa yhdistyvät äitien taloudellisiin pyrkimyksiin. Merkitykset ovat kontekstisidonnaisia, syntyneet kollektiivisen toiminnan tuloksina. Jokin toinen äi-

tien muistelutyöryhmä olisi oletettavasti tuottanut toisenlaiset merkitykset pyrkimyksille. Pyrkimyksillä on myös tulevaisuuteen suuntautuva olemus. Tämä tarkoittaa sitä, että pyrkimykset ilmentävät individualistisia tavoitteita, mutta niiden toteutumisesta ei katsota tässä olevan tietoa tai varmuutta (ks. Conradie & Robeyns 2013, 562). Toimintamahdollisuuksien valikkoon lukeutuu joukko vaihtoehtoja, jotka muistelutyöaineistosta on analysoitu teemoittain perheen sisäiseksi rahataloudeksi, palkkatyösuhteeksi sekä perhe-etuuksiksi. Nämä potentiaaliset valinnan vaihtoehdot mahdollistavat pyrkimysten saavutettavuutta ja vapauksia vaihtelevalla intensiteetillä äidin toimijuuden ja oman hyvinvoinnin tai laajemmin käsitetyn hyvinvoinnin ulottuvuudella tarkasteltuna (Sen 1992, 56–57).

Millaista toimijuutta pyrkimysten ja toimintamahdollisuuksien valikon käsitteet yhdessä rakentavat yksilön taloudellisten valintojen käsittelylle? Esimerkiksi perhe-etuudet vahvistavat itsessään potentiaalisena valinnan vaihtoehtona äidin mahdollisuuksia saavuttaa vastuullisuus, altruismi ja kunniallisuus osoittamalla omaa kiinnittyneisyyttä lapseen, joten tämän osalta ne laajentavat äidin toimijuuden vapauksia. Kuitenkaan perhe-etuuksien arvo toimijuuden ulottuvuudella ei ole yksiselitteinen. Muistelutyöaineistossa äitiyslomalla oleva kahden pienen lapsen äiti jää yksin elättämään perhettä minimiäitiyspäivärahalla ja tilanteeseen yhdistyy vaihtoehdottomuutta, johon äidillä itsellään ei ole suoria vaikutusmahdollisuuksia. Tämän tulkitsen kertovan siitä, että äitiyspäiväraha on perhe-etuus, joka yhtäältä vahvistaa toimijuutta ja hyvinvointia, mutta ei pysty turvaamaan äidin toimeentuloa siten, että äiti voisi selvitä äitiyspäivärahan turvin itsellisyyden tavoitetta vaalien. Äitiyspäiväraha perhe-etuutena näyttää tässä osaltaan rajoittavan toimijuuden ja hyvinvoinnin vapauksia. Tutkimukseni analyysin perusteella toimintamahdollisuuksien valikon eri vaihtoehdot näyttävätkin vaihtelevalla intensiteetillä mahdollistavan äitien toimijuutta ja hyvinvoinnin vapauksia.

Toimintamahdollisuuksien viitekehys osoittaa, että valintoja on tärkeää tarkastella niiden potentiaaliset vaihtoehdot huomioiden (Sen 2009, 228–230; Sen 1999). Tarjolla olevia vaihtoehtoja ei lähestytä ainoastaan suhteessa valittuihin vaihtoehtoihin tai pyrkimyksiin, vaan kysytään myös, millaiset ovat valinnan vaihtoehdot riippumatta tehdystä valinnasta. Amartya Sen käyttää kirjoituksissaan vastavalinnan käsitettä, *counterfactual choice*, tehdäkseen näkyväksi millaisia potentiaalisia mahdollisuuksia ihminen jättää valitsematta, ja mitkä tämän myötä ovat ihmisen valinnan vapaudet (Sen 1992, 67). Omassa tutkimuksessani vastavalinnan käsitettä voisi käyttää pohdintaan siitä, millaiset vapaudet äidillä on jättää valitsematta tässä pyrkimyksiin yhdistyvät merkitykset, vastuullisuus, kunniallisuus, kiinnittyneisyys lapseen tai itsellisyyden.

Kysymyksenasettelu voi olla merkityksellinen, sillä teoreettisuudestaan huolimatta se tekee näkyväksi äitien taloudellisten toimintamahdollisuuksien yhteisöllisiä rajoituksia. Kysymys siitä, millaiset vapaudet äidillä on jättää valitsematta vastuullisuus, kunniallisuus tai kiinnittyneisyys lapseen paljastavat äi-

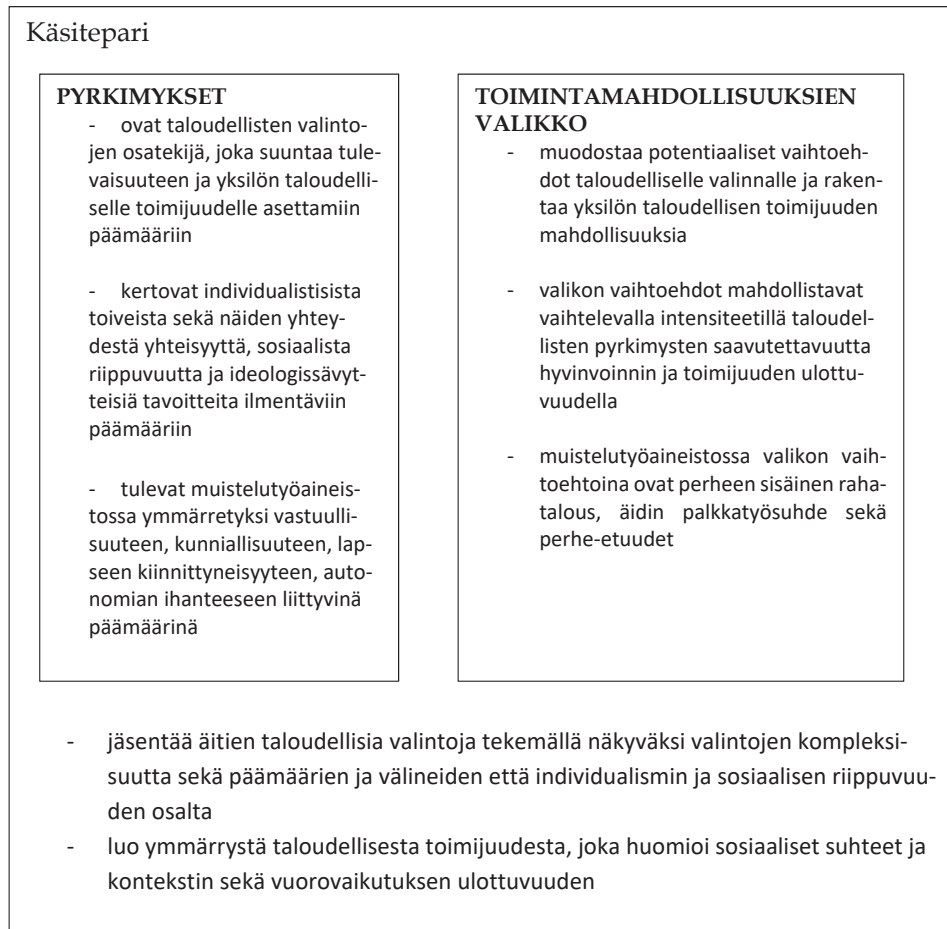
tiyden normatiiviset rajat. Vastavalinnan käsite tekee selväksi äidin yksilökohtaisia valinnanvapauksia toimijuuden ulottuvuudella rajaavat yhteisölliset normatiiviset odotukset.

Voidaan pohtia, kuinka äidin pyrkimysten valitsematta jättäminen, vahvistaa toimijuuden ja hyvinvoinnin saavutuksia ja vapauksia. On ilmeistä, että vastavalinnalla on toimijuuden vapauksia vahvistava merkitys, muodostaahan pyrkimysten valitsematta jättäminen yhden potentiaalisen lisävaihtoehdon valittavaksi.

Tilanne on toinen hyvinvoinnin osalta. On perusteetonta olettaa, että äidin hyvinvoinnin taso ja sen vapaudet vahvistuisivat sillä, että hänellä on mahdollisuus jättää valitsematta vastuullisuus, kunniallisuus, lapseen kiinnittyneisyys tai autonomia. Näyttäisi siltä, että näiden valitsematta jättäminen ennemmin heikentäisi äidin hyvinvoinnin tasoa ja vapauksia (vrt. keskustelu hoivavastuun valinnan vaihtoehdoista ja niiden merkityksistä naisille, Jokinen & Jakonen 2011, 120–121.) Tämän perusteella äidin toimijuuden vapauksia voidaan arvioida jännitteisinä äidin hyvinvoinnin saavutusten ja vapauksien kanssa (ks. Sen 1992, 59–62). Hyvinvoinnin ja toimijuuden jännitteisyys havainnollistaa tutkimukseni päätelmissä sitä, kuinka valintojen yksilökohtaisuutta ja yhteisöllisyyttä tai sosiaalisuutta ilmentävät ulottuvuudet ovat erottamattomasti kietoutuneet toisiinsa.

Äitien taloudellisia valintoja jäsentävä pyrkimysten ja toimintamahdollisuuksien valikon käsitepari luo ymmärrystä taloudellisesta toimijuudesta, joka huomioi sosiaaliset suhteet sekä kontekstin ulottuvuuden. Tarkastelen äitien taloudellisia valintoja ja toimijuutta siten, että valinnat ovat yhteydessä yksilökohtaisiin, mutta samalla sosiaalisesti vaikuttuneisiin pyrkimyksiin ja niitä rajaavaan ja mahdollistavaan toimintamahdollisuuksien valikkoon. Tämä tekee näkyväksi sen, kuinka potentiaaliset valinnan vaihtoehdot ja yksilön yhteiskunnallinen asema rakentavat yksilölle toimintamahdollisuuksia ja kuinka kompleksisesta ilmiöstä tässä on kyse. Pyrkimysten ja toimintamahdollisuuksien valikon käsitteiden välisen suhteen tarkastelu tekee näkyväksi taloudellisiin valintoihin ja toimijuuteen yhdistyvän monimutkaisuuden.

Kokoan edellä esittämäni käsitteellistävän analyysin näkökulmat tutkimukseni päätteeksi kuvioon (ks. kuvio 3). Tiivistän kuviossa edellä esittämäni keskeiset tulokset siitä, kuinka tutkimukseni käsitteellistää äitien taloudellisia valintoja ja taloudellista toimijuutta sekä sen, millaista toimijuutta toimintamahdollisuuksien valikko ja pyrkimykset tarjoavat yksilön taloudellisten valintojen käsittelylle.



KUVIO 3. Käsitteellistävä välineistö äitien taloudellisten toimintamahdollisuuksien tarkasteluun

Välillisesti tutkimukseni tekee näkyväksi äitiyden merkityksen taloudellista perusluonnetta. Se viittaa tässä ensinnäkin vanhemmuuteen elatustehtävänä, jonka suorittaminen vaatii taloudellista asiainhoitoa, taloudellisia toimintamahdollisuuksia sekä toimintakykyä. Siihen sisältyvät kysymykset vastuista ja valinnoista muita kohtaan, ja nämä asettuvat moraalien ytimeen (Wolfe 1989). Kyse on myös suuressa määrin moraalista arvoista, eli siitä, kuinka kohtelemme toisiamme (Sayer 2004, 30). Taloudellisten vastuiden sukupuolittunut jakaminen haastaa tutkimaan kriittisesti taloudellisten kysymysten moraalista (Sayer 2004). Kun lasten elatustehtävää tulkitaan taloudellisena huolenpitona, problematisoituu liberaalinen käsitys moraalista yksityisenä asiana. Autonomia ja riippumattomat valinnat paikantuvat näihin yhteyksiin hankalasti (Sayer 2004, 26–28.)

Toimintamahdollisuuksien näkökulmasta toteutettu tarkastelu myös paljastaa, että äitiydellä on yhteiskunnallisia ja kansantaloudellisia seurauksia, joiden välityksellä siitä muodostuu yhteiskuntapoliittisesti relevantti talouskysymys. Yhteiskuntaa ideologisesti ohjaava ja leimaava pyrkimys taloudelliseen kasvuun liittää äitiyden ja huolenpidon osaksi keskustelua tuotannosta, työllisyydestä ja työvoimatarpeista. Taloudellinen huolenpito ja elatustehtävän hoitaminen asettuvat tuotannon, kulutuksen sekä sosiaalipolitiikan yhteyteen, jossa perustavanlaatuisia ovat edellytykset sukupolvelta toiselle jatkuvalle elämälle (ks. Lehtonen 1996, 22–31; myös Jokinen & Jakonen 2011). Voidaan ajatella, että kysymykset reproduktiosta, äitien työssäkäynnistä ja perheeseen liittyvästä hoiavasta muodostuvat kansantaloutta potentiaalisesti hyödyttäväksi tai kuormittaviksi tekijöiksi.

Suomalaisessa yhteiskunnassa julkinen valta pyrkii jakamaan vastuuta perheiden kanssa ja luomaan olosuhteet, joissa äidit pystyvät kantamaan vastuunsa elättäjinä (ks. Julkunen 2006, 109). Samalla talouskasvu, työllisyys ja tehokkuus nähdään politiikkaa ohjaavina ”puhtaan talouden asioina”, jotka siirtävät keskustelusta ja politiikasta syrjään sellaiset aiheet kuten tarpeet, turvallisuus, tasa-arvo, sosiaaliset oikeudet tai kollektiivinen vastuu. (Julkunen 2004, 238–241.)

Toimintamahdollisuuksien viitekehys kutsuu arvioimaan sitä, millaisia toimintamahdollisuuksia yhteiskunta tarjoaa yksilölle tehdä arvostamia asioita (ks. Sen 2009, 231–232; Robeyns 2005). Katsoisin, että myös oman tutkimukseni tuottamaa käsitteparia voisi hyödyntää tämän suuntaisesti äitien taloudellisten toimintamahdollisuuksien jäsentämiseen yhteiskunnan ja perhepolitiikan tarjoamien mahdollisuuksien valossa.

Tässä tutkimuksessani empiirinen aineisto antaa rajalliset edellytykset tarkastella suomalaisen yhteiskunnan ratkaisuja tai perhepolitiikan etuuksia 2010-luvulla, (eikä tutkimustehtäväni kohdistu tähän). Voisin kuitenkin nähdä yhtenä jatkotutkimusaiheena sen, millaisia taloudellisia toimintamahdollisuuksia yhteiskunta suomalaisille pikkulapsiperheiden äideille tarjoaa 2010-luvun lopulla käsitteilyssä olevan perhevapaaudistuksen myötä. Tutkimuksessani kehitetty käsittepari saattaisi avata siihen käsitteellisen tarkastelukulman sekä tuoda mukaan ymmärrystä yksilön valintojen monimerkityksellisistä toimintamahdollisuuksista.

Sosiaalityössä työskennellään osaltaan myös taloudellisten toimintamahdollisuuksien vahvistamisen puolesta. Kun keskustellaan sosiaalityöstä, ihmisten taloudellisista valinnoista ja taloudellisesta avustamisesta, esille nousee usein kysymys yksilön omasta vastuusta ja tämän suhteesta yhteiskunnan vastuuseen perheen taloudellisesta tilanteesta. Yhteiskunnan etuuksista ja ulkopuolisten tuesta riippuvaisen ihmisen aseman tarkastelu vaatii valppautta. Tuen ja kontrollin tasapainottelu on tässä yhteydessä olennaista, mutta tämän rinnalla myös huomio siitä, kuinka ihmisen yhteiskunnallinen asema muokkaa ihmisen suhdetta taloudellisiin kysymyksiin ja valintoihin. Tutkimukseni pohjalta katson, että on tärkeää tunnistaa, miten yksilökohtaiset valinnat ovat kietoutuneet ympäröivän yhteisön arvojen, moraalien ja sosiaalisten käytäntöjen välityksellä toimintamahdollisuuksiin. Taloudelliset valinnat eivät ole puhtaasti autonomisen yksilön

mielitekojen määräämiä, ympäröivistä mahdollisuuksista irrallisia, vaan ne ovat myös velvoitteiden ja eri tavoin olemassa olevien vaihtoehtojen rajaamia. Taloudellisia toimintamahdollisuuksia värittää moraalinen latautuneisuus. Käsitys siitä, että taloudelliset valinnat ovat osaltaan riippuvaisia sosiaalisista suhteista, kontekstista, vastuista ja vapauksista, laajentaa näkemystä taloudellisten vaikeuksien kanssa elävien ihmisen tilanteesta. Näkökulma myös osaltaan haastaa sosiaalityön ammatilliset käytännöt uusiutumaan yhteisölliseen suuntaan, pohtimaan toimintamahdollisuuksien laajentamista sekä toimimaan yhteiskunnallisten rakenteiden oikeudenmukaisemman ja tasavertaisemman toteutuksen puolesta.

YHTEENVETO (SUMMARY)

Tutkimus kohdistuu toimintamahdollisuuksien viitekehyksen käsitteellisiin jäsenyksiin toimintamahdollisuuksista. Työssä kysytään, kuinka toimintamahdollisuuksia käsitteleviä näkökulmia ja käsitteitä voidaan soveltaa äitiyden ja talouden välisten suhteiden jäsentämisessä. Tarkoituksena on tuottaa käsitteellisiä välineitä äitien taloudellisten valintojen ja taloudellisen toimijuuden tutkimiseen. Tutkimus on teoreettismetodologisesti orientoitunut ja hyödyntää kolmea elementtiä: toimintamahdollisuuksien viitekehystä, feminististä talousteoriaa ja muistelutyömenetelmää. Toimintamahdollisuuksien tutkimustraditiolla on työssä keskeinen rooli ja se asettuu tutkimustarkastelun fokukseen. Samalla se tarjoaa näkökulman tutkimustehtävään sekä käsitteet analyysiin. Feministisen taloustiede tarjoaa määritelmän taloudesta ja antaa perustelut sille, kuinka osallistua taloutta käsittelevän tiedon tuottamiseen. Muistelutyömenetelmä on sosiaalisatiota käsittelevä, kollektiivinen tiedon tuottamisen menetelmä, joka toimii tutkimuksessa empiirisen aineistonkeruun välineenä. Tutkimuksen teoreettiskäsitteellinen keskusteluyhteys löytyy ensisijaisesti toimintamahdollisuuksia käsittelevän tutkimustradition parista, mutta tämän lisäksi työ osallistuu sosiaalityön ammattikäytäntöjen kehittämiseen liittyvään keskusteluun taloussosiaalityöstä. Tutkimuksessa tuotetaan käsitepari, joka jäsentää taloudellisia toimintamahdollisuuksia pyrkimysten ja toimintamahdollisuuksien valikon käsitteillä. Äitien muistelutyöryhmässä kerätty aineisto havainnollistaa tutkimusanalyysin toteuttamista. Pyrkimykset jäsenyivät yksilökohtaisten valintojen osatekijöinä, mutta myös yhteisyyttä, sosiaalista riippuvuutta ja ideologissävytteisiä tavoitteita ilmentävinä päämäärinä, ja merkityksellistyvät tässä aineistossa vastuullisuudeksi, kunniallisuudeksi, lapseen kiinnittyneisyydeksi sekä autonomian ideaaliksi. Toimintamahdollisuuksien valikon potentiaaliset valinnan vaihtoehdot, joita aineistossa edustavat perheen sisäinen rahatalous, äidin palkkatyösuhte sekä perheetuudet, mahdollistavat vaihtelevalla intensiteetillä äidin taloudellisten pyrkimysten saavutettavuutta hyvinvoinnin ja toimijuuden ulottuvuudella. Äitien taloudellisia valintoja jäsentävä käsitepari luo ymmärrystä taloudellisten valintojen ja taloudellisen toimijuuden monimerkityksellisyydestä ja kompleksisuudesta. Työssä pohditaan toimintamahdollisuuksien viitekehyksen tarjoamien käsitteiden käyttöä taloussosiaalityön kehittämisessä ja sosiaalityön tutkimuksessa.

LÄHTEET

- Abramovitz, M. & Sherraden, M.S. 2017. Case to Cause: Back to the Future. *Journal of Social Work Education*, 52: sup. 1, 89–98.
- Adams, D. D. & Beverly, S. G. 2013. Low-Income Parents Preschool Children: Financial Knowledge, Attitudes, Behaviors, and Ownership. In J. Birkenmaier, M. Sherraden & J. Curley (eds) *Financial Capability and Asset Development. Research, Education, Policy and Practice*. New York: Oxford University Press, 108–128.
- Alkire, S. 2005. Why the Capability Approach? *Journal of Human Development*, vol. 6, Number 1, 2005, 115–133.
- Alkire, S. & Deneulin, S. 2009. The Human Development and Capability Approach. In S. Deneulin & L. Shahauni (eds) *An Introduction to the Human Development and Capability Approach: Freedom and Agency*. London: Earthscan, 22–48.
- Allén, T. 1988. Naisnäkökulma talouspolitiikkaan – Tarvitaanko sitä ja mikä se voisi olla? Teoksessa M. Laxén (toim.) *Naiset ja talous. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan seminaari 23.-24.5.1988*. Helsinki: Tasa-arvojulkaissu. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Sarja C: Työraportteja 2/1988, 54–80.
- Amilon, A. 2010. The Temporary Leave Dilemma: Lone and Partnered Mothers in Sweden, *Feminist Economics*, 16:4, 33–52.
- Anttonen, A. 1994. Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot. Teoksessa A. Anttonen, L. Henriksson, R. Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 203–226.
- Anttonen, A. & Zechner, M. 2009. Tutkimuksen lähestymistapoja hoivaan. Teoksessa A. Anttonen, H. Valokivi & M. Zechner (toim.) *Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki*. Tampere: Vastapaino, 16–53.
- Banerjee, M. M. 2016. Gender Differences in Capabilities for Work among Poor: Challenges and Opportunities, *Affilia: Journal of Women and Social Work*, 31(2), 243–256.
- Banerjee, M. M. & Canda, E. R. 2012. Comparing Rawlsian Justice and Capabilities Approach to Justice from a Spiritually Sensitive Social Work Perspective, *Journal of Religion and Spirituality in Social Work: Social Thought*, 31, 9–31.
- Bardasi, E. & Wodon, Q. 2010. Working Long Hours and Having No Choice: Time Poverty in Guinea, *Feminist Economics*, 16:3, 45–78.
- Baros, W. & Manafi, G. 2009. Approaching Migrant Youth Marginalization through the Capabilities Approach: Methodological Proposals. *Social Work & Society*, Volume 7, Issue 1, 113–121.
- Berg, K. 2008. Äitiys kulttuurisina odotuksina. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 48/2008. Helsinki: Väestöliitto.
- Berthet, T. & Simon, V. 2012. Regional Policies and Individual Capabilities: Drawing Lessons from two Experimental Programs Fighting Early School Leaving in France. *Social Work & Society*, Volume 10, Issue 1, 1–19.

- Bifulco, L., Moteleone, R. & Mozzana, C. 2012. Capabilities without Rights? The Trespassing Project in Naples. *Social Work & Society*, Volume 10, Issue 1, 1–17.
- Birkenmaier, J., Kennedy, T., Kunz, J., Sander, R. & Horwitz, S. 2013. The Role of Social Work in Financial Capability: Shaping Curricular Approaches. Teoksessa J. Birkenmaier, M. Sherraden, & J. Curley, (ed.) *Financial Capability and Asset Development. Research, Education, Policy and Practice*. New York: Oxford University Press, 278–301.
- Birkenmaier, J., Sherraden, M. & Curley, J. 2013. *Financial Capability and Asset Development. Research, Education, Policy and Practice*. New York: Oxford University Press.
- Björklund, L. & Sarlio-Siintola, S. 2010. Inhimilliset toimintavalmiudet suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa. Teoksessa H. Hiilamo & J. (toim.) *Hyvinvoinnin uusi politiikka. – Johdatus sosiaaliin mahdollisuuksiin*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu julkaisuja A Tutkimuksia 27, 36–72.
- Blomgren, S., Karjalainen, J., Karjalainen, P., Kivipelto, M., Saikkonen, P. & Saikku, P. 2016. Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa. Terveysten- ja hyvinvoinninlaitos (THL). Raportti 4/2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-648-3>. Haettu: 20.11.2017.
- Blundell, R., Chiappori, P.-A. & Meghar, C. 2005. Collective Labor Supply with Children. *Journal of Political Economy*, vol. 113, 1277–1306.
- Bonfanti, S. 2014. Towards a Migrant-Centred Perspective in International Migration: The Contribution of Amartya Sen's Approach. *Social Work & Society*, Volume 12, Issue 2, 1–13.
- Braunstein, E., van Staveren, I. & Tavani, D. 2011. Embedding Care and Unpaid Work in Macroeconomic Modeling: A Structuralist Approach. *Feminist Economics*, 17:4, 5–31.
- Bussi, M. 2014. Going beyond Work-First and Human Capital Approaches to Employability: the Added-Value of the Capability Approach. *Social Work & Society*, Volume 12, Issue 2, 1–15.
- Carrasco, C. & Domínguez, M. 2011. Family Strategies for Meeting Care and Domestic Work Needs: Evidence from Spain. *Feminist Economics*, 17:4, 159–188.
- Cebrián, I. & Moreno, G. 2015. The Effects of Gender Differences in Career Interruptions on the Gender Wage Gap in Spain. *Feminist Economics*, 21:4, 1–27.
- Chase, S. E. & Rogers, M. F. 2001. *Mothers & Children Feminist Analyses and Personal Narratives*. New Brunswick, New Jersey and London: Rutgers University Press.
- Cho, D. & Cho, J. 2011. How Do Labor Unions Influence the Gender Earnings Gap? A Comparative Study of the US and Korea. *Feminist Economics*, 17:3, 133–157.
- Choi, J.-K. & Pyun, H.-S. 2014. Nonresident Fathers' Financial Support, Informal Instrumental Support, Mothers' Parenting, and Child Development in

- Single-Mother Families With Low Income. *Journal of Family Issues* 2014, Vol. 35(4) 526–546.
- Clark, D. A. 2009. Adaptation, Poverty and Well-Being: Some Issues and Observations with Special Reference to the Capability Approach and Development Studies. *Journal of Human Development Studies and Capabilities*, 10:1, 21–42.
- Cohen, G.A. 1993. Equality of What? On Welfare, Goods, and Capabilities. In M.C. Nussbaum & A. Sen (eds) *The Quality of Life*. Oxford: Oxford University Press, 9–29.
- Collins, J.M. & Birkenmaier, J. 2013. Building the Capacity of Social Workers to Enhance Financial Capability and Asset Development. Teoksessa J. Birkenmaier, M. Sherraden & J. Curley (ed.) *Financial Capability and Asset Development. Research, Education, Policy and Practice*. New York: Oxford University Press, 302–322.
- Conradie, I. 2013. Aspirations and Capabilities: The Design and Analysis of an Action Research Project in Khayelitsha, Cape Town. PhD in Arts in the Institute of Social Development, University of Western Cape, South-Africa.
- Conradie, I. & Robeyns, I. 2013. Aspirations and Human Development Interventions. *Journal of Human Development and Capabilities*, 14:4, 559–580.
- Cutillo, A. & Centra, M. 2017. Gender-Based Occupational Choices and Family Responsibilities: The Gender Wage Gap in Italy. *Feminist Economics*, 1–31.
- Dean, H. 2004. Working parenthood and parental obligation. *Critical Social Policy*, Vol. 21(3): 267–286.
- Despard, M. & Chowa, G. 2010. Social Workers' Interest in Building Individuals' Financial Capabilities. *The Journal of Financial Therapy*, Vol.1, Issue 1 (2010), 23–41.
- den Braber, C. 2013. The Introduction of the Capability Approach in Social Work across a Neoliberal Europe. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, Volume 22, Issue 4, 61–77.
- Deneulin, S. & McGregor, J. A. 2010. The Capability Approach and the politics of a social conception of wellbeing. *European Journal of Social Theory* 13(4) 501–519.
- Deprez, L.S. & Butler, S.S. 2007. The Capability Approach and Women's Economic Security: Access to Higher Education under Welfare Reform. In M. Walker & E. Unterhalter (eds) *Amartya Sen's Capability Approach and Social Justice in Education*. New York: Palgrave Macmillan, 215–236.
- Duncan, S. 2005. Mothering, Class and Rationality. *The Editorial Board of The Sociological Review*, 50–76.
- Duncan, S. & Strell, M. 2004. Combining Lone Motherhood and Paid Work: The Rationality Mistake and Norwegian Social Policy, *Journal of European Social Policy*, Vol 14(1): 41–54.
- Duncan, S., Edwards, R., Reynolds, T. & Alldred, P. 2003. Motherhood, Paid Work and Parenting: Theories and Values. *Work, Employment and Society*, Volume 17(2): 309–330.

- Egdell, V. & McQuaid, R. 2016. Supporting Disadvantaged Young People into Work: Insights from the Capability Approach. *Social Policy & Administration*, Vol 50, No. 1, 1–18.
- Eisler, R. 2007. *The Real Wealth of Nations Creating a Caring Economics*. San Francisco: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.
- Eurostat. 2015. Eurostat Regional Yearbook 2015. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7018888/KS-HA-15-001-EN-N.pdf/6f0d4095-5e7a-4aab-af28-d255e2bcb395>. Haettu: 12.5.2017.
- Eurostat. 2015. Hedelmällisyystilastot: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Total_fertility_rate,_1960%E2%80%932014_\(live_births_per_woman\)_YB16.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Total_fertility_rate,_1960%E2%80%932014_(live_births_per_woman)_YB16.png). Haettu: 11.5.2106.
- Ferber, M. & Nelson, J. A. 1993. Introduction: The Social Construction of Economics and the Social Construction of Gender. In M. Ferber & J. A. Nelson (eds) *Beyond Economic Man. Feminist Theory of Economics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Findikaattori. 2016. Tilastokeskus. Tulonjakotilasto. <http://findikaattori.fi/fi/116>. Haettu: 20.11.2017.
- Folbre, N. 2006. Measuring Care: Gender, Empowerment and the Care Economy. *Journal of Human Development*, Vol. 7, No. 2, 2006, 183–199.
- Folbre, N. & Goodin, R.E. 2004. Revealing Altruism. *Review of Social Economy*, Vol. LXII, No. 1, 1–25.
- Forsberg, H. 2003. Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa H. Forsberg & R. Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 7–15.
- Fraser, H. & Michell, D. 2015. Feminist Memory Work in Action: Method and Practicalities. *Qualitative Social Work*, 2015, Vol. 14(3), 321–337.
- Frey, J.J., Sherraden, M., Birkenmaier, J. & Callahan, C. 2017. Financial Capability and Asset Building in Social Work Education. *Journal of Social Work Education*, Volume 53, NO. 1, 79–83.
- Gálvez-Muñoz, L., Rodríguez-Modroño, P. & Domínguez-Serrano, M. 2011. Work and Time Use by Gender: A New Clustering of European Welfare Systems, *Feminist Economics*, 17:4, 125–157.
- Gateley, D.E. 2014. Becoming Actors of Their Lives: A Relational Autonomy Approach to Employment and Education Choices of Refugee Young People in London, UK. *Social Work and Society*, Volume 12, Issue 2, 1–14.
- Gill, J. & Liamputtong, P. 2011. Walk a Mile in my Shoes: Life as a Mother of a Child With Asperger's Syndrome. *Qualitative Social Work* 12(1), 41–56.
- Gothi, R. 2004. *Uskontojen uustulkintaa*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Gradin, C., del Río, C. & Ganto, O. 2011. Gender Wage Discrimination and Poverty in the EU, *Feminist Economics*, 16:2, 73–109.
- Granfelt, R. 1998. *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Haapola, I. & Mäntysaari, M. 1997. Yhdessä vai erikseen? Toimeentulotuen ja sosiaalityön vaikea liitto. Teoksessa *Toimeentulotukikokeilu 1995–1996*. Loppuraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, 78–98.

- Haataja, A. 2004. Yhden tai kahden ansaitsijan malli: vaikutukset ansiotyön, hoivan ja tulojen jakoon. Teoksessa R. Hjerppe & H. Räisänen (toim.) Hyvinvointi ja työmarkkinoiden eriytyminen. VATT julkaisuja 40, 162–186.
- Haataja, A. 2005. Äidit ja isät työmarkkinoilla 1989–2002/2003. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2005:29. Helsinki: STM.
- Haataja, A. & Hämäläinen, U. 2010. Viekö haikara tasa-arvon? Puolisoiden väliset tuloerot lapsiperheissä. Teoksessa U. Hämäläinen & O. Kangas (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 76–117.
- Haataja, A., Airio, I., Saarikallio-Torp, M. & Valaste, M. 2016. Lapsiperheet 2000-luvulla. Teoksessa A. Haataja, I. Airio, M. Saarikallio-Torp & M. Valaste (toim.) Laulu 573566 perheestä Lapset ja lapsiperhepolitiikka 2000-luvulla. Helsinki: Kela, 8–27.
- Haidinger, B. & Kasper, R. 2012. Learning to Work: Young People's Social and Labour-Market Integration through supra-Company Apprenticeship Training in Austria. *Social Work & Society*, Volume 10, Issue 1, 1–17.
- Hakim, C. 2000/2007. *Work-Lifestyle Choices in the 21st Century. Preference Theory*. New York: Oxford University Press.
- Haug, F., ym. 1987. *Female Sexualization. The Collective Work of Memory*. London: Virago.
- Haug, F. 2000. *Memory-Work as a Method for Social Science Research: A Detailed Rendering of Memory-Work Method*.
<http://www.friggahaug.inkrit.de/documents/memorywork-researchguidei7.pdf>. Haettu: 28.4.2017.
- Hausman, D. M. & McPherson, M. 2001. *Ekonomisk teori och moralfilosofi*. Lund: Studentlitteratur.
- Haverinen, R., Kuronen, M. & Pösö, T. 2014. *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Healy, K. 2005. *Social Work Theories in Context. Creating Frameworks for Practice*. Houndsmills, Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.
- Heflin, C.H. & Butler, J. S. 2012. Why Do Women Enter and Exit From Material Hardship? *Journal of Family Issues*, 34(5) 631–660.
- Hellsten, S. 1995. Toimintamahdollisuudet sosiaalipolitiikan oikeudenmukaisuuden kriteerinä. *Filosofinen Niin&Näin aikakauslehti*, 2/1995.
- Helne, T. 2002. *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes, julkaisuja 123.
- Herne, K. 2012. *Mitä oikeudenmukaisuus on?* Helsinki: Gaudeamus.
- Hiitola, J. 2015. *Hallittu vanhemmuus. Sukupuoli, luokka ja etnisyyshuostaanottoasiakirjoissa*. Tampere: Tampere University Press.
- Hirvilammi, T. 2015. *Kestävän hyvinvoinnin jäljillä. Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen*. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 136.

- Hirvilammi, T. & Laatu, M. 2008. Johdanto. Teoksessa T. Hirvilammi & M. Laatu (toim.) *Toinen vääryyskirja Lähikuvia epäkohdista*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 9–40.
- Hirvilammi, T. & Mäki, S. 2013. Toimeentulovaikeuksia, yksinäisyyttä ja alemmuuden kokemuksia. Perusturvasaajien rajalliset toimintamahdollisuudet. Teoksessa O. Kangas & M. Niemelä & A. Raijas (toim.) *Takaisin perusteisiin. Perusturvan riittävyys kulutuksen näkökulmasta*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. Teemakirja 12, 120–141.
- Hobson, B. 2003. Some Reflections and Agendas for the Future. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, Volume 10, Number 2, 196–204.
- Hobson, B. 2011. The Agency Gap in Work-Life Balance. Applying Sen's Capabilities Framework Within European Contexts. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, Volume 18, Number 2, 147–167.
- Hobson, B. & Fahlén, S. 2009. Competing Scenarios for European Fathers: Applying Sen's Capabilities and Agency Framework to Work-Family Balance. *The Annals of the American Academy, AAPPS*, 624, 214–233.
- Hobson, B. & Oláh, L. S. 2006. Birthstrikes? Agency and Capabilities in the Reconciliation of Employment and Family. *Marriage & Family Review*, 39:3-4, 197–227.
- Hollywood, E., Egdell, V., McQuaid, R. & Michel-Schertges, D. 2012. Methodological Issues in Operationalising the Capability Approach in Empirical Research: An Example of Cross-Country Research on Youth Unemployment in the EU. *Social Work & Society*, Volume 10, Issue 1, 1–20.
- Hyry, K. 2015. Kun tutkimusmatkan suunta muuttuu. *Yhteiskuntapolitiikka* 80:5, 523–529.
- Hästbacka, E. 2014. Samma lagstiftning - varierande praxis? Socialarbetares syn på funktionhindrades delaktighet i Österbotten, *Janus*, 22(2), 138–155.
- Ibrahim, S.S. 2006. From Individual to Collective Capabilities: The Capabilities Approach as a Conceptual Framework for Self-Help, *Journal of Human Development*, Vol. 7, No. 3, 397–416.
- Jacka, T. 2014. Left-behind and Vulnerable? Conceptualising Development and Older Women's Agency in Rural China. *Asian Studies Review*, Vol. 38, No. 2, 186–204.
- Jallinoja, R. 1984. Perhekäsityksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin. Teoksessa E. Haavio-Mannila, R. Jallinoja & H. Strandell (toim.) *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja*. Helsinki: WSOY, 37–110.
- Jallinoja, R. 2006. Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä. Helsinki: Gaudeamus.
- Jayasundara, D. S. 2011. Applicability of Amartya Sen's Human Development Perspectives to the fields of reproductive health and social work. *International Social Work*, 56(2), 134–147.

- Jokinen, E. 1989. Muistelutyö. Teoksessa A. Anttonen, R. Julkunen, M. Satka & L. Simonen (toim.) *Sosiaalipolitiikka 1989. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja*, 93–104.
- Jokinen, E. 2004. Päiväkirjat tiedon lajina. Teoksessa M. Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 118–140.
- Jokinen, E. 2010. Kodin, työn ja talouden uusi järjestys. *Janus Vol 18*, 48–60.
- Jokinen, E. & Jakonen, M. 2011. Rajaton hoiva. Teoksessa E. Jokinen, J. Könönen, J. Venäläinen & J. Vähämäki (toim.) *”Yrittäkää edes!” Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa*. Helsinki: Tutkijaliitto, 118–140.
- Jokiranta, H. 1997. Palautekulttuuria rakentamaan. Teoksessa T. Salmela (toim.) *Autetaanko asiakasta – palvelaanko potilasta?* Jyväskylä: PS-kustannus, 206–218.
- Juhila, K. 2002. Sosiaalityö marginaalissa. Teoksessa K. Juhila, H. Forsberg & I. Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi, 11–19.
- Julkunen, R. 1995. Feministiseen analyysiin. Teoksessa L. Eräsaari, R. Julkunen & H. Silius (toim.) *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino, 15–28.
- Julkunen, R. 2004. Suunnanmuutoksen moraalitalous. Teoksessa I. Kauppinen (toim.) *Moraalitalous*, 235–253.
- Julkunen, R. 2006. Kuka vastaa. Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen hyvinvointivastuu. Helsinki: Stakes.
- Julkunen, R. 2008. Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista. Tampere: Vastapaino.
- Jäntti, M. 1999. Vuoden 1998 taloustieteen Nobelin palkinnon saaja: Amartya Sen. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 95. vsk., 1/1999, 126–132.
- Kangas, O. 2009. Oikeudenmukaisuutta tietämättömyyden verhon takana – John Rawls ja suomalainen hyvinvointivaltio. Teoksessa J. Saari (toim.) *Hyvinvointivaltio. Suomen mallia analysoimassa*. Helsinki: Gaudeamus, 65–92.
- Kangas, O. 2013. Hyvinvointiteoria ja hyvinvointivaltio – Len Doyalin ja Ian Goughin teoria universaaleista tarpeista. Teoksessa J. Saari, S. Taipale & S. Kainulainen (toim.) *Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita*. Helsinki: Diakonia-Ammattikorkeakoulu, 61–88.
- Kangas, O. & Rostgard, T. 2007. Preferences of institutions? Work-family life opportunities in seven European countries. *Journal of European Social Policy*, Vol. 17(3): 240–256.
- Kangas, R. 2006. *Yhteiskunta*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Karvonen, S., Moisio, P. & Simpura, J. 2009. Suomalaisten hyvinvointi ja elinolot 2000-luvulla. Teoksessa J. Lammi-Taskula, S. Karvonen, S. Ahlström (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2009*. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuslaitos, 20–37.
- Kelhä, M. 2009. Vääränikäisiä äitejä? Ikä ja äitiyden yhteiskunnalliset ehdot. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Kellokumpu, J. 2006. Lasten vaikutus äidin palkkaan. Helsinki: Palkansaajien tutkimuslaitos. Tutkimuksia 103.
- Kivipelto, M. & Saikkonen, P. 2017. Sosiaalityö ekologisiin rajoihin mahtuvassa hyvinvointivaltiossa? Teoksessa S. Hänninen & P. Saikkonen (toim.) Hyvinvointivaltio ylittää jälkensä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 25–39.
- Krok, S. 2009. Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä. Yksinhuoltajia marginaalissa. Acta Universitatis Tamperensis 1437. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Krok, S. 2012. Yksinhuoltajaäitien köyhyydessä selviytymisen strategiat. Teoksessa K. Forssén, I. Roivainen, S. Ylinen & J. Heinonen (toim.) Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. UNIPress, 129–150.
- Kuronen, M. 2010. Research on Families and Family Policies in Europe. State of Art. Brussels: Familyplatform, European Commission.
- Kuronen, M. 2014. Perheen ideologinen tuottaminen. Teoksessa R. Jallinoja, H. Hurme & K. Jokinen (toim.) Perhetutkimuksen suuntauksia. Helsinki: Gaudeamus.
- Kuronen, M., Kröger, T. & Jokinen, K. 2011. Changes in Finnish Families: Towards Full-Time Motherhood and a New Familialism? In Familyplatform, Vol. 1, Structures and Forms, pp. 32–36.
- Kuusela, P. 2006. Realismi, kriittinen realismi ja sosiaalitieteet. Teoksessa P. Kuusela & V. Niiranen (toim.) Realismin haaste sosiaalitieteissä. UNIPress, 9–22.
- Lagerspetz, E. 2011. Hyvinvoinnin filosofia. Teoksessa J. Saari (toim.) Hyvinvointi Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Helsinki: Helsinki University Press, 79–105.
- Lammi-Taskula, J. 2004. Äidit työmarkkinoilla – Kahden kerroksen väkeä? Yhteiskuntapolitiikka 69 (2004):2, 202–206.
- Lammi-Taskula, J. & Salmi, M. 2009. Työ, perhe ja hyvinvointi. Teoksessa J. Lammi-Taskula, S. Karvonen, S. Ahlström (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 38–49.
- Lammi-Taskula, J. & Karvonen, S. 2014. Johdanto. Teoksessa J. Lammi-Taskula & S. Karvonen (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: THL, 13–25.
- Lehtonen, Heikki. 1996. Sosiaalipolitiikka moraalitaloutena. Tampere: Gaudeamus.
- Leppäranta, H.-M. 2014. Suoramaksut ja sosiaalityö. Henkilökohtainen budjetti Iso-Britannian vammaispalveluissa. Tampereen yliopisto. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma.
- Liljeström, M. 2004. Feministinen metodologia – mitä se on? Teoksessa M. Liljeström (toim.) Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta. Tampere: Vastapaino, 9–22.
- Loke, V., Watts, J.L. & Kakoti, S.A. 2013. Financial Capabilities of Service Providers in the Asset-Building Field. Teoksessa J. Birkenmaier, M. Sherraden, & J. Curley, (ed.) Financial Capability and Asset Development.

- Research, Education, Policy and Practice. New York: Oxford University Press, 251–277.
- Maestripieri, L. 2014. Gendering Social Vulnerability. The Role of Labour Market De-standardisation and Local Welfare. In D. Kutsar & M. Kuronen (eds) *Local Welfare Policy Making in European Cities*. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, Social Indicators Research Series, 51–70.
- Mahon, R., Anttonen, A., Bergqvist, C., Brennan, D. & Hobson, B. 2012. Convergent care regimes? Childcare Arrangements in Australia, Canada, Finland and Sweden. *Journal of European Social Policy* 22(4) 419–431.
- Maiss, M. 2011. Ilse Arlt – Austrian Pioneer of Poverty and Welfare Research Based Social Work Theory and Practice. *Social Work & Society*. Volume 9 Issue 2, 1–10.
- Majamaa, K., Sarasoja, L. & Rantala, K. 2017. Viime vuosien muutokset vakavissa velkaongelmissa. Analyysi velkomustuomioista. Yhteiskuntapolitiikka. e-julkaisu 2.1.9.2017. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135270/YP170921_maja_maaym_online.pdf?sequence=3. Haettu: 1.12.2017.
- Martinek, H. 2016. *Mothers' Social Citizenship. The logics and effects of the German and Swedish welfare states*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Matthies, A.-L. 2014. How Participation, Marginalization and Welfare Services are Connected. In A.-L. Matthies & L. Uggerhøj (eds) *Participation, Marginalization and Welfare Services. Concepts, politics and Practices Across European Countries*. Farnham: Ashgate, 3–18.
- Mattila, H. 2017. *Miten Kelassa asioidaan?* Helsinki: Kela. Kelan tutkimus. Työpapereita 128. 2017.
- Moisio, E. 2010. Perheen ja työn yhteensovittaminen. Teoksessa M.-L. Halko, A. Mikkola & O.-P. Ruuskanen (toim.) *Naiset, miehet ja talous*. Helsinki: Gaudeamus, 180–196.
- Monoogian, M. M., Jurich, J., Sano, Y. & Ko, Y.-L. 2015. “My Kids Are More Important Than Money”: Parenting Expectations and Commitment Among Appalachian Low-Income Mothers. *Journal of Family Issues*, Vol. 36(3) 326–350.
- Mäntysaari, M. 1991. *Sosiaalibyrokraatia asiakkaiden valvojana: Byrokratiatyö, sosiaalinen kontrolli ja tarpeitten sääntely sosiaalitoimistossa*. Tampere: Vastapaino.
- Mäntysaari, M. 2005. Realism as a Foundation for Social Work Knowledge. *Qualitative Social Work*, Vol. 4 (1), 87–98.
- Mäntysaari, M. 2016. Hyvinvointiliberalismi ja uusliberalismi sosiaalityön toimintaympäristöinä. Teoksessa M. Törrönen, K. Hänninen, P. Jouttimäki, T. Lehto-Lundén, P. Salovaara & M. Veistilä (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki University Press, 75–86.

- Mänttari-van der Kuip, M. 2015. *Work-Related Well-Being among Finnish Frontline Social Workers in an Age of Austerity*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Napari, S. 2008. *Essays on the gender wage gap in Finland*. Helsinki: Acta Universitatis oeconomicae Helsingiensis, A 328.
- Napari, S. 2010. Lasten vaikutus naisten palkkakehitykseen. Teoksessa M.-L. Halko, A. Mikkola & O.-P. Ruuskanen (toim.) *Naiset, miehet ja talous*. Helsinki: Gaudeamus, 160–179.
- Nars, K. 2006. *Pengar och lycka*. Keuru: Schildts.
- Nelson, J. A. 2003. *Once More, With Feeling: Feminist Economics and the Ontological Question*. *Feminist Economics*, 9(1)2003, 109–118.
- Niemelä, M. & Raijas, A. 2010. Lapsiperheen kulutus ja perheen sisäinen päätöksenteko. U. Hämmäläinen & O. Kangas (toim.) *Perhepiirissä*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 118–143.
- Niemelä, M. & Raijas, A. 2014. Lapsiperheiden kulutus. Teoksessa J. Lammi-Taskula & S. Karvonen (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2014*. Helsinki: THL, 106–121.
- Niemi, P. 2013. Hyvä, paha valta. Teoksessa M. Laitinen & A. Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 31–54.
- Niemelä, P. 2008. Sosiaalityö sosiaalityteenä. Teoksessa P. Puurunen, M. Suonio & M. Väänänen-Fomin (toim.) *Tutkiva sosiaalityö. Sosiaalityön tiede- ja teoriaperusta*. *Talentia-lehti / Sosiaalityön tutkimuksen seura*, 17–27.
- Niemelä, P. 2009. Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa M. Mäntysaari, A. Pohjola & T. Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 209–236.
- Nousiainen, K. 2004. Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Jyväskylä: SoPhi.
- Nussbaum, M. C. 1993. *Non-Relative Virtues: An Aristotelian Approach*. Teoksessa M. C. Nussbaum & A. Sen (toim.) *The Quality of Life*. Oxford: Oxford University Press, 242–269.
- Nussbaum, M. 2003. *Capabilities as Fundamental Entitlements: Sen and Social Justice*. *Feminist Economics*, 9(2-3), 2003, 33–59.
- Nussbaum, M. 2000. *Women and Human Development Approach: The Capabilities Approach*. New York: Cambridge University Press.
- Nussbaum, M. 2013. *Främja förmågor. En modell för mänsklig utveckling*. Stockholm: Karneval förlag.
- Nussbaum, M. & Sen, A. 1993. Introduction. In M. C. Nussbaum & A. Sen (eds) *The Quality of Life*. Oxford: Oxford University Press, 1–8.
- Närvi, J. 2014. Äidit kotona ja työssä - perhevapaavalinnat, työtilanteet ja hoivaihanteet. *Yhteiskuntapolitiikka* 79 (2014) 543–552.
- Nätkin, R. 1986. Naisten vastuun ja kotien ylläpitämisen ristiriidoista. Teoksessa L. Rantalaiho. (toim.) *Miesten tiede, naisten puuhut*. *Yhteiskuntatieteen kritiikkiä naisten työn näkökulmasta*. Tampere: Vastapaino, 156–180.
- Nätkin, R. 1997. *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä*. Tampere: Gaudeamus.

- Rauhala, P.-L. 2015. Ilse Arlt – Unohduksesta nouseva sosiaalityön klassikko. *Janus*, Vol. 23 (2), 224–231.
- Rawls, J. 1971/1988. Oikeudenmukaisuusteoria. Juva: WSOY.
- Repo, K. 2003. Perheen sisäisen rahatalouden jännitteitä. Teoksessa H. Forsberg & R. Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 64 – 85.
- Repo, K. 2009. Lapsiperheiden arki. Näkökulmina raha, työ ja lastenhoito. Tampereen yliopisto. Akateeminen väitöskirja.
- Repo, K. 2012. Lasten kotihoidon tuen merkitykset käyttäjien arjessa. Teoksessa J. Sipilä, M. Rantalaiho, K. Repo & T. Rissanen (toim.) *Rakastettu ja vihattu lasten kotihoidon tuki*. Tampere: Vastapaino, 111–150.
- Rissanen, T. 2012. Kotiin, töihin, työttömäksi – siirtymät työelämän ja kotihoidon tuen välillä. Teoksessa J. Sipilä, M. Rantalaiho, K. Repo & T. Rissanen (toim.) *Rakastettu ja vihattu lasten kotihoidon tuki*. Tampere: Vastapaino, 151–182.
- Robeyns, I. 2003. Sen's capability approach and gender inequality: selecting relevant capabilities. *Feminist Economics* 9 (2-3), 2003, 61–92.
- Robeyns, I. 2005. The capability approach, a theoretical survey. *Journal of Human Development*, Vol. 6, Number 1, 2005, 93–114.
- Rubery, J. 2002. Gender mainstreaming and gender equality in the EU: the impact of the EU employment strategy. *Industrial Relations Journal*, 33:5, 500– 523.
- Rummery, K. 2009. A Comparative Discussion of the Gendered Implications of Cash-for-Care Schemes: Markets, Independence and Social Citizenship in Crisis? *Social Policy & Administration* Vol. 43, No. 6, December 2009, 634–648.
- Rønsen, M. & Kitterød, R. H. 2015. Gender-Equalizing Family Policies and Mothers Entry into Paid Work: Recent Evidence From Norway. *Feminist Economics*, 21:1, 59–89.
- Saari, J. 2011. Johdanto. Teoksessa J. Saari (toim.) *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Helsinki: Gaudeamus, 9–32.
- Saari, J. & Yeung, A. B. 2007. Altruismi ja oikeudenmukaisuus. Teoksessa J. Saari & A.B. Yeung (toim.) *Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Gaudeamus, 115–138.
- Sa'ar, A. 2017. The Gender Contract Under Neoliberalism: Palestinian-Israeli Women's Labor Force Participation. *Feminist Economics*, 23:1, 54–76.
- Salmi, M. & Lammi-Taskula, J. 2014. Lapsiperheiden vanhemmat työelämässä. Teoksessa J. Lammi-Taskula & S. Karvonen (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2014*. Helsinki: THL, 26–37.
- Salmi, M., Lammi-Taskula, J. & Sauli, H. 2014. Lapsiperheiden toimeentulo. Teoksessa J. Lammi-Taskula & S. Karvonen (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2014*. Helsinki: THL, 82–105.
- Salmi, M., Sauli, H. & Lammi-Taskula, J. 2009. Lapsiperheiden toimeentulo. Teoksessa J. Lammi-Taskula, S. Karvonen, S. Ahlström (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2009*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 78–93.

- Salmi, M., Lammi-Taskula, J. & Närvi, J. 2009. Perhevapaat ja työelämän tasa-arvo. Työ- ja elinkeinoministeriö, Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Työ ja yrittäjyys, 24/2009.
- Saraceno, C. 2011. Childcare needs and childcare policies: A multidimensional issue. *Current Sociology* 59(1), 78–91.
- Sayer, A. 2004. Moraalitalous ja poliittinen talous. Teoksessa I. Kauppinen (toim.) Moraalitalous. Tampere: Vastapaino, 23–52.
- Schischka, J., Dalziel, P. & Saunders, C. 2008. Applying Sen's Capability Approach to Poverty Alleviation Programs, Two Case Studies. *Journal of Human Development*, Vol. 9, No. 2, 229–246.
- Sen, A. 1992. *Inequality Reexamined*. Oxford: Oxford University Press.
- Sen, A. 1993. Capability and Well-Being. In M.C. Nussbaum & A. Sen (eds) *The Quality of Life*. Oxford: Oxford University Press, 30–53.
- Sen, A. 1995. *Etik och ekonomi*. Finland: SNS Förlag. (Alkuperäisteos *On Ethics and Economics*. First Published 1987, Basil Blackwell Ltd., USA.)
- Sen, A. 1997. *On Economic Inequality*. Oxford: Oxford University Press.
- Sen, A. 1999a. *Utveckling som frihet*. Stockholm: Daidalos. (Alkuperäisteos, *Development as Freedom*. 1999. New York: Knopf.)
- Sen, A. 1999b. *Commodities and Capabilities*. Oxford: Oxford University Press. (First Edition Published in 1987.)
- Sen, A. 2001. *Luentoja etiikasta ja taloustieteestä*. Suomi: UNIPress. (Alkuperäisteos, *On Ethics and Economics*. 1999. Published by Blackwell Publishers Ltd., Oxford)
- Sen, A. 2005. Human Rights and Capabilities. *Journal of Human Development*, Vol. 6, No. 2, 152–166.
- Sen, A. 2006. *Identitet och våld. Illusionen om ödet*. Sweden: Diadalos. (Alkuperäisteos *Identity and Violence. The Illusion of Destiny*. Published by W.W.Norton & Company, Inc., New York.)
- Sen, A. 2009. *The Idea of Justice*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Sevenhuijsen, S. 1998. *Citizenship and the Ethics of Care. Feminist Considerations on Justice, Morality and Politics*. London: Routledge.
- Sevón, E. 2009. Maternal responsibility and changing relationality at the beginning of motherhood. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research, 365.
- Sherraden, M. 2010. *Financial Capability: What is It and How Can It Be Created?* University of Missouri St. Louis Center for Social Development. CSD Working Paper 10-17.
<https://csd.wustl.edu/Publications/Pages/ProductResults.aspx?Author=Sherraden,MargaretS.&PubYear=2010&Subject=>. Haettu: 20.11.2017.
- Sherraden, M. 2013. Building Blocks of Financial Capability. In J. Birkenmaier, M. Sherraden & J. Curley (eds) *Financial Capability and Asset Development. Research, Education, Policy and Practice*. New York: Oxford University Press, 3–43.

- Sherraden, M., Birkenmaier, J., McGlendon, G.G. & Rochelle, M. 2017. Financial Capability and Asset Building in Social Work Education: Is It the "Big Piece Missing"? *Journal of Social Work Education*, Volume 53, Issue 1, 132–148.
- Simpura, J. & Uusitalo, H. 2011. Hyvinvointi ja sosiaalinen kehitys. Teoksessa J. Saari (toim.) *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Helsinki: Helsinki University Press, 106–139.
- Singley, S. G. & Hynes, K. 2005. Transitions to Parenthood Work-Family Policies, Gender and the Couple Context. *GENDER & SOCIETY*, Vol. 19 No. 3, June 2005 376–397.
- Sipilä, J. 2012. Lasten kotihoidon tuki poliittisena kysymyksenä. Teoksessa J. Sipilä, M. Rantalaiho, K. Repo & T. Rissanen (toim.) *Rakastettu ja vihattu lasten kotihoidon tuki*. Tampere: Vastapaino, 25–64.
- Sipilä, J., Rantalaiho, M., Repo, K. & Rissanen, T. 2012a. Rakastettu ja vihattu lasten kotihoidon tuki. Tampere: Vastapaino.
- Sipilä, J., Rantalaiho, M., Repo, K. & Rissanen, T. 2012b. Kotihoidon tuen merkitys ja tulevaisuus. Teoksessa J. Sipilä, M. Rantalaiho, K. Repo & T. Rissanen (toim.) *Rakastettu ja vihattu lasten kotihoidon tuki*. Tampere: Vastapaino, 183–215.
- Sipilä, J. & Österbacka, E. 2013. Enemmän ongelmia ehkäisyä, vähemmän korjailua? Perhettä ja lapsia tukevien palvelujen tehokkuus ja kustannusvaikuttavuus. Valtiovarainministeriö. Valtiovarainministeriön julkaisuja 11/2013.
- Skeggs, B. 1997. Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön. Göteborg: Diadalos.
- Smith, A. 1759/2006. *The Theory of Sentiments*. Mineola: Dover Publications.
- Smith, A. 1790/2015. *Kansojen varallisuus*. Tutkimus sen luonteesta ja syistä. WSOY.
- Sosiaalityön yliopistokoulutuksen yhteistyöverkosto Sosnet. Sosiaalityön määritelmiä. <http://www.sosnet.fi/Suomeksi/Koulutus/Peruskoulutus/Sosiaalityon-maarittely>. Haettu: 1.12.2017.
- Stephenson, N. 2005. Living History, Undoing Linearity: Memory-Work as a Research Method in The Social Sciences. *International Journal of Social Research Methodology* 8 (1), 33–45.
- Stewart, F. 2005. Groups and Capabilities. *Journal of Human Development*, Vol. 6, No. 2, 185–204.
- Strandell, H. 1984. Kolmen naissukupolven kokemuksia työstä ja perheestä. Teoksessa E. Haavio-Mannila, R. Jallinoja & H. Strandell (toim.) *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 203–294.
- Stuart, P. H. 2013. Social Workers and Financial Capability in the Profession's First Half-Century. In J. Birkenmaier, M. Sherraden & J. Curley (eds) *Financial Capability and Asset Development. Research, Education, Policy and Practice*. New York: Oxford University Press, 44 – 61.
- Suomen virallinen tilasto (SVT 2015): Syntyneet [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-2391. 2015. Helsinki: Tilastokeskus

- http://www.stat.fi/til/synt/2015/synt_2015_2016-04-14_tie_001.fi.html.
Haettu: 24.5.2016.
- Suomen virallinen tilasto (SVT 2016): Suomen virallinen tilasto (SVT): Työvoimatutkimus [verkojulkaisu].ISSN=1798-7830. perheet ja työ 2013, 2. Äitien työllisyys kääntyi laskuun. Helsinki: Tilastokeskus.
http://www.stat.fi/til/tyti/2013/14/tyti_2013_14_2014-10-07_kat_002.fi.html. Haettu: 11.5.2017.
- Sørensen, B. A. 1982. Ansvarsrasjonalitet: Om mal-middeltekning blant kvinner. In H. Holter (eds) *Kvinner I felleskap*. Oslo, Bergen & Tromsø: Universitetsforlaget.
- Taina, J. & Kotiranta, T. 2014. Sosiaalityötä ja toimeentulotukea – aikuissosiaalityö paikkaansa hakemassa. Teoksessa R. Haverinen, M. Kuronen & T. Pösö, T (toim.) *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus*. Tampere: Vastapaino, 179–195.
- Takhtamanova, Y. & Sierminska, E. 2009. Gender, Monetary Policy, and Employment: The Case of Nine OECD Countries, *Feminist Economics*, 15:3, 323–353.
- Tilastokeskus, väestön syntyvyystilastot:
http://www.stat.fi/til/synt/2015/synt_2015_2016-04-14_tie_001.fi.html.
Haettu: 11.15.2016.
- Tolonen, T. 2001. Nuorten kulttuurit koulussa Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset. Helsinki: Gaudeamus.
- Trani, J.-F., Bakhshi, P. & Nandipati, A. 2012. 'Delivering' education; maintaining inequality. The case of children with disabilities in Afganistan. *Cambridge Journal of Education*. Vol. 42, No. 3, September 2012, 345–365.
- Tuomela, R. 1983. *Tiede, toiminta, todellisuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Törrönen, M. 2016. Vastavuoroisuuden yhteisöllinen luonne. Teoksessa M. Törrönen, K. Hänninen, P. Jouttimäki, T. Lehto-Lundén, P. Salovaara & M. Veistilä (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki University Press, 39–56.
- University of Maryland School of Social Work, 2010. Financial Social Work Initiative. Saantitapa: <http://www.ssw.umaryland.edu/fsw/>. Haettu: 1.12.2017.
- Usdansky, M. L. & Parker, W.M. 2011. How Money Matters: College, Motherhood, Earnings, and Wives' Housework. *Journal of Family Issues* 32(11) 1449–1473.
- Varjonen, S. 2011. Äidin hoiva, jaettu vanhemmuus – ja vapaus valita. Perhevapaiden uudistamisen argumentointi 1970-luvulta 2000-luvulle. Helsinki: Kela. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 118. Kelan tutkimusosasto.
- Ve, H. 1984. Women's Mutual Alliances. Altruism as Premise for Interaction. In H. Holter (eds) *Patriarchy in a Welfare Society*. Oslo, Bergen, Stavanger, Tromsø: Universitetsforlaget, 119–135.

- Viitasalo, K. 2011. Hallittu ja vaiettu talous - Tutkimus naisten suhteesta talouteensa äitien muisteluryhmän kerronnassa. Julkaisematon sosiaalityön lisensiaatintutkielma. Helsingin yliopisto.
- Viljamaa, E. 2012. Lasten tiedon äärellä Äidin ja lasten kerronnallisia kohtaamisia kotona. Oulu: Acta Universitatis Ouluensis.
- Vuori, J. 2003. Äitiyden ainekset. Teoksessa H. Forsberg & R. Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 39-63.
- Warren, T. 2007. Conceptualizing Breadwinning Work. *Work, Employment and Society*, Vol. 21 (2) 317-336.
- Webber, G. & Williams, C. 2008. Mother in "Good" and "Bad" Part-Time Jobs Different Problems, Same Results. *GENDER & SOCIETY*, Vol. 22 No. 6, 752-777.
- Welch Saleby, P. 2007. Applications of a Capability Approach to Disability and the International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) in Social Work. *Practice, Journal of Social Work in Disability and Rehabilitation*, 6:1-2, 217-232.
- Wolfe, A. 1989. *Whose Keeper? Social Science and Moral Obligation*. Berkeley: University of California Press.
- Yleiskirje 4/80/2000: Asiakkaiden omien rahavarojen käsittely sosiaali- ja terveystoimessa. Kuntaliitto.
<http://www.kuntaliitto.fi/yleiskirjeet/2000/asiakkaiden-omien-rahavarojen-kasittelu-sosiaali-ja-terveystoimessa>. Haettu: 29.11.2017.